

Boris Pahor

Necropola

Boris Pahor

NECROPOLA

Traducere din limba slovenă, note și tabel cronologic de
Paula Braga Šimenc

Prefață de Rodica Grigore

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2015

Colecția *Literatură Europeană Contemporană*

Coordonator: Teodora Cucuiet

Coperta: Ioana Haraga

Boris Pahor

Nekropola

Copyright © Mladinska Knjiga Založništvo

Copyright © Casa Cărții de Știință 2015 pentru prezenta versiune românească

Romanul a fost tipărit cu sprijinul financiar al Fondului Trubar din cadrul Asociației Scriitorilor Sloveni, Ljubljana, Slovenia.

Ta roman je bil objavljen s pomočjo Trubarjeva sklada pri Društvu slovenskih pisateljev, Ljubljana, Slovenija.

Traducerea romanului a fost sponsorizată de Agenția de Stat a Cărții din Republica Slovenia.

Prevod tega romana je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PAHOR, BORIS

Necropola / Boris Pahor ; trad. din lb. slovenă, note și tabel cronologic de Paula Braga Šimenc ; pref. de Rodica Grigore. -

Cluj-Napoca : Casa Cărții de Știință, 2015

ISBN 978-606-17-0830-7

I. Braga Šimenc, Paula (trad.)

II. Grigore, Rodica (pref.)

821.163.6-31=135.1

Prefață

Despre libertate, demnitate și adevăr

„Libertatea înseamnă să te ridici
și să spui adevărul.”
(Boris Pahor)

În 1941, Boris Pahor, cel care ulterior avea să fie considerat unul dintre cei mai reprezentativi scriitori de limbă slovenă ai întregului secol XX, pleca din Trieste, orașul său natal, în Libia, pentru a lupta pe frontul din nordul Africii în cel de-al Doilea Război Mondial, fiind mobilizat în armata italiană. Avea să revină acasă după doi ani și, la puțină vreme, se va alătura mișcării de rezistență îndreptate împotriva naziștilor, astfel că la începutul lui 1944 va fi arestat și trimis în câteva lagăre de concentrare: Dachau, Natzweiler-Struthof, Mittelbau-Dora, Harzungen, pentru a ajunge în cele din urmă la Bergen-Belsen, de unde a fost eliberat la 15 aprilie 1945. Aceste tragice experiențe vor sta la baza majorității scrierilor sale literare, publicate începând chiar de la sfârșitul anilor '40 ai secolului trecut; dar mai cu seamă vor reprezenta sursa de inspirație pentru romanul *Necropola* (*Nekropola*, 1966).

Imediat după apariție (în limba slovenă, cea folosită în întreaga creație a lui Pahor), cartea nu a produs o impresie extraordinară și nici nu s-a bucurat de prea mare ecou în mediile culturale ale vremii, rămânând cunoscută cu

precădere în cadrul comunităților vorbitoare de slovenă. Va fi nevoie de încă două decenii și, mai cu seamă, de traducerea textului în franceză (*Pèlerin parmi les ombres* – 1990, 1996), engleză (*Pilgrim Among the Shadows* – 1995 / *Necropolis* – 2010) și germană (*Necropolis* – 2001, 2003), pentru ca acest roman să prezinte interes și pentru editorii italieni, fiind publicat în Peninsula abia în anul 2008 (*Necropoli*), în traducerea lui Ezio Martin, cu o prefață elogioasă semnată de Claudio Magris. Se confirma, astfel, nu doar faptul că nimeni nu-i profet în țara sa (Pahor este, totuși, cetățean italian...), ci și opinia exprimată de filosoful sloven Evgen Bavčar, cel care a susținut că Pahor va fi luat cu adevărat în serios de mediile culturale italiene doar după ce va fi fost anterior recunoscut în alte mari state occidentale.

Fiind, în mare, centrată pe transpunerea în plan literar a situațiilor limită cu care s-a confruntat el însuși, cartea aceasta nu e deloc o lectură facilă; nu numai pentru că scriitorul oferă numeroase detalii și descrieri extrem de pregnante cu privire la viața dintr-un lagăr de concentrare, nici pentru că mecanismul care stă la baza construcției narative este rememorarea, și nici pentru că lirismul e prezent în numeroase pagini ale *Necropolei* – în fond, toate acestea au mai fost făcute și sunt cunoscute cititorului zilelor noastre, dacă e să ne gândim doar la câteva exemple celebre, precum creațiile pe aceeași temă (ori pe teme înrudite) ale lui Primo Levi, Tadeusz Borowski, Varlam Șalamov, Aleksandr Soljenițin, Herta Müller sau Paul Celan.

Subiectul în sine este, cel puțin la nivelul faptului brut, foarte simplu: într-o zi de vară care pentru toți ceilalți pare perfectă pentru vacanță, un protagonist narator, care va relata totul la persoana întâi, revine, după douăzeci de ani, la Struthof, acum muzeu, și revede, cu mare emoție, locul unde fusese încarcerat. Dar, privind în jur, observă că, deși totul pare schimbat și regiunea din Munții Vosgi, din estul Franței, e acum străbătută de cohorte de turiști, pentru el, cel care trăise aici în fiecare clipă foarte aproape de moarte, trecutul e încă extrem de viu. Aproape mai viu decât prezentul. Astfel

că, străbătând barăci și coridoare sau ajungând din nou în anumite încăperi ale edificiului memorial, acest protagonist se simte tot prizonier, ca și cum ar purta încă uniforma de deținut și ar mărșălui încălțat tot în saboții de lemn: „E stupid, dar mi se pare că turiștii care se reîntorc la mașinile lor mă observă, ca și când brusc o haină vărgată mi-ar fi acoperit umerii, iar saboții ar sfărâma pietrișul de pe drum. O scânteie nesupravegheată care face ca omul să confunde trecutul cu prezentul; dar este tot atât de adevărat că, în unele momente, un fluid imperceptibil și puternic trece prin noi și că apropierea acestei atmosfere neobișnuite, insolite, îi face pe ceilalți să tresară asemenea unei bărci pe un val imprevizibil. Poate că într-adevăr a rămas ceva pe mine din zilele de odinioară.” Și, cu toate că se află cumva la adăpost în anonimatul oferit de grupul gălăgios și uneori neatent de turiști, dintre care nimeni nu-l cunoaște și nici nu-i bănuiește povestea, naratorul are senzația – care treptat se transformă în convingere – că e înconjurat de toți cei alături de care a trăit în cei mai dificili ani ai existenței sale. Desigur, experiența de viață a lui Boris Pahor se regăsește din plin aici, fiind mult mai evidentă decât în scrierile sale anterioare. În *Vila ob jezeru* (1955), de pildă, personajul central, Rudi Leban, revine acasă în 1943, după semnarea armistițiului (din septembrie, între Italia și Aliați), pentru a lua totul de la capăt; dar e vorba, aici, despre o narațiune făcută la persoana a treia, pe când în *Necropola* protagonistul pare a se identifica, în unele momente, cu însuși naratorul.

Numai că romanul acesta e mai mult decât simplu reflex autobiografic și, fără îndoială, mult mai elaborat decât o detașată relatare a suferințelor din trecutul personal. Pahor nu dă detalii foarte numeroase despre modul în care protagonistul a ajuns în acest lagăr (aflăm, însă, că fusese și la Belsen, Harzungen și Dachau) și nici despre cursul existenței acestuia după experiența de la Struthof. Cert e, însă, că abilitatea în înțelegerea și utilizarea limbilor străine, precum și norocul pe care-l are de a ajunge în lagăr bandajat la mână, deci inapt de muncă, îl ajută pe tânărul sloven să devină

translator al medicului, iar apoi infirmier; și să beneficieze, astfel, de un regim puțin mai blând în comparație cu cel suportat de ceilalți. De pe poziția aceasta, el încearcă, alături de alți câțiva camarazi, să ușureze pe cât posibil suferințele celor din jur – chiar dacă uneori nu reușește să facă atât cât și-ar dori; și chiar dacă, uneori, cei pe care-i alină temporar nu fac decât să se îndrepte apoi parcă și mai repede spre moarte. De aici și sentimentul eșecului și, mai cu seamă, vinovăția și remușcările de care naratorul nu poate să scape nici după două decenii. Iar revenirea sa aici, exact în locul unde se petrecuseră toate ororile din acei ani negri ai celui de-al Doilea Război Mondial, departe de a-l face să se simtă eliberat, dă senzația că-l împovărează și mai mult, însă, pe de altă parte, este evident că acest personaj nu putea să nu revină la Struthof, câtă vreme pentru el trecutul e cel care dă sens prezentului. Fără să țină seama de cronologie și ignorând narațiunea lineară, *Necropola* pune mereu alături prezentul și trecutul, autorul transformându-și cititorul în veritabil confident și martor al rememorării tragicelor întâmplări în urma cărora protagonistul și-a pierdut mulți apropiați și, deopotrivă, mare parte din sine însuși.

Aparent, nimic altceva decât o altă carte (încă o carte...) despre lagărele de exterminare. Numai că, dincolo de această impresie pe care ar putea-o avea cel care s-ar mulțumi doar să răsfoiască *Necropola*, sunt câteva lucruri de spus – esențiale toate. În primul rând, că acest text nu trebuie nicidecum redus la subiect, fiindcă tot ceea ce contează e situat, cumva, dincolo de linia strictă a întâmplărilor. Iar dincolo de acest nivel al lui „ce se întâmplă”, Boris Pahor reușește să realizeze ceva extraordinar: să formuleze o serie de întrebări care, fără să fie voit retorice și fără să aștepte vreun răspuns conjunctural, dau glas, indirect, marilor preocupări din anii conflagrației mondiale și deopotrivă din epoca pe care o trăim. În ce măsură poate fi transmis celor de azi adevărul dur, tot adevărul, despre lagărele de concentrare? Sunt aceștia (suntem oare) pregătiți să afle / să aflăm totul sau umanitatea contemporană e adesea / mai degrabă tentată, asemenea

turiștilor pe care-i întâlnește naratorul din *Necropola*, doar să „viziteze” trecutul, să-l contemple oarecum indiferent, ca pe o listă de exponate dintr-un muzeu, pentru a bifa un punct din programul unei zile de vacanță, dar fără să se implice, fără a avea și ambiția de a îmbunătăți prezentul? Pahor pune, astfel, în discuție (și la încercare!) chiar limitele înțelegerii noastre, reușind de asemenea să evite formularea vreunui răspuns definitiv, a vreunei acuzații ori a vreunei sentințe. El nu acuză, ci meditează. Și, meditănd, ne provoacă să medităm, asemenea naratorului din acest roman – chiar și asupra lucrurilor ori realităților despre care se vorbește mai rar. Spuneam deja, *Necropola* e mai mult decât simplă rememorare, devenind o veritabilă retrăire a trecutului, care este de-a dreptul tangibil în paginile tulburătoare ale acestei cărți ce descrie un loc funerar, un oraș al morților, Struthof fiind realmente o necropolă din punctul de vedere al naratorului.

Și, deși se spune că timpul poate schimba totul, anii scurși de la perioada încarcerării nu au reușit, în ciuda evidentelor transformări făcute la vechiul lagăr, să modifice ceva fundamental pentru naratorul revenit aici, ca într-o nouă coborâre în Infern. Granițele devin fragile și foarte ușor de trecut: chiar dacă e înconjurat de turiști, el pășește (și) printre umbre și reîntâlnește toate fantomele trecutului care, însă, par a evita uneori să se apropie de el, sporindu-i sentimentul de vinovăție. Imaginația și realitatea se suprapun și-și răspund neîncetat, ceea ce a fost influențează întotdeauna ceea ce este – și, într-un fel, și ceea ce va fi: „Ușa de lemn este acoperită cu sârmă ghimpată și închisă ca și atunci; totul este intact, lipsesc numai santinelele din foișoarele de lemn. Iar în fața ușii trebuie să așteptăm; diferența constă în aceea că acum din baraca de lemn iese un gardian care deschide ușa și, la intervale regulate, lasă grupurile să pătrundă în această incintă fără suflet din munți. Datorită acestei ordini, pe terasele lagărului domnește o atmosferă de reculegere.”

Comparat de exegeții occidentali cu Poe în privința acuității observației și cu Hawthorne pentru capacitatea de a

reda vinovăția celui care a supraviețuit unor mari încercări, Boris Pahor a vrut mereu să fie perceput și citit drept ceea ce este: un scriitor (asta însemnând, din punctul său de vedere, mai ales o conștiință lucidă!) care are întotdeauna curajul să abordeze, din diferite unghiuri de vedere, tema libertății umane și, în egală măsură, pe cea a raportului stabilit între închisoare și libertate, între înăuntru și afară, între om și semenii săi. Dar preocupările lui nu se opresc aici, ci vizează problema memoriei mereu imperfecte, a istoriei (personale și globale), a nevoii literaturii de a rosti întotdeauna adevărul. Și chiar dacă tragicele experiențe prin care a trecut l-au făcut pe protagonistul acestui roman să pună sub semnul întrebării generozitatea divină, ceea ce uimește de la bun început în *Necropola* este religiozitatea profundă cu care se apropie de Struthof. Asemenea unui pelerin în fața unor relicve sacre, el privește și, contemplând, se privește pe sine – cel care a fost și cel care este: „Desigur, ascensiunea aceasta pe îndepărtate culmi de munte evocă zelul pelerinilor care înaintează pe pantele abrupte ale unor locuri sfinte. [...] Oameni din toate țările Europei năvălesc pe aceste terase din munți unde răutatea omenească, gravând moartea cu efigia eternității, a triumfat asupra suferinței umane. Pelerinii de azi nu sunt atrași de sublimarea miraculoasă a dorințelor lor; vin aici să calce pe un pământ cu adevărat sfânt și să se încline în fața cenușii semenilor lor a căror prezență tăcută marchează în conștiința comună o piatră de hotar de neclintit în istoria umanității.” Iar martirii trecutului chinuți în cuptoarele lui Hitler îi redevin cei mai apropiați prieteni, la fel ca și camarazii de atunci, medici și pacienți deopotrivă, care, prin demnitate și solidaritate s-au ridicat împotriva brutalității, a fricii, a frigului și a foamei. Și, chiar dacă nu le-au putut învinge (sau chiar dacă nu le-au putut învinge singuri), e clar că nu ei au fost cei înfrânți. Numai că eroismul tăcut și rezistența surdă de atunci îi par, acum, după decenii, insuficiente. Căci e convins că s-ar fi putut face mai mult, dacă, dacă, dacă... Tonul se transformă pe alocuri în dureros lamento, iar alteori capătă accente elegiace, mai cu seamă

când sunt evocate figurile camarazilor care s-au stins, dar și atunci când protagonistul evaluează propria existență, șansele pe care nu le-a avut sau cele pe care, în condiții normale, în vreme de pace, ar fi putut să le aibă. La fel de acut ca pierderea vieții celor apropiați, naratorul trăiește pierderea tuturor certitudinilor, căci, și după ce va fi eliberat, va constata că, în multe situații, nu știe (nu mai știe!) de ce se întâmplă unele lucruri; și cu atât mai puțin cum ar trebui ca ele să se întâmple.

Pentru tânărul aflat în lagăr și încercând să-i ajute fie și puțin pe ceilalți, alinarea suferinței era și unica soluție de luptă împotriva terorii, singura cale de a face față violenței dezlănțuite, dar și modalitatea, din nou unica, de supraviețuire – în sensul de păstrare a umanității. Căci ceea ce-i face pe prizonieri să rămână oameni, chiar și în acele condiții, e descoperirea zilnică a puterii solidarității umane. Sigur, unii dintre deținuți sunt salvați pentru a trăi numai o zi în plus, dar protagonistul își spune de fiecare dată că și o zi, chiar și o clipă contează, că până și cea mai slabă speranță merită efortul unei vieți întregi: „În fine, văzuserăm cu toții cum arătau cei ce se întorceau; de aceea, carantina era o centură de siguranță temporară în fața posibilității de a împărtăși cu toții aceeași soartă.” Evident, poziția sa de medic ad-hoc, semnificând prin ea însăși un soi de metaforică graniță și o delicată linie de demarcație între șansa la viață și lipsa totală a acesteia, va deveni, după ani, sursa vinovățiilor pe care le resimte. Vinovăția de a ști, pe de o parte, că a făcut tot ce a putut în acele condiții, dar și de a realiza, pe de altă parte, acum din perspectiva timpului scurs, că acest tot nu a fost suficient. Vinovăția de a fi supraviețuit acelor condiții cărora ceilalți nu reușiseră să le supraviețuiască.

Modul în care Boris Pahor tratează tema temporalității sporește complexitatea acestui roman, în ciuda reproșurilor de „ancorare într-o narațiune tradițională” pe care i le-au făcut diverși susținători ai orientărilor avangardiste. Trecutul și prezentul par a se contopi, pe alocuri, într-un fluid temporal, iar scriitorul nu încearcă să ofere cititorului o

viziune exhaustivă, pe deplin conștient de inevitabilele limitări ale unui astfel de demers, mai cu seamă ținând seama de subiectul tratat. Din această perspectivă, ignorarea programatică a cronologiei accentuează tocmai nevoia ființei umane de a umple golurile – ale memoriei și ale istoriei, deopotrivă. Iar acest aspect este unul căruia, deși fusese abordat de mari scriitori care s-au apropiat de tematica extrem de complexă a lagărelor de concentrare, Pahor îi dă o consistență aparte. Sigur, transpunerea istoriei în materia literaturii îi părea lui Theodor Adorno (sunt celebre cuvintele sale „Să scrii poezie după Auschwitz este un act de barbarie”) o adevărată trădare a ororilor care au avut loc, prin atenuarea implicită. Scepticismul acesta ilustrează, însă, tocmai faptul că există, în fond, un mare gol pe care nici istoria, nici politica, nici prezentul Europei nu pot să-l umple complet cu sens. Holocaustul ca spațiu al golului, foarte dificil de abordat, a fost analizat, între alții, de Jean-François Lyotard și Philippe Lacoue-Labarthe, ambii ajungând, în linia aceluiași Adorno, la concluzia că, în fapt, cultura eșuează în orice proiect de a se apropia din punct de vedere estetic de aceste tragice realități. Lyotard conchidea spunând chiar că „Auschwitzul nu poate fi reprezentat fără a-l pierde totodată din vedere, fără a-l minimaliza și reduce la uitare prin imagini și cuvinte.”

În *Necropola*, Boris Pahor privește și el suferințele umane din lagărele de exterminare naziste, însă nu analizează, așa cum au procedat alți autori contemporani, mai ales cei de limbă germană, Bernhard Schlink fiind, prin *Cititorul* său, doar un exemplu în acest sens, conflictul între două generații ce împart, fatalmente, același trecut (marcat de experiența celui de-al Doilea Război Mondial și de ororile lagărelor) pe care, însă, îl înțeleg complet diferit, ci aduce în plan literar o extrem de lucidă meditație asupra trecutului și a tuturor rănilor sale. Aceasta are loc în timpul și la capătul călătoriei pe care protagonistul cărții o face la Struthof – o inițiere, fără îndoială, chiar dacă una de un fel aparte. Iar meditația acestui narator care devine și un extraordinar purtător de cuvânt al opiniilor lui Pahor însuși doare, uneori, mai mult chiar decât

trecutul, confirmând, astfel, afirmația lui Emmanuel Levinas: „Nu atât memoria în sine contează, cât citirea și interpretarea ei. E vorba, aici, nu de căderea în memorie, cât mai ales de regândirea trecutului prin prisma realităților prezentului, recitirea lui din perspectiva unor experiențe și circumstanțe noi, din acela al ororilor implicate de niște vieți trăite.” Cartea de față îmbină, deci, în sine, calitatea de documentar – și, deopotrivă, de extraordinar efort de documentare – cu aceea de document de viață, recompunând artistic existența personajelor esențiale pentru viața protagonistului, de la Tola la doctorul Jean sau la Gabriele. Și, procedând în acest fel, Pahor transformă exemplul personal sau preocupările specifice în teme general umane, *Necropola* vorbind, cu mijloacele marii literaturi, dincolo de tema în sine, a lagărelor și a închisorilor, despre viață și moarte, despre demnitate și speranță.

Pasajele meditative sau lirice sunt întrerupte brusc de rememorări ale unor cruzimi de nedescris; cleștii cu care prizonierii erau prinși de gât, dușurile a căror apă era încălzită de energia cuptoarelor umplute cu ființe umane sunt imagini terifiante, care bântuie cititorul, confirmând ceea ce spunea Hannah Arendt, anume că orice lagăr de concentrare pare un experiment dus la extrem: „Majoritatea dintre ei nu se puteau da jos din camioane singuri, când erau dați jos, se așezau pe vine sau se lungeau până când cineva nu le arunca scheletul sub duș; celor care nu mai respirau le era rezervat un clește de un metru care-i apuca de gât. (Da, fără îndoială, n-ar fi rău dacă cineva s-ar apuca să studieze psihologia omului care a inventat cleștele cu care se aruncă un schelet într-o grămadă pentru ca apoi să fie tras din liftul de fier de sub cuptor.)” Efectul acestei structuri narrative e de-a dreptul hipnotic. O aparentă confuzie, care este, însă, perfect controlată și excelent orchestrată în toate datele sale transformă *Necropola* lui Pahor într-un extraordinar regal stilistic, apropiat pe alocuri de structura muzicală a unei simfonii. În acest cadru al suferinței, răul tinde să domine, cel puțin în anumite momente, iar legăturile ce se stabilesc, deloc ușor, între prizonieri, sunt

amenințate la tot pasul de suspiciunea indusă, de spaima permanentă, de apropierea morții. Mai mult, însă, decât simplu roman pe tema închisorilor, cartea aceasta vorbește, dureros de autentic, despre durerea umană, despre umilințe incredibile, dar și despre impresionante acte de demnitate sau, uneori, de redescoperire a bucuriilor simple ale vieții. Iar Pahor știe cum să fie convingător și concis și în ceea ce privește posibilitatea unei existențe după anii de lagăr, spunând esențialul despre condiția umană marcată, în secolul XX, de asemenea întâmplări. În universul concentraționar descris în *Necropola*, oamenii par a înceta, din punctul de vedere al gardienilor, să mai fie oameni, devenind simple numere, cartea forțându-l de-a dreptul pe cititor să coboare, alături de naratorul protagonist, într-un infern parcă mai nemilos decât cel imaginat de Dante. Primo Levi spunea undeva că istoria lagărelor a fost scrisă mai cu seamă de aceia care nu le-au cunoscut până la capăt, deoarece capătul însemna, acolo, moartea. Conștient de această realitate, Pahor încearcă, în romanul de față, să vorbească atât în numele celor care au supraviețuit și trăiesc de atunci cu bucuria victoriei și cu vinovăția pierderii atât de amestecate în suflet, încât nu le mai pot distinge, dar și să facă auzit glasul celor care nu mai sunt. De aceea, protagonistul său pășește printre cei vii, dar și printre cei morți. Și tot de aceea, pentru ca glasul celor care au pierit să nu se piardă, el trebuie să aleagă viața și să trăiască, într-un fel, și pentru ei; indiferent cât de greu poate fi acest lucru: „Firește, după un asemenea șoc, nu e ușor să te prefaci la fel ca înainte, dar trebuia să existe ca și când nimic nu ar fi afectat în principiu credința nezdruncinată, surdă și oarbă în supraviețuire.”

*

Considerată de Claudio Magris (el însuși născut la Trieste) „o carte excepțională, care combină teroarea absolută cu marile complexități și subtilități ale istoriei, explorând relativitatea adevărului și limitele înțelegerii omenești”,

Necropola e un text punctat de amintirea tărâmului binecuvântat de acasă, expresie a unei nostalgii pe care, la o lectură atentă, o descoperim printre rânduri de la bun început, mai ales atunci când este evocat universul atât de aparte din Trieste. Iar acesta este încă unul dintre aspectele ce individualizează romanul: „Mi-am dat seama că de data asta timpul era de partea mea, așa că m-am oprit să privesc iarba înaltă de dincolo de gardul de sârmă. Încerc să mă închipui în peisajul îngălbenit al pajiștilor Carstului, pe care le-am străbătut acum câteva zile, dar, în comparație cu ele, coama asta amărâtă și deasă de fân e caraghioasă în permanența ei ineptă. N-are nicio vină, știu, dar, cu toate astea, stăruința cu care crește în liniște mi se pare fără noimă; fusese aici înainte de *asta*, a fost aici tot timpul cât a durat *asta*, chiar și acum e aici.”

Boris Pahor s-a definit el însuși drept „scriitor triestin de limbă slovenă”, astfel încât opera sa e dificil de înțeles în absența câtorva referiri la orașul Trieste, de care autorul *Necropolei* s-a simțit întotdeauna aproape, indiferent unde l-a purtat viața. Spațiu privilegiat, al frontierelor și al deschiderii spre necuprinsul mării, Trieste este locul pe unde au trecut sau de care au fost legați, într-un fel sau altul, prin origine sau prin voia destinului, Stendhal, Rainer Maria Rilke, Valéry Larbaud, Umberto Saba, Italo Svevo sau James Joyce. Și e orașul atât de frumos evocat de Umberto Saba: „Trieste are o arțăgoasă grație. Dacă-ți place,/ ți se pare un băiețoi aspru și lacom,/ cu ochi albaștri și mâini prea mari/ să știe dărui o floare,/ cum ar fi o iubire/ cu gelozie./ [...] Orașul meu, care de jur împrejur e atât de viu,/ păstrează un locșor hărăzit mie, vieții mele/ gânditoare și retrase.” Desigur, specificul urbei trebuie neapărat avut în vedere dacă discutăm esența operei lui Pahor, căci, atunci când viitorul scriitor se naștea, în 1913 (oarecum asemenea lui Umberto Poli, viitorul Umberto Saba, născut tot aici, în 1883), zona aceasta era inclusă în Imperiul Austro-Ungar și reprezenta unul din cele mai importante porturi la Marea Adriatică. Pahor a fost influențat, în tot ceea ce a scris, de melancolia profundă a vechiului port, a mării și,

în general, de atmosfera acelei regiuni care, mai târziu, a primit numele de „Mitteleuropa”. Nostalgia sa a fost comparată cu melancolia pe care o regăsim în majoritatea poemelor lui Saba, iar pasiunea pentru limbaj ca instrument de comunicare și ca mijloc de asumare și receptare a lumii exterioare îl apropie, fără doar și poate, de Italo Svevo.

La jumătatea secolului al XIX-lea, Trieste era și un veritabil punct de reper (cultural și social) al slovenilor, mulți visând ca orașul să devină capitala „Sloveniei unificate”. Nu întâmplător, fusese edificat aici Centrul Cultural, clădirea la a cărei incendiere Boris Pahor e martor în 1920. Momentul marchează, în linii mari, începutul ascensiunii fascismului în zonă și unul dintre episoadele tragice ale istoriei deloc îndepărtate a Europei Centrale, petrecut cu puțin înainte ca Mussolini să interzică utilizarea limbii slovene. De altfel, după înțelegerile secrete de la Londra, orașul e înglobat în Italia și, în ciuda faptului că după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial va fi, pentru o vreme, teritoriu liber, înțelegerile politice care au reîmpărțit Europa îi decid soarta, desemnându-l definitiv drept spațiu italian: „Și acesta nu era decât începutul, pentru că, mai târziu, băiețelul acela a devenit vinovat, fără să știe cui și cu ce îi greșise, fiindcă nu-și putea imagina că va fi condamnat pentru că folosea limba în care își iubea părinții și cu care începuse să cunoască lumea. Totul a devenit de-a dreptul monstruos când slovenilor li s-au schimbat numele și prenumele, dar nu numai celor în viață, ci și celor din morminte. Iar această anihilare de un sfert de secol și-a atins limita extremă în atmosfera de lagăr, când omul a fost redus la un număr.”

Opera lui Boris Pahor, scrisă aproape exclusiv în limba slovenă, este în fiecare pagină raportabilă la universul din Trieste. Chiar primul său volum de nuvele, apărut în anul 1948, poartă titlul *Adresa mea din Trieste (Moj tržaški naslov)*. Iar *Vila ob jezeru*, poate că unul dintre cele mai luminoase texte elaborate de Pahor, deși vorbește despre regiunea Lacului Garda, utilizează imagini înrudite cu cele pe care scriitorul le folosise în creații anterioare sau pe care le vom regăsi în cele

de mai târziu, fiind vorba, este evident, despre unul și același spațiu sufletesc al personajelor. Personaje care, mereu, ca și cum ar fi reduplicări ale unui protagonist unic, chiar dacă pleacă de acasă, o fac doar pentru a putea reveni, pentru a avea motive să se întoarcă. Iar întoarcerea vizează frecvent orașul Trieste. *Necropola*, însă, accentuează universul triestin mai frecvent decât ne-am putea imagina, având în vedere tema generală. Numai că, în permanență, naratorul protagonist compară un „aici” cu un „dincolo”, prezentul zilelor de lagăr sau al orelor petrecute, după două decenii, la memorialul Struthof cu trecutul senin al existenței de acasă: „Apoi, încerc să găsesc un drum de munte din Slovenia care s-ar putea compara cu traseul acesta sinuos între Schirmek și Struthof. M-am gândit la serpentinele de la Vršič; dar acolo priveliștea se deschide asupra unui extraordinar amfiteatru de culmi stâncoase, care nu există aici. Drumul acesta din Munții Vosgi este poate mai asemănător aceluia sinuos de la Kobarid la Vrsno. Acolo, ca și aici, pădurea se retrage din loc în loc și, mai ales, nu există stânci, iar pământul se revarsă din rotunjimile pădurilor în ierburi care se ondulează la rădăcina masei întunecoase de copaci. Dar nu mai știu dacă pe povârnișurile de la Vrsno sunt brazi ca și aici. Probabil că nu.”

„Oricine înțelege, fie și după o rapidă trecere în revistă a literaturii de limbă slovenă, că orașul Trieste și marea fac parte nu numai din ceea ce am putea numi spațiu vital sloven, ci și din universul nostru psihologic”, scria Boris Pahor într-unul din eseurile sale. Exact acesta este amănuntul care facilitează permanentul amestec al trecutului cu prezentul, ca structurarea cronologiei din roman. Într-un fel și din acest motiv *Necropola* câștigă la nivel estetic și se individualizează atât de profund în contextul numeroaselor scrieri pe tema universului concentraționar din literatura contemporană: autorul face mult mai mult decât să rememoreze ori să depună o mărturie cu privire la acei ani și la toate acele evenimente. El elaborează o operă de artă și exprimă o viziune specifică, ce depășește nivelul unei realități redată mimetic. De aici și posibilele comparații între *Necropola* –

parțial, ele au fost făcute de către diverși exegeți – și *Amintiri din casa morților*, de F. M. Dostoievski, sau *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, de Aleksandr Soljenițin. Pe de o parte, Pahor pare a spune că mărturia, orice mărturie, este (rămâne) în mod fatal incompletă, poate și din cauza vinovăției pe care supraviețuitorii o resimt chiar și după decenii. Dar pe de alta, scriitorul știe că nu se poate merge înainte fără aceste mărturii ale celor care mai sunt. Adică fără curajul de a spune adevărul.

Iar adevărul acesta nu vizează exclusiv ororile din lagărele de concentrare, ci și evenimente petrecute anterior, la unele dintre acestea Pahor revenind de-a dreptul obsesiv, câtă vreme întreaga sa copilărie și adolescență au fost marcate de incendierea Centrului Cultural Sloven din Ljubljana, în 1920. Momentul este evocat, de altfel, și în *Necropola*: „Încă din tinerețe, ne-au fost smulse din conștiință toate iluziile și am fost obișnuiți să așteptăm un rău și mai radical, și mai apocaliptic. Cum, de pildă, ca elev, te pătrunzi de panica unei mulțimi ignorate care, lipsită de putere, trebuie să privească cum îi este distrus de flăcări teatrul aflat în centrul orașului Trieste. Viitorul tău este pe veci marcat de o asemenea scenă. Cerul însângerat de deasupra portului, fasciștii turbați care stropesc cu benzină clădirea impunătoare și apoi se amuză la vederea rugului aprins – totul s-a întipărit în interiorul copilului, traumatizându-l.”

Interesant este, apoi, faptul că acest incendiu devine, din perspectiva timpului, semn prevestitor al crematoriilor din lagărele de exterminare, imaginea din trecut făcându-le pe cele din prezentul naratorului protagonist din acest roman cu atât mai pregnante. Iar salvarea, unica salvare din fața barbariei, a focului și a oricărui focuri ideologice rămâne, pe timp de război, redescoperirea căldurii umane. Pe timp de pace, soluția e, oricât de deranjantă îi poate ea părea la un moment dat protagonistului, tocmai pierderea printre cohortele de turiști, integrarea în comunitatea, fie ea și una temporară, determinată de sosirea în grup la noul Struthof: „privirile turiștilor nu vor putea niciodată (sunt ferm convins

de asta) să-și reprezinte abjecția care a strivit credința noastră în demnitatea și libertatea omului.” Ulterior, trebuie făcut pasul următor, iar *Necropola* și, de fapt, întreaga operă a lui Pahor îl evidențiază: scrisul. A scrie înseamnă pentru el îndeplinirea unei misiuni de credință și de onoare atât pentru cei de azi, cât și – uneori mai ales – pentru cei ce nu mai sunt, pentru ca istoriile lor să nu se cadă pradă uitării, scriitorul îndeplinind și rolul de verigă de legătură între trecut și prezent. Rememorarea lucidă deșteaptă conștiința artistică și în acest fel, doar în acest fel, ia naștere adevărata literatură, cea în care Pahor crede cu toată tăria.

Procedând în consecință, Boris Pahor se situează în descendența sau, după caz, în apropierea acelor gânditori care s-au aflat mereu în căutarea reperelor spirituale. Tocmai de aceea, el înțelege sacrul și-l transmite foarte convingător, de multe ori deconcertând cititorul; pentru că la el e vorba întotdeauna – mai cu seamă în *Necropola* – de un sacru ce devine perceptibil doar în latura sa profund umană, excluzând cumva vechea legătură a individului cu vreo divinitate. Cenușa martirilor de la Struthof devine, privită astfel, parte integrantă a celui mai sfânt nivel al universului: pentru Pahor transcendentul sălășluiește doar în imanent și totul depinde de ființa umană, de deciziile sale în situații limită și mai cu seamă de forța sa spirituală.

Relativ puțin cunoscută și încă și mai puțin citită în Occident, poate cu câteva excepții notabile (Boris Pahor, Aleš Debeljak sau Drago Jančar – cel care, în paranteză fie spus, l-a recunoscut mereu pe autorul *Necropolei* drept unul dintre marii săi maestri spirituali), literatura slovenă contemporană reprezintă o adevărată revelație. Mai ales pentru cititorul român. Căci, departe de a găsi în cărțile autorilor de limbă slovenă acel provincialism sau acel paseism tematic ori stilistic despre care unii exegeți occidentali au vorbit uneori, noi putem descoperi cu ușurință în paginile scrise de aceștia sentimentul legăturii indestructibile dintre trecut și prezent, investirea cu sens a istoriei, asumarea marginalității (dar neacceptarea periferiei spirituale!), aspecte care oferă noi

perspective de interpretare pentru prezentul literar (și nu numai) al Europei de Sud-Est și Centrale. Dar și pentru Europa de mâine. Opera lui Boris Pahor stă mărturie în acest sens, el spunând cu demnitate și curaj adevărul despre ceea ce s-a petrecut; pentru ca așa ceva să nu se mai repete. Și nici să nu se uite.

Rodica Grigore

Tabel cronologic

- 1913** Pahor se naște la 26 august, la Trieste, un oraș multiethnic, pe atunci un înfloritor port austriac la Marea Adriatică. Părinții săi, Franc, fotograf, și Marija, sunt născuți pe teritoriul actual al Sloveniei.
- 1919-1923** Urmează cursurile școlii primare. Începând din 1923, ca urmare a reformei Gentile ce viza italianizarea sistemului de învățământ după Primul Război Mondial, limba slovenă este interzisă în școală.
- 1920** Organizația paramilitară Cămășile negre incendiază Casa Națională Slovenă (*Narodni dom*) din Trieste, în jurul căreia se organizase de decenii întreaga viață culturală a minorității slovene, devenind în timp un adevărat simbol al identității lor naționale. Pahor, în vârstă de 7 ani, asistă la acest prim eveniment dintr-un lung șir de experiențe traumatice declanșate de totalitarismul care avea să se impună în Europa. Acest eveniment va fi evocat în romanele *Kres v pristanu*, 1959 (*Un port în flăcări*) și *Trg Oberdan*, 2006 (*Piața Oberdan*).
- 1930-1935** Se înscrie la Seminarul clasic italian din Koper, unde obține și bacalaureatul.
- 1935-1938** Timp de 3 ani urmează cursurile Facultății de Teologie din Gorica. În această perioadă începe să publice primele proze scurte la Ljubljana, sub pseudonimul Jožko Ambrozič (numele de familie al mamei sale). În 1938, reîntors la Trieste, ia legătura cu mișcarea slovenă antifascistă TIGR.
- 1939** Ia contact cu poetul și gânditorul sloven Edvard Kocbek, care îl va susține în efortul de a scrie în limba slovenă.
- 1940** Este mobilizat și trimis pe front în Libia. Experiența războiului o va reda în romanul *Nomadi brez oaze*, 1956 (*Nomazi fără oază*).
- 1941** Susține un nou examen de bacalaureat la Bengazi, pentru că cel obținut la Koper nu îi este recunoscut de italieni. Se reîntoarce în Italia, în Lombardia, unde lucrează ca interpret militar cu gradul de sergent major. În același an, se înscrie la Universitatea din Padova pentru a studia literatura italiană.
- 1943** În septembrie, după capitularea Italiei, se reîntoarce la Trieste, aflat încă sub ocupație germană. Se alătură Frontului de Eliberare

- al Poporului Sloven (*Osvobodilna fronta slovenskega naroda*), principala mișcare antifascistă, de rezistență civilă a slovenilor, creată în 1941 la Ljubljana, în jurul unui grup de intelectuali. Experiența legată de această mișcare va fi descrisă în romanul *Mesto v zalivu*, 1955 (*Orașul din golf*).
- 1944** În ianuarie este arestat domobranți (membri ai organizației militare anticomuniste Slovensko domobranstvo, Garda Națională Slovenă, care a colaborat cu germanii în cel de-al Doilea Război Mondial) și predat Gestapo-ului. În februarie este deportat și, până la eliberarea din aprilie 1945, este internat în mai multe lagăre naziste: Natzweiler-Struthof, Markirch, Dachau, Mittelbau-Dora, Harzungen, Bergen-Belsen). Experiența carcerală este redată în romanul *Nekropola*, 1966 (*Necropola*).
- 1945-1946** De la eliberare și până în decembrie anul următor, este internat într-un sanatoriu al Crucii Roșii franceze, la Villiers-sur-Marne, pentru a fi tratat de tuberculoză. Această perioadă va face obiectul romanului *Onkraj pekla so ljudje*, 1958 (*Dincolo de iad se află oameni*), republicat în 1978 sub titlul *Spopad s pomladjo* (*O primăvară dificilă*).
- 1947** Susține examenul de diplomă la Universitatea din Padova, cu lucrarea *Expresionism și neorealism în lirica lui Edvard Kocbek* (*Ekspresionizem in neorealizem v liriki Edvarda Kocbeka*). În acest an, îl întâlnește pentru prima dată pe Kocbek, de care l-a legat o strânsă prietenie, bazată și pe atitudinea critică față de regimul comunist instalat în Iugoslavia.
- 1951** Ia apărarea lui Edvard Kocbek care, după apariția volumului său *Strah in pogum* (*Frica și curajul*), în care a evocat unele din dilemele morale ale partizanilor iugoslavi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost supus unor atacuri orchestrate de Partidul Comunist Iugoslav. Ca urmare, Pahor se rupe de cercurile intelectuale de stânga din Trieste, alături de care s-a aflat începând din 1946 și nu mai colaborează la revistele acestora.
- 1952** Se căsătorește cu Radoslava Premrl, sora eroului sloven antifascist Janko Premrl-Vojko.
- 1953-1975** Predă literatura italiană la Liceul sloven din Trieste.
- 1962** Devine membru activ și, ulterior, președinte de onoare al Asociației internaționale pentru apărarea limbilor și culturilor amenințate (AIDLICM).
- 1966** Înființează la Trieste ziarul *Zaliv* (*Golful*), în paginile căruia era promovat „pluralismul tradițional democratic”, ca o replică la

totalitarismul politic din Iugoslavia. Ziarul a fost o tribună a dizidenților din Slovenia până în 1990, când a fost desființat ca urmare a organizării a primelor alegeri libere în Slovenia, după al Doilea Război Mondial.

- 1969** Este co-fondator al partidului *Slovenska levica* (Stânga slovenă), care s-a dorit o alternativă politică pentru electoratului sloven de stânga din Italia, la grupările politice titoiste.
- 1975** Publică la Trieste, împreună cu Alojz Rebula, broșura *Edvard Kocbek: pričevalec našega časa* (Edvard Kocbek: martor al vremurilor noastre), în fapt, un interviu, în care Kocbek evocă soarta celor 11.000 domobranți sloveni, refugiați după capitularea Germaniei în regiunea Carintia (Austria), retrimiși de englezi în Iugoslavia, unde au fost lichidați. Ca urmare a acestui interviu, Kocbek, care locuia la Ljubljana, a fost exclus din viața publică, iar lui Pahor i-a fost interzisă intrarea în Iugoslavia.
- 1991** După independența Sloveniei, atitudinea oficială față de Boris Pahor se schimbă, operele sale, redactate toate în slovenă, încep să fie tipărite, iar în semn de recunoaștere a valorii operei sale i-a fost atribuit *Premiul Prešeren*, cel mai prestigios premiu literar sloven (1992).
- 2004** Începe procesul de recunoaștere a lui Boris Pahor în Italia, care culmină în 2008 cu un interviu acordat pentru postul național de televiziune RAI, în cadrul căruia vorbește despre crimele comise de fasciștii italieni împotriva slovenilor din Trieste și regiunea carstică. Omul care a trăit timp de decenii în solitudine, scriindu-și cărțile, a devenit brusc un binecunoscut personaj public, invitat în emisiuni de televiziune, în școli și universități să conferențeze despre experiența sa carcerală.
- 2007** Statul francez îi conferă *Legiunea de onoare* în grad de *cavaler*, apoi de *comandor* (2011).
- 2008** Statul sloven îi conferă *Ordinul de aur pentru libertatea Republicii Slovenia*.
- 2009** Statul austriac îi conferă *Crucea de onoare pentru științe și arte*. Devine membru al Academiei Slovene de Științe și Arte.
- 2013** Parlamentul European îi conferă titlul de *Cetățean al Europei*.
- 2015** Cu prilejul aniversării a 102 ani, Ministerul Culturii din Republica Slovenia îi conferă titlul de *Ambasador cultural*, primul de acest fel în Slovenia.

*Pentru manii tuturor acelor
care nu s-au reîntors*

Peste umbre s-a așezat cenușa rece

Srečko Kosovel

Dar în ziua în care popoarele vor fi înțeleș

Cine ați fost, vor mușca pământul

de tristețe și de remușcare.

Îl vor uda cu lacrimile lor și

vă vor înălța temple.

Vercors

E duminică după-amiază; drumul asfaltat, neted și șerpuit care urcă spre munți nu e atât de pustiu pe cât mi-aș fi dorit. Mă depășesc niște mașini, altele se întorc la Schirmek, în vale, iar circulația banalizează reculegerea care îmi este atât de necesară. Știu bine că și eu cu mașina mea particip la procesiunea motorizată, dar îmi închipui că, dacă aș fi fost singur, prezența mea, fiindcă în această atmosferă sunt de-al casei, n-ar schimba cu nimic imaginea de la sfârșitul războiului ce sălășluiește adânc în mine, intactă. Înțeleg, în mine se trezește un fel de revoltă nedeslușită, o revoltă din cauza faptului că locul acesta din munți, care face parte integrantă din lumea noastră interioară, este acum accesibil și dezgolit; și la aversiunea asta se adaugă un sentiment de gelozie, nu numai pentru că ochi străini se plimbă peste acest loc care a fost martor al captivității noastre anonime, ci și pentru că privirile turiștilor nu vor putea niciodată (sunt ferm convins de asta) să-și reprezinte abjecția care a strivit credința noastră în demnitatea și libertatea omului. Dar în același timp, ei, da, venind nu se știe de unde, o satisfacție modestă, neașteptată și un pic inoportună se insinuează cu forța în mine, aceea de a ști că Munții Vosgi nu mai sunt domeniul secret al unei morți solitare și lente, ci că atrag mulțimi numeroase care, deși lipsite de imaginație, sunt gata să rezoneze la destinul de neînțeles al fiilor lor pierduți.

Desigur, ascensiunea aceasta pe îndepărtate culmi de munte evocă zelul pelerinilor care înaintează pe pantele abrupte ale unor locuri sfinte. Totuși, acest pelerinaj nu are nimic în comun cu înflăcărarea pe care Domnul Primož¹ a

¹ Primož Trubar (1508-1586), pastor protestant, autorul primei cărți tipărite în slovenă, traducător al *Noului Testament*, considerat părintele limbii literare slovene.

combătut-o cu fervoare, el care dorea ca slovenii să reușească o nouă reînnoire interioară în loc să se irosească și să se risipească în rituri nenumărate și superficiale. Oameni din toate țările Europei năvălesc pe aceste terase din munți unde răutatea omenească, gravând moartea cu efigia eternității, a triumfat asupra suferinței umane. Pelerinii de azi nu sunt atrași de sublimarea miraculoasă a dorințelor lor; vin aici să calce pe un pământ cu adevărat sfânt și să se încline în fața cenușii semenilor lor a căror prezență tăcută marchează în conștiința comună o piatră de hotar de neclintit în istoria umanității.

În curbele astea strânse, nu mă gândesc deloc la zdruncinăturile camionului care transporta din locul care pe atunci se numea Markich o ladă plină cu primii noștri morți și pe care eram așezat fără să am cunoștință de tristul ei conținut; adierea înghețată care se înălța din zăpadă paraliza fără doar și poate și cel mai mic gând care s-ar fi strecurat în conștiință. Nu, în mod clar, nu vreau să mă gândesc la acele imagini care dăinuiesc în mine, amestecate și zbârcite ca un ciorchine de struguri stricați și putreziți. Privesc asfaltul neted care alunecă în fața parbrizului mașinii având nostalgia vechiului drum desfundat care reda cu mai multă autenticitate atmosfera trecutului; în același timp, se face desigur simțit și egoismul automobilistului răsfățat care s-a obișnuit cu avantajele deplasării rapide. Apoi, încerc să găsesc un drum de munte din Slovenia care s-ar putea compara cu traseul acesta sinuos între Schirmek și Struthof. M-am gândit la serpentinele de la Vršič; dar acolo priveliștea se deschide asupra unui extraordinar amfiteatru de culmi stâncoase, care nu există aici. Drumul acesta din Munții Vosgi este poate mai asemănător aceluia sinuos de la Kobarid la Vrsno. Acolo, ca și aici, pădurea se retrage din loc în loc și, mai ales, nu există stânci, iar pământul se revarsă din rotunjimile pădurilor în ierburi care se ondulează la rădăcina masei întunecoase de copaci. Dar nu mai știu dacă pe povârnișurile de la Vrsno sunt brazi ca și aici. Probabil că nu.

Drumul continuă să urce spre munte, dar ici și colo este marcat de albeața pietrei tăiate ca peste tot unde uneltele

omului au mutilat contururile verzi ale Pământului și au mușcat din profunzimile forței lui vii.

La stânga se desprinde o fâșie lungă și lată de pământ care duce la intrare. Într-o zi, aici o să fie fără îndoială o alee, acum însă locul este rezervat pentru autobuze și mașini care sunt parcate în toate direcțiile, evocându-mi imediat parcare de la Peștera Postojna. Refuz cu întreaga mea ființă secvența aceasta ce reprezintă imaginea unor turiști elvețieni și austrieci în vârstă, a unor turiste cu părul cărunț. Țin conștiincios în mână toarta unor genți demodate și își răsucesc capul urmărind vocea ghidului, ca niște găini care, smulse de la treburile lor banale, la cea mai mică alertă, își ridică în grabă periscopul roșu. Ar fi mai corect și mai cinstit să plec și să revin mâine dimineață când atmosfera din timpul unei zile de muncă ar ocroti ținutul acesta terasat. Dar mâine mă așteaptă alte locuri, așa că mă îndrept spre intrare cu sentimentul că respect în mod automat și, ca urmare, oarecum în van, programul stabilit al călătoriei, în loc să mă dedic unui anumit loc sau, dimpotrivă, să-l exclud din program. În pofida nevoii mele de a face călătorii rapide și agitate, acum ca întotdeauna resimt dorul sincer după reculegerea calmă și absolută în care omul își găsește adevărata legătură cu pământul și cu marea, cu străzile și casele unor orașe, ca și cu chipurile și persoanele pe care le întâlnește în viață; dar viteza și graba îl mână cu înfrigurare înainte astfel încât ochii nu mai rețin decât impresii superficiale ce dispar tot atât de repede ca spuma de la prova unei bărci rapide cu motor. Și, în cele din urmă, omul se consolează că e bogat și de pe urma faptului că resimte dorul după durata tăcută, ca și când, în zilele noastre, conștiința unei infirmități ar fi o valoare în sine. Și poate că și este. Și poate că a fost mereu, pentru o mână de oameni. Azi suntem, în realitate, săraci din cauza cantității mult prea mari de imagini și impresii; ne-am risipit iubirea și, astfel, ne-am îndepărtat de ea. Am făcut exact pe dos de ceea ce fac albinele; am risipit polenul pe milioane de obiecte și, în pofida unei voci stinse care spune contrariul, încă mai sperăm că într-o zi vom avea la dispoziție suficient timp ca să ne umplem din nou fagurii goi.

E stupid, dar mi se pare că turiștii care se reîntorc la mașinile lor mă observă, ca și când brusc o haină vărgată mi-ar fi acoperit umerii, iar saboții ar sfărâma pietrișul de pe drum. O scânteie nesupravegheată care face ca omul să confunde trecutul cu prezentul; dar este tot atât de adevărat că, în unele momente, un fluid imperceptibil și puternic trece prin noi și că apropierea acestei atmosfere neobișnuite, insolite, îi face pe ceilalți să tresară asemenea unei bărci pe un val imprevizibil. Poate că într-adevăr a rămas ceva pe mine din zilele de odinioară; și cu asta în gând, încerc să pășesc sigur de sine, deși mă deranjează faptul că sandalele mele sunt atât de ușoare, iar pașii îmi sunt mult mai agili decât dacă ar fi trebuit să port încălțările din pânză cu talpa groasă de lemn.

Ușa de lemn este acoperită cu sârmă ghimpată și închisă ca atunci; totul este intact, lipsesc numai sentinelele din foișoarele de lemn. Iar în fața ușii trebuie să așteptăm; diferența constă în aceea că acum din baraca de lemn iese un gardian care deschide ușa și, la intervale regulate, lasă grupurile să pătrundă în această incintă fără suflet din munți. Datorită acestei ordini, pe terasele lagărului domnește o atmosferă de reculegere; soarele de iulie supraveghează stăruiitor liniștea și numai undeva, mai jos, ecoul vorbelor ghidului se face uneori auzit asemenea vocii prea curând risipite a unui predicator înviat din morți.

Da, gardianul m-a recunoscut, ceea ce mă miră, fiindcă nu credeam că o să-și amintească de vizita mea de acum doi ani. «*Ca va?*» mă întreabă. Și asta ajunge ca să creeze un sentiment de camaraderie care, dintr-o dată, mă pune la adăpost de orice legătură cu agitația turiștilor. Are părul negru, nu e frumos. E scund, vioi și sprinten; dacă ar avea o cască și un lămpaș, ar arăta ca un miner adevărat. Răspunde scurt și concis, e sigur de sine și totul indică faptul că e și îndărătnic; pare că, în prezența mea, un fost deținut, e într-un fel de încurcătură neplăcută, fiindcă își câștigă pâinea prezentând locul agoniei noastre. De aceea, încuviințarea pe care mi-o dă pe loc că pot intra numai în zona înconjurată de

sârmă ghimpată, pe lângă favoare camaraderească, ascunde întrucâtva și dorința de a scăpa cât mai repede de mine. Mai mult ca sigur. Nu-l disprețuiesc pentru asta, fiindcă știu că nici eu nu aș putea vorbi niciodată unui grup de vizitatori în prezența unei persoane cu care am trăit într-o lume de crematorii. La fiecare vorbă m-ar urmări teama de a nu cădea în banalitate. În fond, atât despre moarte, cât și despre iubire, omul nu poate vorbi decât cu sine sau cu ființa iubită, cu care devine unul. Nici moartea, nici iubirea nu au nevoie de martori.

Și când vorbește ca un ghid unui grup tăcut, în realitate evocă propriile amintiri cu glas tare, monologul lui nu e decât o eliberare a unor imagini interioare și nu e sigur că după atâtea dezvăluiri va fi mulțumit și, într-o oarecare măsură, mai liniștit. Aș putea spune chiar că după o serie de asemenea mărturii în interior e și mai zdrobit, în orice caz, mai secătuit. De aceea îi sunt recunoscător că pătrund singur în acest univers tăcut; și mulțumirea aceasta este asemenea satisfacției pe care o conferă conștiința unui avantaj, a unui privilegiu special, în cazul meu, acela de a aparține unei caste de proscriși și, în același timp, izolarea mea vine în prelungirea izolării și tăcerii de odinioară. Fiindcă în pofida mulțimii și a vieții în turmă, fiecare s-a confruntat numai cu singurătatea lui interioară și cu tenebrele fără glas. Încât acum nu mai știu să apreciez distanța corectă dintre mine și treptele care, în soare, îmi sunt mult prea cunoscute și prea aproape, în loc să resimt cum boarea neantului plutește deasupra lor. Sunt cât se poate de obișnuite, cum erau și acele brațe care au cărat și sortat pietrele din care sunt făcute. Cu toate astea, odinioară mi se păruseră mai abrupte; cu ocazia asta mă gândesc la adultul care, revenind în locurile unde a copilărit, constată cu uimire cât de mică este, de fapt, casa păstrată în amintirile sale de copil. Pentru că, fiind copil, măsurase înălțimea zidurilor cu trupul lui de pitic. Desigur, noi nu am urcat și coborât aceste trepte în anii copilăriei, însă vulnerabilitatea noastră era cu mult mai mare decât aceea a unui copil sau a unui sugăr, fiindcă pe noi nu ne putea susține imaturitatea gândului. Ne

aflam fiecare dintre noi, în goliciunea lui, în pielea ofilită a unui animal flămând, care se stingea neputincios în captivitate și care, în fiecare zi, măsura instinctiv distanța de la cuptor la coșul pieptului său uscat și la membrele ca niște bețe. Desigur, acum, printr-o netulburată asociație de idei, cineva se poate gândi la păpușa din *lemn* a lui Collodi, fiindcă și lui Pinocchio îi fusese hărăzit să fie înghițit de flăcări, însă creatorul lui milos i-a înlocuit partea vătămată, în timp ce la noi, când ardeam, nimeni nu se gândea la piese de schimb. Firește, imaginea lui Pinocchio este oarecum nepotrivită, nu are ce căuta aici, dar este tot atât de adevărat că, mai devreme sau mai târziu, va trebui să apară un Collodi contemporan care să spună copiilor povestea trecutului nostru. Întrebarea e cine va îndrăzni să se apropie de sufletul copilului în așa fel încât răul să nu îl rănească și, în același timp, să îl apere de ispitele viitorului. În fine, pe treptele astea care, cu fiecare terasă, se frâng asemenea unei încheieturi de piatră, ne-am reîntors într-o lume a limitelor rațiunii; aceasta se întâmpla atunci când, din cauza lipsei de lichid în citoplasma celulelor noastre, materia cenușie din țeastă se usca asemenea gelatinei dintr-o meduză rătăcită pe pietrișul de la mal. În vremea aceea, treptele se înălțau în fața noastră asemenea treptelor din turnul unei clopotnițe; și tot așa, terasele păreau nesfârșite, iar urcușul nostru până în vârful turnului dura o veșnicie și pentru că, în pofida picioarelor ca niște bețe, tălpile umflate de edeme păreau niște butuci de carne albă.

Mi-am dat seama că de data asta timpul era de partea mea, așa că m-am oprit să privesc iarba înaltă de dincolo de gardul de sârmă. Încerc să mă închipui în peisajul îngălbenit al pajiștilor Carstului, pe care le-am străbătut acum câteva zile, dar, în comparație cu ele, coama asta amărâtă și deasă de fân e caraghioasă în permanența ei ineptă. N-are nicio vină, știu, dar, cu toate astea, stăruința cu care crește în liniște mi se pare fără noimă; fusese aici înainte de *asta*, a fost aici tot timpul cât a durat *asta*, chiar și acum e aici. Și în clipa aceasta, din cauza fragilității ei putrede și veștejite, reprezintă

existența neghioabă a fiecărui fir de iarbă și a tuturor firelor de iarbă din lume. Vietățile ce cresc din pământ nu-i oferă omului niciun fel de apropiere reală, sunt surde la nevoile lui, prizoniere ale ciclului lor vegetal, iar dacă în vârful micilor tulpini erup potire înflorite, culorile lor vii nu fac decât să le ascundă mimetic orbirea. În același timp, o consolare se insinuează în aceste gânduri, aceea că sunt singur, iar grupul împreună cu ghidul sunt departe, de partea cealaltă a terasei, iar intrarea e mult mai sus, complet ascunsă. Știu bine că nevoia asta egoistă de singurătate mă ajută să salvez doar integritatea amintirilor mele, dar, în același timp, nu pot alunga gândul că, vai, mult prea des, mulțimea în mișcarea ei regulată și lentă nu face decât să continue, chiar dacă într-o altă dimensiune, apatia amorfă a acestor nenumărate fire de iarbă ofilite.

Tocmai îl văd pe Tola coborând treptele în fața mea și bombănind că, de pe targa de pânză, mortul costeliv alunecă, iar craniul lui ras îl împunge în șale. Mie-mi convine că mortul nu mă atinge și, mutând greutatea de pe un picior pe altul, salt mânerile târgii ca să nu mă lovească în genunchi. Și-apoi, de câte ori un trup gol, mumificat, trebuia ridicat de pe salteaua de paie și trecut pe pânza grosolană, dungată a târgii, o făceam simplu și firesc; însă nu puteam suporta ca, atunci când coboram panta, să mă atingă un mort. Asta înseamnă că celulele vii nu se apără de celulele moarte când contactul e conștient, când e determinat de activitatea lor, de mișcarea centrifugă vitală; dar ele nu suportă intervențiile exterioare, imixtiunea involuntară al unui țesut mort în substanța celulară vie și elastică. Dar poate că asta nici nu e o experiență semnificativă de lagăr; e mai mult ca sigur valabilă și pentru viața de zi cu zi. Mă întreb însă ce imagini își vor reprezenta vizitatorii care se îngrămădesc în jurul ghidului; numai niște fotografii mărite, care să atârne în interiorul barăcilor, înfățișând mulțimea de căpățâni rase, cu pomeți proeminenți și cu maxilarele asemenea unor lacăte, ar putea poate să trezească în imaginația vizitatorului o imagine apropiată a

realității de atunci. Însă niciun panou nu va putea niciodată reda starea de spirit a individului care are impresia că vecinul lui a primit cu o jumătate de deget mai mult de zeamă galbenă în gamelă. Desigur, cineva și-ar putea reprezenta ochii cu imobilitatea lor aparte pe care le-o conferă foamea; dar nu ar putea învia neliniștea cavității bucale și nici agitația încăpățânată a esofagului. Ce fotografie ar putea apoi să înfățișeze în toate nuanțele lupta interioară nevăzută în care normele de educație însușite odată au sucombat în fața tiraniei fără limite a mucoasei stomacului. Nu, nu știu care e mucoasa dominantă, poate că țesutul esofagului are rolul central; știu doar că Žužko, cățelul meu, pe care altminteri îl iubesc, devine de-a dreptul nesuferit când în gură i se adună multă salivă și apoi o înghite zgomotos, în tot acest timp mișcându-și neliniștit labelle din față. Atunci mă uit în ochii lui și îmi zic că pe undeva ne înrudim, deși el stă pe picioarele dindărăt, iar eu pe cel mai nou obiect de mobilier de la o fabrică din Carst. În orice caz, numai pelicula de celuloid a unei camere de filmat ar putea reda îmbulzeala uniformelor vărgate dimineața, în stupul ticsit, care se dau jos din paturile suprapuse pe trei niveluri și se reped spre Waschraum², ca să nimerească o pereche de saboți cu fața de pânză întregă, pe care să-i poată încălța și să nu-i piardă în zăpadă, în noroi sau prin bălți. Numai un film ar putea surprinde mâna vânjoasă care, conform regulamentului privind călirea organismului, împinge sub jetul de apă țeasta rotundă a unui schelet ale cărui coaste pârâie asemenea unei valize de nuiele, în timp ce mâna samavolnică mărește presiunea pe șira spinării. Afară, frigul și întunericul dimineții îi pândesc dindărătul deschizăturii înguste a ușii pe aceia care, dintr-o clipă în alta, vor trebui să se arunce în hăul negru. Iar la prânz, mulțimea cu nenumărate capete, împinse de un instinct multiplicat de sute de ori, fojgăie, se mișcă și, între pereții de lemn, consumă o energie trepidantă, declanșată de așteptarea unui polonic din sursa chioară și caldă de energie. Și momentul când

² Spălător (germ.)

capetele rase sunt toate aplecate deasupra lingurilor de lemn. La fel ca furnicarul vărgat, care seara se duce la culcare, dar înainte să se repeedă spre ghețarul de paie, trebuie să își strângă într-o boccea zeghea aspră; și mai-nainte, fiecare se va fi cocoțat pe un scăunel, iar cineva care ține în mâna stângă un bec protejat de o plasă de sârmă îi inspectează pubisul. Nu mai e nici urmă de păr, frizerul a ras totul, dar la rădăcina unui fir care stă să crească s-ar putea ascunde un păduche. Penisul astfel luminat pare supus unui nou cult, înconjurat din toate părțile de trupuri forfotind, acoperite până la buric de cămăși, de capete pleșuve care aduc, Dumnezeu știe de ce, cu acelea ale unor idioți. Nu, în lumina jalnică a pubisului nu e nimic din acel respect cu care la Pompei era gravat deasupra ușilor de la case semnul fertilității; e doar un ritual prin care stăpânii încearcă să-și îngrădească frica de păduchi și de tifos. Iată de ce lumina a surprins în cuib vrăbetele care a crăpat de foame înainte de a face pene și care, muribund fiind, se mișcă după bunul plac al mâinii care-i face inspectia. E drept, doar o cameră de filmat ar putea înregistra cu fidelitate asemenea secvențe, s-ar putea opri asupra cablului lung, l-ar urmări până la bec și până la sexul uscat, surprinzând, în același timp, capetele rase ale bipezilor care se tot îmbrâncesc ca să ajungă cât mai repede să se odihnească în cripta rece. Poate că e mai bine că nu a existat un asemenea ochi cinematografic, fiindcă cine știe cum ar fi privit cei de azi acest cârd de ființe pe jumătate goale care înaintează una după alta spre un soclu, în timp ce alții privesc înspăimântați, fiindcă nu cred că pasărea luminată, despuiată, veștedă se află într-adevăr la originea nenumăratelor exemplare ale speței bipede. Fără îndoială, e mai bine că nu există un asemenea film, fiindcă azi, aceste ființe descărmate, cu pubisul gol, ar putea părea o haită de câini dresați pe care stăpânul i-a învățat prin înfometare să stea pe un scăunel pe labelle dindărăt și să-și adulmece unul altuia zona pubiană. Însă gloata asta era și mai îndesată și amestecată în perioada în care blocurile erau în carantină din cauza tifosului, care nu mai era o amenințare îndepărtată, ci o realitate cotidiană.

Atunci nu mai era nicio adunare pentru apel, nici dimineața, nici la prânz și nici seara, nu era nici așteptarea de dimineață când coloane întregi se îndreptau spre cariera de piatră; lipsa noastră de activitate rămăsese acum chiar și fără deplasările acelea care, în mijlocul unui deșert, ne dădeau impresia de ritmicitate, asemenea valurilor mării. Fiindcă venirile și plecările noastre dinainte stabilite nu erau altceva decât deplasarea leneșă a unei mări moarte care, cu mișcarea ei ritmică, dădea conștiința vagă a unei ocupații care avea o noimă. Captivitatea din timpul carantinei ne lipsea de cea de pe urmă iluzie a unei orientări planificate. Atunci, chiar și sârma ghimpată și curentul electric ce trecea prin ea erau îndepărtate, baraca devenise adăpostul din lemn al unor leproși de pe o insulă, de la care ultimul vapor al umanității își luase rămas bun pe tăcute, pentru totdeauna. Însă, chiar dacă pare grotesc, nu este mai puțin adevărat că, dacă acum pot să reînviez acel trecut, asta se datorează degetului meu mic de la mâna stângă. Cu puțin timp înainte de începerea carantinei, bisturiul chirurgului belgian Bogaerts mi-a făcut trei incizii în palmă ca să elimine o acumulare de puroi, iar sângele care a țâșnit a fost dovada jalnică a ceea ce mai rămăsese din rezistența organismului prin care acesta circula; iar dacă rana aceea nu voia să se închidă de la sine, ceea ce era, desigur, un semn rău, bandajul alb m-a salvat de ochii vigilenți, care erau în căutarea unor numere în stare să muncească. Din acest motiv, n-am aruncat bandajul de hârtie nici atunci când aș fi putut să o fac, ci am început să am grijă de el ca de o valoare care, fiind fragilă și supusă distrugerii, era cu atât mai prețioasă. Țineam la piept un sugar care, la început, avea un căpșor alb și destul de rotund, care, cu timpul, a început să se micșoreze și să încărunțească pentru ca, în cele din urmă, să capete forma unui pumn prăfuit și scorojit. Dar chiar și așa era un talisman excepțional, care respingea cu credință orice privire ostilă. E greu de imaginat că atâta timp și cu atâta grijă să fi ferit cineva de distrugere un bandaj din hârtie creponată, e greu de imaginat să se fi îngrijit de el ca de propriul țesut fragil ca o spumă și cu fiecă zi tot

mai zdrențuit. Însă carantina care ne-a scăpat pentru o vreme de frica de a fi transportați nu m-a scutit de grija pentru căpșorul bandajat, pe care îl înfășam cum știam și eu, căruia îi apăram scutul cenușiu și lipicios de murdărie; de ce după perioada asta de izolare să fi continuat selecția noastră pentru muncă? Și tifosul? Cu siguranță, pericolul era pe urmele noastre, dar nu știu dacă cineva se gândea la el ca la un dușman care-i amenința viața. Și acolo, omul spera în subconștient că boala o să-l ocolească fără să-l atingă. Fiindcă atât timp cât nu ne afecta, boala era ceva invizibil și intangibil și, pe urmă, fiecare dintre noi văzuse cum arătau convoaiele celor care se întorceau de la muncă. Picioarele le erau înfășurate în pungi de hârtie pentru ciment și strânse cu sârmă; când infirmierii le desfăceau, se căscau niște răni purulente lungi, ascuțite la extremități, late la mijloc, asemenea unor frunze îngălbenite de palmier. Majoritatea dintre ei nu se puteau da jos din camioane singuri, când erau dați jos, se așezau pe vine sau se lungeau până când cineva nu le arunca scheletul sub duș; celor care nu mai respirau le era rezervat un clește de un metru care-i apuca de gât. (Da, fără îndoială, n-ar fi rău dacă cineva s-ar apuca să studieze psihologia omului care a inventat cleștele cu care se aruncă un schelet într-o grămadă pentru ca apoi să fie tras din liftul de fier de sub cuptor.) În fine, văzuserăm cu toții cum arătau cei ce se întorceau; de aceea, carantina era o centură de siguranță temporară în fața posibilității de a împărtăși cu toții aceeași soartă. Și tocmai în ziua aceea a venit la blocul nostru doctorul Jean, ca să refacă pansamentele celor care aveau nevoie de bandaje noi. Desigur, Jean a zâmbit văzându-mi palma, însă a rebandajat-o cu o panglică de hârtie, permițându-mi, astfel, să mă joc de-a v-ați ascunselea cu propria soartă. Dar întâlnirea mea cu el s-ar fi încheiat aici dacă Jean ar fi fost doar un medic riguros, nu și un tovarăș de detenție cumsecade; pe de o parte, m-a ajutat să ies din anonim, pe de altă parte, să utilizez talentul slovenilor de a se adapta spiritului unei limbi străine. Nu știu dacă talentul acesta al nostru este semn de bogăție psihologică, de mobilitate interioară și de spirit caleidoscopic,

polivalent, sau numai semnul unei minunate flexibilități, pe care am dobândit-o pe parcursul a secole de neîntrerupte îngenunchieri și acomodări. Oricum ar fi, din acest punct de vedere, suntem asemenea evreilor și țiganilor, pentru că, la fel ca ei, de-a lungul întregii noastre istorii, ne-am opus asimilării. Așa că era normal ca Jean să fie binedispus, în pofida îngheșuielii din jur, a faptului că interiorul barăcii aducea bine cu interiorul unei căruțe de țigani nomazi. Nu înțelesese cum de nu sunt italian din moment ce am majuscula I în triunghiul roșu.³ În pofida îngheșuielii din jur, m-a bandajat și a ascultat ce i-am explicat despre sfârșitul Primului Război Mondial, despre Pactul de la Londra⁴, despre teritoriul Primorsko⁵. Asta înseamnă că acasă vorbiți o altă limbă, a zis. Da, slovena. Asta înseamnă, a zis din nou, că înțelegeți ce vorbește un ceh, un polonez și un rus? Și cu toate că din spate cineva îl tot împingea, Jean continua să mă bandajeze în liniște. Atunci am zâmbit de parcă Jean ar fi descoperit ceva de care nu fusesem conștient până în acea clipă. Trecuseră vremurile când învățasem de la niște băieți croați din Istria limba lor melodioasă; cum rămăseseră în urmă, estompate, nisipurile Africii și cei doi ani petrecuți ca interpret pentru ofițerii iugoslavi prizonieri la Lacul Garda; niciodată însă nu-mi trecuse prin minte că toate acestea îmi vor fi de ajutor în duelul cu moartea. Jean (pe atunci nu-i știam încă numele) era oarecum binedispus, se bucura să mă audă vorbind franțuzește, mă bandaja încet, ca să poată afla că la Padova dădusem două examene de literatură franceză, mai întâi din *Les Fleurs du mal* de Baudelaire, apoi și din *Poèmes en prose*. Da, și în timpul ăsta eram îngheșuiți în amalgamul dungat,

³ În lagărele de concentrare fasciste și naziste, opozanții regimului purtau cusut pe uniformă un triunghi roșu în mijlocul căruia se afla inițiala țării de origine.

⁴ Tratatul (Pactul) de la Londra, tratat secret semnat în 1915 între guvernul italian și Antantă, prin care Italia se angaja să nu se alăture Puterilor Centrale, primind în schimb importante compensații teritoriale.

⁵ Regiune situată în sud-vestul Sloveniei care, în urma Tratatului de la Londra, a revenit Italiei la sfârșitul Primului Război Mondial.

compact, da, totul semăna cu o spovedanie rapidă sau cu dictarea grăbită a unui testament, când e necesar să se profite de fiecare clipă înainte ca gura să amuțească pe veci. În cele din urmă, pe Jean l-a interesat cum stăteam cu germana. Leif, medicul norvegian și șeful dispensarului, o baracă pentru bolnavi, vorbea, în afară de engleză, numai germana. Tot ce era în mod oficial legat de bolnavi, de boli și de moarte trebuia redactat în germană. Știam să scriu în germană? a întrebat Jean și de abia atunci mi-am dat seama că a trecut de la interesul amical pentru un tovarăș necunoscut, care vorbea franceza, la chestiuni oficiale. Și, mai mult ca sigur, în acel moment, în mine s-a trezit un impuls care explodează în om asemenea unui mugur de primăvară. Nu știu de ce nu-mi mai puteam da seama dacă mai știam sau nu. Mai mult ca sigur că nu mi-a trecut prin minte nici figura profesorului Kitter, care îmi făcuse viața neagră cu calificativele lui nesatisfăcătoare pe care le dădea temelor mele la germană. Acum, însă, știu că m-aș fi obișnuit cu germana, dacă n-aș fi dezvoltat un instinct de apărare împotriva ei; țeșturile mele, celulele mele erau fiecare în parte și toate laolaltă contra ei. Știu să scriu în germană, Jean, am zis, mai ales dacă e vorba să colaborez cu cei ce încearcă să ne salveze de cuptoare! Desigur, am uitat de Jean chiar de a doua zi, fiindcă himera se evaporase la fel de repede precum se arătase; era un clăbuc ce se ridicase din noroiul în care zăcea o sămânță însingurată și care s-a spart de cum a dat de întinderea verzuie, imobilă. În plus, nu credeam că tânărul francez e doctor, aș fi pariat că era încă student la Medicină și cu o minciună cucernică încerca să supraviețuiască dezastrului. Acesta era atât de impregnat în ființele noastre, încât ne mișcam prin el ca niște somnambuli; și așa cum pe somnambul nu avem voie să-l trezim pentru că ar fi putut cădea în gol, tot așa și noi, în rarele momente când ne ademenea o imagine din lumea reală, uitam de ea pe dată, ca nu cumva, din cauza ei, să ne pierdem echilibrul. De aceea, la o săptămână după vizita medicului, aflându-mă în masa tot mai compactă, închisă din cauza tifosului și care se ondula amorf prin baraca asemenea unei cutii închise, n-am

reacționat la auzul unui număr lung, pronunțat în germană. Încă din tinerețe, ne-au fost smulse din conștiință toate iluziile și am fost obișnuiți să așteptăm un rău și mai radical, și mai apocaliptic. Cum, de pildă, ca elev, te pătrunzi de panica unei mulțimi ignorate care, lipsită de putere, trebuie să privească cum îi este distrus de flăcări teatrul aflat în centrul orașului Trieste. Viitorul tău este pe veci marcat de o asemenea scenă.⁶ Cerul însângerat de deasupra portului, fasciștii turbați care stropesc cu benzină clădirea impunătoare și apoi se amuză la vederea rugului aprins – totul s-a întipărit în interiorul copilului, traumatizându-l. Și acesta nu era decât începutul, pentru că, mai târziu, băiețelul acela a devenit vinovat, fără să știe cui și cu ce îi greșise, fiindcă nu-și putea imagina că va fi condamnat pentru că folosea limba în care își iubea părinții și cu care începuse să cunoască lumea. Totul a devenit de-a dreptul monstruos când slovenilor li s-au schimbat numele și prenumele, dar nu numai celor în viață, ci și celor din morminte. Iar această anihilare de un sfert de secol și-a atins limita extremă în atmosfera de lagăr, când omul a fost redus la un număr. Dar acum, în pofida nenumăratelor garduri unduitoare și mișcătoare alcătuite din uniforme noastre vârgate în alb și albastru, eu eram șirul acela neclar de sunete germane rostite de șeful de bloc și care agitaseră ambianța surdă. Era, așa simțisem, ca și cum, în adâncul abisului meu muț, cineva ar fi coborât o frânghie salvatoare. Și atunci am conștientizat bucuria de a fi descoperit că pot fi util acelei comunități condamnate și că mă pot salva de unul singur de la distrugerea anonimă. În același timp, mi-am dat seama că eram realist și smerit și liniștit în privința așteptărilor mele, anume că frânghia întinsă ar fi putut să nu fie suficient de lungă pentru a atinge fundul. Da, eram smerit. Dar asta nu era nicio virtute. Era vorba numai de o stare de spirit apărută în mod instinctiv din convingerea instinctivă și ea că forțele distructive au o putere nelimitată asupra organismului

⁶ Autorul se referă la incendierea Centrului cultural sloven din Trieste în 1920, eveniment la care a fost martor când avea numai 8 ani.

microscopic care dorea să nu-și piardă credința în supraviețuire. Așa că acum port în mine amintirea acelei dimineți de carantină, a degetului celui mic înfășurat în hârtie care, cu timpul, s-a îndoit de parcă și-ar fi dorit să rămână legat strâns de pansamentul care l-a salvat. A rămas îndoit la nouăzeci de grade de parcă jumătatea orizontală ar fi vrut să-mi atragă atenția asupra lui. Bineînțeles că îmi crea neplăceri, când mă spălam îmi intra în nară sau în ureche; dar, în loc să mă enervez, în acele clipe îl salutam ca pe un bun prieten, ca și cum ar fi fost o ființă independentă, ruptă de mine. Mai târziu, când m-am reîntors la viața de zi cu zi, degetul încovoiat a început să mă încurce; de pildă, când ființa iubită mă lua de mână sau când ridicam mâna în clasă și elevii mei se uitau la falanga mea răsucită. Mi s-a întâmplat să-mi fie chiar rușine din cauza lui; nu știu de ce, dar micul cârlig întruchipa mereu imaginea răufăcătorului din filmele de dinainte de război care, în locul încheieturii mâinii amputate, avea un cârlig ascuțit de fier. În mod ciudat, victima s-a identificat cu imaginea călăului din copilărie, a cărui armă de fier răsucită de la încheietura mâinii se înrudea cumva cu cleștele cu care fochistul îi apuca de gât pe morții noștri. De multe ori am fost pe punctul de a-l ruga pe prietenul meu chirurg să facă ceva cu acest deget; dar mereu mă împiedica gândul că, deși degetul meu mic arăta urât, era, în același timp, imaginea unicului cârlig care, aflat pe peretele abrupt al unei stânci, l-a ocrotit pe alpinist în fața infinitului abis al neființei.

Din nou scări. Aici se afla odată baraca nr. 6, în care la început se afla *weberei*; pe urmă, firește, toate barăcile de pe partea asta au făcut parte din infirmerie. *Weberei*. Țesătoria. Fuseserăm niște țesători bizari. E drept că de la un grup de oameni extenuați nu se poate aștepta o muncă mai potrivită, însă un asemenea nume pentru o ocupație atât de jalnică poate fi atribuit numai într-un mediu în care toate valorile sunt expuse zâmbetului sumbru al cuptorului nepieritor. Grămezi de fășii din cauciuc și pânză se înălțau pe mesele din

fața noastră asemenea unor mormane de țoale pestrițe îndesate pe teigheaua unui vânzător de haine vechi. Iar noi le tăiem cu niște lame înfipite în lemn, resturile de fâșii înguste le împletim în cozi groase, ciudate, multicolore; din ele cineva făcea, chipurile, rulouri groase care apăra flancurile vapoarelor când se izbesc de țărnuțul de piatră. Dar foamea acoperă ochii cu un văl cenușiu, așa că nu pot privi atât de departe încât să vadă contururile vapoarelor, ci se apleacă asupra țoalelor ferfenițite, ce seamănă cu puili de șarpe care se tot încolăcesc și se răsucesc, transformându-se într-o ceață opacă. Din cauza slăbiciunii și a statutului îndelung, nemișcat pe scaun, capul ar fi putut să ne cadă în piept (poate chiar s-a și întâmplat), dacă, din străfundurile pungii vestei care devenise trupul nostru, n-am fi resimțit încontinuu izbituri și zvâcnituri, care ne împiedicau să adormim și ne țineau deschise pleoapele leneșe. Și asta se întâmplă mai ales atunci când bezna unei dimineți reci se prelinge în uitata depărare a trecutului, iar de dincolo de geamuri, ziua cu lumina ei promite ca vântul dinspre Atlantic să pătrundă mai blând în pânza de sac dungată cu care eram îmbrăcați; pentru că este ora când tânărul kapo⁷, plin de el, taie calupul dreptunghiular al rației de pâine în felii subțiri și începe să se uite împrejur, la mulțimea dungilor frânte, șezând. Cine știe, poate că încetineala lui este legată în mod direct de vigența stomacurilor noastre, care stau la pândă îndărătuțul jachetelor striate; sau poate că era doar satisfăcut pentru că-și dădea singur importanță ca un copil când alegea norocoșii de la care se putea aștepta la o rapidă și instinctivă grațitudine. În acest răstimp, capetele rase nu știu dacă e cazul să se înalțe, ca să fie mai vizibile și poate mai ușor de reperat sau poate mai curând să se plece cu grijă asupra lamei și să spere în tăcere, dar nu fără o oarecare însuflețire, că vor fi răsplătite pentru sârguința de a nu se opri din lucru și de a nu se lăsa pradă ispitei. Mai sunt și ochi care-și dau seama că pleoapele obosite s-au lăsat

⁷ Nume purtat de un prizonier dintr-un lagăr de concentrare, desemnat șef al unei barăci.

doborâte chiar în clipa în care kapo se uita la ei și urmăresc feliile subțiri din rația de pâine; de deasupra nasurilor uscate, privirea lor sticlește cu lăcomia cenușie a unei păsări de pradă, în timp ce, de sub frunțile umilite, se trezesc sclipiri de implorare febrilă. În fine, mai sunt și ochi care tocmai și-au dat seama că din ei încearcă să-și ia zborul rugăminți, dar în clipa următoare se înfrânează și se reîntorc la mișcarea automată a degetelor pe plăcile zgrunțuroase. Acolo m-am găsit alături de Gabriele, într-o dimineață când, înghețați din cauza îndelungului apel, ne-am îngrămădit în baracă. Capul lui era mare și rotund, trupul lui era rotund și el, cu totul diferit de trupurile bolnave și slăbite ale celor ce ne aflam în *weberiei*. Dar diferența asta nu era surprinzătoare, pentru că era firesc ca, din cauza unor noi transporturi, unele trupuri să fie încă în putere. Nu, capul lui nu mi-a atras atenția din cauza formei rotunde, mișcările lui mi s-au părut cunoscute, felul în care s-a întors spre mine, întrebător și îngrijorat în același timp. Și chiar înainte să-mi vorbească am știut că pe bărbatul ăsta cu ochi jucăuși, care mă priveau dindărătul unor lentile groase, îl mai văzusem la Trieste fie în tramvai, fie la amiază, pe trotuar, acolo unde Corso se intersectează cu Via Romana. Deoarece în trăsăturile concitadinilor noștri există unele caracteristici greu de precizat, dar care au capacitatea ca, atunci când suntem departe de lumea noastră, să ne readucă în fața ochilor un colț de stradă cunoscut sau firma veche a unei lăptării din apropiere. Este ca și cum locul nașterii și-ar fi pus amprenta pe chipul nostru, pe pielea obrazului, pe forma nasului, pe comisura buzelor, așa cum căldura verii se întipărește pe asfalt. Bineînțeles, cuvântul care se face auzit dindărătul acestor trăsături e într-o oarecare măsură mai puțin miraculos pentru că l-ai bănuț și l-ai așteptat, însă nu e mai puțin strălucitor datorită apropierii pe care invocă. Mă gândesc la apropierea orașului natal; aici unde ne aflam, aceasta era foarte labilă, asemenea unei priviri șterse, pe care o simți dintr-o parte cum cade pieziș asupra ta și pe care ușor, dar ferm, o eviți. Deoarece prima condiție pentru ca să existe o minimă posibilitate de a supraviețui este eliminarea strictă a

tuturor imaginilor care nu aparțin imperiului răului; ca urmare, și cei ce au scăpat în ultima clipă de la moarte sunt atât de impregnați de ea, încât și după ce sunt în libertate continuă să fie legați de ea. Așa că și discuția cu Gabriele nu s-a îndepărtat de zona cuptorului, fiind dominată de bănuiala că taclaua noastră n-o să dureze mult; era în orice caz întăritoare pentru că trupul nostru se putea odihni și nu mai consuma calorii. Iar privirea lui pierdută, de parcă ar fi așteptat de la mine cuvinte de îmbărbătare, pentru că fusesem deja la muncă în afara lagărului și, ca urmare, în ochii lui păream plin de experiență, un inițiat, era privirea unui om rătăcit, lipsit de prietenii de care era legat, dar care bănuiește că alături de mine se află o mulțime de prizonieri sloveni și, ca urmare, îl încearcă un sentiment real, deși vag de siguranță pentru că aparțin acestei comunități tribale. Da, pentru că aici, unde depășiserăm deja piatra de hotar a vieții, cetățenia nu îi mai separa pe sloveni, deveniserăm ca unul nu numai datorită limbii, ci și ca urmare a faptului că rezistența împotriva exterminatorului nației noastre ne unise în suferință și în dorința unei izbăviri comune. Ca și când ar fi vrut să ofere un răspuns pentru această nouă realitate, Gabriele a început să vorbească despre democrația și buna conviețuire din regiunea noastră de la malul mării, iar ochii lui priveau când la mine, când la panglicile lungi de pe masă, de parcă se îndoiau că voi crede vorbele acestora cu totul noi. Și recunosc că, atunci când îl ascultam, toată această revelație a lui mi se păruse stranie și m-am gândit că formulele acelea despre fraternitate se datorau mai ales locului unic în care fuseseră pronunțate; pentru că egalitatea aceasta de pe urmă în fața foamei și a cenușii interzicea orice gând oricât de îndârjit ar fi fost despre avantaje și diferențe. Și tocmai de aceea mi s-a părut nelalocul lui ca după atâția ani de conviețuire pe aceleași străzi, la același țărm de mare, un concitadin, aparținând elitei italiene, să vorbească pentru prima dată într-un limbaj uman tocmai aici, unde tot ce era uman era pus în discuție; și cu toate că eram conștient de faptul că egalitatea de neclintit a trupurilor condamnate

elimina orice obstacole, m-am opus gândului că frica noastră comună de cuprător ne-ar fi înfrățit într-atât încât să creăm o nouă fraternitate. Frica era substanța din care comunitatea noastră și-a tras seva tot timpul, de la sfârșitul Primului Război Mondial, din acele zile când au azvârlit cărțile de pe rafturile bibliotecilor noastre lângă statuia lui Verdi și au jubilat la vederea flăcărilor ce le înghițeau. Apoi, frica devenise pâinea noastră cea de toate zilele, când locurile unde obișnuiam să ne adunăm în afara orașului au fost arse, când un fascist a tras chiar și într-un preot în templul de pe Canale, când într-un sat un învățător bolnav de tuberculoză a pedepsit cu saliva sa buzele unei eleve care îndrăznise să vorbească în limba maternă. Având în vedere tot acest trecut, oare să nu fi fost vorbele despre fraternitate cam tardive în această lume a crematoriilor? Oare un italian din Trieste se poate apropia de tine numai atunci când dispariția îl amenință și pe el? Însă nu i-am spus nimic despre toate aceste gânduri ale mele, m-am bucurat că a rostit acele vorbe, le-am dat însă de o parte, ca și cum le-aș fi lăsat pradă vieții care continua la nesfârșit, undeva, departe de treptele acestea funeste. Și când dimineața eram din nou așezați unul lângă altul, n-am mai stat de vorbă despre Trieste, ci, din cauza sentimentului legăturii comune de un loc din lumea vie, am început să vorbim în același fel despre foame și să privim tăcuți înspre feliile subțiri din rația de pâine care uneori păreau să se îndrepte înspre noi, pentru ca apoi să se îndepărteze. Poate că în acele clipe, viața vegetativă prevala în fața camaraderiei pe care o declanșează locul nașterii, iar celulele înfometate dominau totul, așa încât fiecare dintre noi vedea cum felia pătrată de pâine se apropie numai de el, fiindcă ar fi fost imposibil ca să fim amândoi, în același timp, recompensați de kapo. Oh, cu siguranță, fără doar și poate, celulele aveau câștig de cauză; fiindcă deși în exterior omul nu o arată, pentru că e prea leneș, prea încăpățânat, prea mândru sau fatalist, animalul din interiorul lui își deschide în tăcere maxilarele și-și arată ghearele. Pe Gabriele îl văd cât se poate de clar cum stă lângă baraca de deasupra crematoriului, unde

poate că dormea. Viața de lagăr ne-a despărțit, o mulțime întreagă se agita între noi; l-am mai întâlnit numai o dată, la Dachau. Atunci, ochii lui nu se mai mișcau neliniștit, pentru că era prea distrus. Stătea în picioare sau era ghemuit în fața uneia dintre barăcile din dreapta aleii. Era foarte obosit, dar încă în fire, avea o cămașă deschisă la nasturi, fiindcă era toamna și nu era frig; privirea lui era mai liniștită, dar, în același timp, și mai absentă. Nu mai știu pe cine aștepta, dacă aștepta pe cineva, nici unde intenționa să se ducă, dacă intenționa să se ducă undeva. Era în zilele când ne evacuasera de aici și când dormiserăm în pungi de hârtie care foșneau cât era noaptea de lungă, pentru ca pe urmă să ne închidă în blocul destinat carantinei de unde unii au ieșit numai când au fost duși la München ca să degajeze dărâmăturile provocate de un atac aerian. Gabriele rătăcește în gândurile mele asemenea unui suflet pierdut din zilele acelea febrile când am fost mutați; el întruchipează imaginea călătorului însingurat care a ieșit din rândul nesfârșit de zebre și s-a așezat pentru o clipă să se odihnească pe drumul lung spre infinit.

Acum sunt la poalele terasei.

Aici sunt două barăci neatînse; așa cum sunt alte două sus, lângă intrare. Într-o baracă de aici era carcera și, de aceea, liniștea a pus stăpânire pe ușa deschisă, o liniște asemănătoare celei în care era înfășurată această baracă de câte ori ne îndreptam spre terasele de sus și-i simțeam prezența fără însă să ne uităm la ea. O acceptaserăm și, în același timp, o eliminaserăm din gândurile noastre, așa cum acceptaserăm și eliminaserăm și cuptorul care ardea fără întrerupere în baraca de alături. Și când stau acum în fața celor două celule deschise, în fața calului de lemn, pe care trebuia să se întindă gol până la brâu cel căruia biciul avea să-i ciopârțească spinarea, nu sufăr alături de el și nici nu-i plâng de milă din cauza loviturilor, ci mă regăsesc așa cum eram, în mijlocul liniștii imobile, care, în asemenea împrejurări, pune stăpânire pe rândurile aliniat și pe terasele de sus. Cineva se băgase undeva ca să se odihnească, se întinsese pe jos fără

să-și dea seama când i s-au închis pleoapele chinuite, iar bărbați furioși îl căutau prin paturile suprapuse și prin veceuri, în timp ce în liniștea tot mai grea se furișa lătratul unui câine lup, agitat de încordarea neașteptată. Și atunci, niciunuia dintre noi, care în toiul serii aceleia amărate așteptam în rânduri compacte la marginea pantei, nu ni s-a arătat calul ăsta de lemn, pe care acum e fixată o bucată de hârtie cu denumirea *Chevalet à bastonade*⁸, cu alte cuvinte, nu ne gândeam atât la pedeapsa care urma să-i fie aplicată celui nefericit, ci pândeam momentul când undeva, cel pe care noi nu-l puteam vedea din cauza tropăitului cizmelor grele avea să sară în picioare și avea să se regăsească de unul singur în pustiul din baracă, singur în fața rândurilor mute care, asemenea unei piramide vărgate, se înălța spre cer. Ne era frică pentru că nu se afla printre noi, aliniat în rândurile pe care tăcerea și panica le amalgamase într-o masă compactă. În neliniștea cu care urmăream căutarea lui era, desigur, prezentă și o distanțare instinctivă de el, iar conștiința vagă că l-au și condus într-una din celulele acelea și, ca urmare, că în liniștea desăvârșită nu aveam să mai auzim tropăitul cizmelor SS-iștilor în stânga și în dreapta scârilor, ne aducea un strop de ușurare. Desigur, îl însoțeam cu gândul chiar și în acea celulă, însă nu foamea sau loviturile erau cele care ne preocupau, ci singurătatea lui de aici, de pe cea din urmă terasă, în apropierea barăcii unde era cuptorul, aflat în vecinătatea carcerii.

Este chiar cea de pe urmă terasă, iar dincolo de sârma ghimpată se înalță zidul trunchiurilor de brad, dar și acum ca și atunci, nu simt că mă aflu lângă pădure. Și cu toate că știu că sunt nedrept, nu mă pot abține să nu mă uit la copacii aceștia ca la niște obiecte mumificate, ca la un decor care aparține acestui ansamblu de vestigii reamenajate, îngrădite. Mai știu și că tot timpul cât m-am aflat aici n-am privit nicio clipă pădurea ca făcând parte din natură, îmi dau clar seama că am distrus-o în gândurile mele, i-am dat foc în seara aceea

⁸ Cal de bătaie (fr.)

când au fost aduși o sută de oameni din Alsacia și care au fost îngrămădiți în baraca asta cu celule. Apoi, de sub acoperișul de la coș, limbi roșii au țâșnit continuu în noaptea rece. În grup se aflau câțiva bărbați și un preot. Dar în majoritate erau fete și cu siguranță bănuiau unde erau duși, pentru că se pare că nu era om în Alascia să nu știe despre osuarul de aici, aflat în munții lor, la o altitudine de opt sute de metri. Desigur, mulți oameni nu-l văzuseră, dar știau că există și că este construit în terase, așa cum știau că de pe cea din urmă terasă, cea mai de jos, ieșea mereu fum pe coș. Cu siguranță, pentru că asemenea lucruri se află, la fel cum se aud câinii lătrând pe panta lipsită de viață. Așa că și ele trebuie să fi bănuit ce se întâmplă când camioanele au început să urce pe serpentinele înguste. Poate că nu-și pierduseră complet speranța, pentru că Aliații erau deja la Belfort, aceștia contau, desigur, și pe ajutorul partizanilor alsacieni; dar în adâncul sufletului, acolo unde omul rareori se înșală, acolo simțiseră adevărul. Asemenea nouă care, în liniștea barăcilor, auziserăm sosirea mașinilor. Veniseră încet, pentru că drumul de la poalele teraselor este foarte îngust; iar noi simțiserăm că sosirea lor însemna o schimbare care făcea aerul să vibreze. Convingerea că stăpânii se retrag și că nu știu ce să facă cu prizonierii pe care îi aveau în închisori era asemenea unei raze de lumină pentru ochii obișnuiți cu întunericul absolut; ne-a tulburat, cu toate că tulburarea noastră a rămas închisă în baraca din care, în fiecare zi, ca dintr-o locomotivă cenușie fără roți țâșnea foc și fum înspre cerul de deasupra munților, în timp ce noaptea, deasupra coșului ei plutea o coroană de foc asemenea unei flăcări din vârful sondei unei rafinării clandestine. Pe parcursul atâtor luni, omul se obișnuiește cu coșul și cu mirosul de fum din aer, e copleșit de el, așa că se uită la oaspeții veniți din lumea vie ca dintr-un cotlon sigur. Sentimentul jalnic de adăpost conferit de familiarizarea cu moartea a grăbit oarecum deșteptarea bruscă a unei rezistențe mute împotriva nimicirii corpurilor vii, suple, mustind de viață. Era o încordare surdă și imobilă care s-a născut din conștiința neputinței și s-a pierdut în neputință; bărbăția brusc

deșteptată care, odată cu revelația sfârșitului corpului unei femei, atinge direct neantul. Erosul și moartea, care sunt legate într-un mod brutal, irepetabil; pentru că eram niște masculi închiși în trupuri uscate și în barăci de lemn și-am devenit brusc iubiți înflăcărați cărora, tocmai în momentul de maximă înflăcărare, le este revelată condamnarea la singurătate veșnică. Era un sentiment puternic, anume că suntem niște ființe cărora focul le răpise mamele înainte de a-i fi zămislit, iar absurditatea existenței umane era dublată de o bărbăție născută moartă în fața coșului care avea la capăt o lala însăngerată. Dar iată că, în același timp, conștiința s-a luptat împotriva experienței prea profunde a nonsensului, pentru ca acesta să nu străpungă subțirele nostru scut interior în fața avalanșei neantului; și pentru că această apărare a ființei de vidul infinit era sterilă din cauza adevărului evident al nonsensului uman, dorința aceasta de a supraviețui a intensificat nonsensul, în timp ce soarta trupurilor acelor fete a intensificat în trupurile sleite ale masculilor o rezistență bolnăvicioasă, neputincioasă. Desigur, acum știu asta, atunci ar fi trebuit să ne fi repezit afară din barăci, să fi alergat pe scări în jos și să fi atacat în grup blocul din care un SS-ist le ducea pe fete una câte una în baraca aflată la douăzeci de metri distanță, unde se afla cuptorul. Mitralierele din turnurile de pază aflate în dreapta și în stânga ar fi secerat gloata noastră vărgată, reflectoarele cele mari ne-ar fi orbit, dar cu un asemenea sfârșit am fi pus capăt neliniștii și umilinței care căptușiseră pereții interiori ai ființei noastre. Dar gândul se uscăse în această mulțime înfometată, se scursese odată cu sevele pe care dizenteria le storsese din trupuri. Pentru că atunci când pielea devine pergament, iar pulpele au grosimea gleznelor, licărul unui gând e ca pâlparea stinsă a unei baterii descărcate, ca un tremur abia perceput, ce se înalță din când în când din obsesia durabilă a cromozomilor pricâjiți, ca o bulă care, de pe fundul pânzei întunecate de apă cutreieră o întregă veșnicie pentru a se sparge când ajunge la suprafață. Vreau să spun că în toate astea pădurea nu avea nicio vină, cu toate că atunci i-am

reproșat că în desimea ei a oferit o ascunzătoare distrugerii, odată cu ea am condamnat întreaga natură care se ridica spre cer în linii verticale, dar care nu se dăduse la o parte atunci când lumina soarelui pierduse orice sens. Aveam o repulsie pentru copaci, pentru că din negura lor ar fi trebuit să scoată la iveală o trupă de luptători mult așteptați, care ar fi putut să împiedice sacrificarea tăcută a tinerelor alsaciene. În felul acesta, mi-am proiectat atunci asupra pădurii întreaga mea neputință; iar acum stă în fața mea mută și încremenită, ca și când acel blestem s-a insinuat în ea, a făcut una cu ea.

Grupul însoțit de ghid vine înapoi, așa că trec în partea cealaltă. Soarele este unul de iulie, pietricelele scrâșnesc sub sandale, amintind cu sunetul lor de o plimbare duminică în parc. Firește, alung această imagine, dar, în același timp, mi se pare nedrept ca vizitatorii să acumuleze impresii într-o ambianță atât de plăcută, caldă și liniștită, aproape de vis; ar fi trebuit să meargă jos, în câmpia străjuită de zidul înalt de copaci întunecoși, în zilele când pe terase pun stăpânire întunericul, furtuna și vântul sălbatic. Ca să nu mai spun că omul nu poate compara zilele ploioase cu zilele de iarnă, când, din cauza zăpezii, oasele sunt și mai rigide, așa că-și pierd echilibrul din cauza tălpilor de lemn care alunecă. Scările albe sunt și mai nemiloase. Șeful de bloc strigă încontinuu, la fel de smintit, Tempo, tempo! și, cu un baston de cauciuc, îi gonește din barăci pe slăbănogii vârgați care se rostogolesc pe scări, gleznelor dezgolite se udă de apa de ploaie din bălți împrăștiată în toate părțile de saboții care alunecă și care sfârșesc prin a le ieși din picioare. În cele din urmă, la apel, pâna vârgată le atarnă pe spate ca un ziar ud. Dar moartea umedă este oricum mai puțin agresivă, mai puțin tiranică decât cea înghețată, mai ales dacă din cauza luptei împotriva păduchilor și a tifosului e nevoie să alergi în timpul nopții la baie. Desigur, alergatul pe scări în jos nu încălzește corpurile, ci le încredințează rafalelor de vânt alpin, în timp ce bocănelile sonore făcute de saboții de lemn pe piatră sunt asemenea trosniturii încordate a gerului. Apoi aici,

în fața barăcii ăsteia întunecoase, gloata dezorientată se grăbește să se dezbrace, în timp ce de pe partea opusă a pantei, de dincolo de sârma ghimpată, răzbate un lătrat care sfâșie sincopat noaptea, iar fâșiile negre ale beznei se prăbușesc în abisul nesfârșit al neantului. Tempo, tempo, ne mână din spate un glas coleric, în timp ce vocile de pe povârniș sunt și mai furioase, ca și cum nările unei fiare cu mai multe capete tocmai adulmecaseră mirosul de piele dezgolită, pe care vântul îl purta pe umerii nopții. Dar în pofida răcnetelor șefului de bloc, ușa spălătorului e închisă, becul de deasupra intrării luminează mulțimea de cranii și coșurile pieptului cu oasele ca niște stinghii, în timp ce mâinile se reped să facă zdrențele sul și să le înnoade într-o boccea. Membrele lor scheletice încep să tremure, să se agite, să țopăie, ca să se apere de vânt; îndată ce boccelele sunt legate cu sforile care mai înainte le susținuseră pantalonii, slăbănogii își freacă brațele și pulpele, își cuprind umerii cu brațele încrucișate sub care își ascund bărbia. Dar imediat își desfac brațele, iar palmele li se așază când pe burtă, când pe piept, apoi iar pe burtă. Cineva s-a ghemuit și și-a cuprins genunchii cu brațele, fiindcă vântul aspru îi biciuie spatele și nu se poate răsuci, ca să se pună la adăpost, se ridică și-și acoperă șalele cu dosul palmelor; în amurg, trupul lui se răsuțește ca o rufă în mâinile unei spălătorese nevăzute, iar capul lui dezgolit se întoarce brusc din calea vântului. Ușa e tot închisă, iar din pădure se face auzită o bufniță, de parcă s-ar fi trezit deodată în imaginația înspăimântată a unui copil complet adâncit în povestea bunicii. Pe jos sunt înșirate țoale din care răsar trupuri albe, goale. Ici și colo, un trup se apleacă și apucă bocceaua cu zdrențe și și-o lipește de piele; apoi, încet și cu grijă, și-o așază pe burtă și pe piept, ca să protejeze cea de pe urmă emanație de calorii, pe care pielea sa o transmite pânzei de sac. În cele din urmă, mâinile apucă bocceaua cu putere și o strâng spasmodic la piept, acesta se apleacă și se apropie de pulpe și de genunchi asemenea unui portar de fotbal care a prins o minge și care se răsuțește în jurul ei ca oomidă. Mulți dintre ei nu se mai pot ține pe picioare, pentru

că și-au folosit ultimele puteri la dezbrăcat, de aceea se așază pe boccele; aceia care sunt în picioare și au capul căzut în piept, iar brațele de-a lungul trupului sunt paradigma osificării, arhetipul prăjinii cu care trebuia să ne asemănăm cu toții. Pe pielea solzoasă care le acoperă coastele, lumina becului aflat deasupra ușii de la intrare desenează reflexe neliniștite, în timp ce degetele vântului rece cântă pe harfa piepturilor acestor oameni un recviem tăcut, pe care dinții câinilor lui îl sfâșie de îndată. Deodată, un lătrat omenesc țâșnește în noapte. Tempo! Tempo! Ușa s-a deschis, un abur cald țâșnește odată cu trupurile goale. Tempo! Tempo! Dar acum răcnete sunt inutile, pentru că norul alb și fierbinte este o momeală imbatabilă pentru umbrele rătăcitoare, alungate de noapte și care acum umplu la repezeală spațiul pătrat din al cărui tavan atâră dușuri picurând de apă. Nimic nu-i mai neliniștește, strigătele frizerilor par un bun venit vesel, atunci când invită gloata, ce tocmai intră, să ia loc pe scăunele, iar briciurile pe care le agită în aer sclipesc în lumina becurilor ce se reflectă pe lama lor, ca și când stropii ce picură din dușuri s-ar infiltra pe ascuns în oțelul lucios. Nou-veniții își mișcă satisfăcuți trupurile în căldură, stau pe scăunele și își încredințează capetele mașinii care îi tund până când firul de păr e de o jumătate de unghie sau se ridică în picioare și bărbierul, ghemuit la picioarele lor, conduce cu îndemănare briciul în adăpostul întortocheat și uscat dintre picioare. Iar acest Figaro care răcnește când glumind, când furios, jumulește puful ofilit, ce va dispărea înainte să-i vină vremea să fie distrus de cuptor. Apoi, lama se strecoară în cavitațiile sterpe de la subraț, în timp ce un alt regizor înmoaie o bidinea într-un hârdău și unge pubisul ras, iar palmele se lipesc imediat de porțiunea asta dezgolită și apasă, apasă, apasă, ca și când ar vrea să stingă un foc intens. În același timp, țopăie cu toții pentru a mai elimina din energia dogoritoare; între timp, bărbierul a instalat un schelet bătrân pe un scăunel ca să poată să-și facă treaba. Hai, moșule, îl îndeamnă, dar statuia de lemn se leagănă când la dreapta, când la stânga, gata să se prăbușească dintr-un moment în altul pe dalele de ciment

ude, cu zgomotul făcut de un mănunchi de vreascuri răsturnat în fața sobei. *Verfluchter*⁹, se înfurie bărbierul și-l apucă de sex ca să nu-și piardă echilibrul și să cadă; mațul vlăguit se întinde ușor. În cele din urmă, îl așază pe pardoseală, alături de alții care zac pe spate. Acum, jeturile de apă țâșnesc din tavan și pădurea de trupuri țopăie sub ploaia fierbinte și-și freacă brațele cu un săpun tare, care se topește treptat, iar pe ciment se formează un mic pârliaș galben, asemenea apei de ploaie colorate de humă după o ploaie torențială. Trupului îi place să fie lins de nenumăratele limbi calde, deocamdată amintirea aerului rece de munte dispare și nimeni nu-și dă seama că sub spălător e cuptorul în care, zi și noapte, fochistul bagă butuci de om. Și chiar dacă trupurile s-ar fi gândit că poate, nu peste mult timp, și ele ar fi făcut apa să fiarbă, plăcerea oferită de căldura umedă ar fi continuat să fie deplină. Și se grăbesc să se săpunească, pentru că nu-i mai arde între picioare; până și gura celor care zac pe spate pe ciment se deschide și se închide într-un ritm mai lent Aceștia par să aspire aerul de-a lungul membrilor scheletice până la călcâiele care dispar în abur și care se întind până la ultimele frontiere ale lumii; picăturile fierbinți cad pe răsuflarea lor și se răspândesc apoi pe pupilele sticloase și pe dinții lor rari. Dar regulamentul de ordine interioară e valabil și pentru ei, așa că aceia care s-au spălat trebuie să frece pielea solzoasă a celor ce zac, ca și cum ar fi frecat o podea zgrunțuroasă, ca și cum ar fi spălat un cod uscat. Un trup încovoiat stă ghemuit pe ciment alături de unul întins, iar apa ricoșează pe craniile lor de parcă ar fi fost niște capete de piatră în centrul unei fântâni romane, în timp ce de sub trupul întins curge un pârliaș îngălbenit. Trupurile care stau lângă perete își șterg în acest timp pielea udă și par să agite niște batiste albe în semn de rămas bun înspre cei ce zac, pentru că, deocamdată, lor încă nu le-a venit rândul. La drept vorbind, nu se gândesc la nimic altceva decât cum să o ia din loc, pentru că, iată, ușa tocmai s-a deschis și trebuie să fugă afară, în timp ce răcnetele

⁹ La dracu! (germ.)

tempo, tempo sfâșie din nou noaptea. Așa că, în fața ușii, mâna apucă pantalonii, haina, saboții și cămașa, pentru ca trupul să poată alerga repede pe scări în sus. Tempo, tempo, biciul șficuiește pielea proaspăt spălată, în fața ușii rămân numai cei neputincioși care tremură în timp ce încearcă să-și îmbrace pantalonii. Tempo, tempo, mai că ai mai rămâne o clipă în locul acesta cețos, ca să prelungești îmbrățișarea căldurii, în timp ce din dușuri se mai preling câteva picături asemenea ultimilor stropi de substanță vitală. Pe ciment, cineva trage de picioare un trup livid, care nu mai răsuflă, în timp ce frizerii, continuând să răcnească, îi invită înăuntru pe cei ce tocmai au sosit; așadar e cazul să alergi după turma care, pe jumătate dezbrăcată, gonește pe scări în sus, recuperând saboții ieșiți din picioare și adunând pantalonii pierduți, pe care apoi îi vâără din nou sub braț. Răcnetele șefului de bloc se fac auzite undeva jos, pentru că turma noastră s-a răspândit deja pe prima terasă, apoi pe a doua și pe a treia, unii au luat-o înainte altora și și-au pus pielea la adăpost chiar în blocul de pe a patra terasă.

Acum, în timp ce soarele strălucește cu putere, imaginile acestea sunt de neconceput și îmi dau seama că procesiunile noastre hăituite fac parte pe veci din tărâmul ireal al trecutului. Vor deveni umbre compacte în subconștientul comunității omenești și vor îndemna mulțimile să-și caute orbește alinarea din cauza sentimentului stânjenitor de vinovăție; poate că, în același timp, pentru a scăpa de muștrările tulburi ale conștiinței, le vor conduce spre o agresivitate sadică, instinctivă, necugetată. De aceea, ar fi bine dacă ghizii ar reuși să reînvie în imaginația vizitatorilor secvențe ale răului de odinioară; ar fi, însă, un efort inutil, ar fi nevoie de legiuni întregi de ghizi pentru a-i deștepta pe europeni.

Stau în fața barăcii și mă gândesc că seamănă cu o baracă în care se păstrează uneltele și mașinile mici pe care le folosesc muncitorii care asfaltează drumurile sau care construiesc o clădire nouă; viziunea aceasta, însă, este și ea rodul luminii de

vară. Am avut un cu totul alt sentiment acum doi ani, când mă aflam aici și tâmplarul care înlocuia scândurile putrezite de pe partea asta se plângea că e o treabă neplăcută. Desigur, îmi plăcea că francezii au atâta grijă de monumentul din lemn, dar, în același timp, mă revoltau scândurile albe în mijlocul celor înnegrite, spălăcite, uzate. Și nu era atât din cauza culorii, pentru că știam că omul avea să vopsească scândurile noi pentru a le reda culoarea celor vechi; pur și simplu nu puteam suporta să se adauge bucățile acelea noi, netede de lemn. Era ca și cum ar fi încercat să grefeze celule vii, mustoase pe o mortăciune aflată în putrefacție, ca și cum s-ar fi fixat un picior alb pe o mumie turtită, înnegrită. Eram de părere că degradarea trebuia lăsată intactă. Acum, inserțiile nu se mai pot distinge, iar răul a înglobat noile celule și le-a impregnat cu seva lui putrezită.

Pietrișul scrâșnește din nou, de cum mă îndrept către latura dinspre pădure, unde se află intrarea în locul cel mai secret al unei clădiri pitice. Dar nici pietricelele și nici ambianța duminicală nu explică de ce cuptorul masiv mi se pare atât de puțin înspăimântător. Din cauza ușii larg deschise, aduce cu gura unui pește scurt și gros, cu un balaur orb, îndesat, în fața căruia au așezat o platformă pe roțile, pentru ca platoul cu de-ale gurii să poată să alunece cât mai repede pe gâtlejul lui adânc; dar agonia noastră se petrece departe de monstrul de fier cu maxilarele depărtate și, în afara celor câțiva care ajungeau aici pentru că purtau o targă, nimeni nu avusese ocazia să-l vadă. Și eu îl văd pentru prima dată. În zilele acelea, când mă aflam și eu aici, mergeam cu Tola numai până în spațiul situat sub el. Vreau să spun, de fapt, că eram conștienți că viața se scurgea în mod fatal din noi, din nucleele celulelor noastre, din măduva noastră, din umiditatea sticloasă a ochilor noștri. Răsuflarea morții provenea, desigur, și din gura asta puternică, dar se înălța mai ales din profunzimile înghețate, unde gândurile noastre și conștiința captivității irevocabile se contopeau. Când, în cele din urmă, trupul se regăsea în fața capului acestei balene de fier, era atât de deshidratat, încât semăna în mod ciudat cu

niște vreascuri răsucite. Atunci, el ajunsese să facă una cu spaimele sale, iar ochii larg deschiși de la capătul membrelor lui de lemn nu priveau ficși din cauza flăcărilor din capcana ce-i fusese întinsă, ci pentru că, multă vreme, contemplaseră neantul fără margini și, de atâta privit, deveniseră sticloși.

Vizitatorii, însă, sunt foarte impresionați în fața gurii ăsteia mari. Acum stau în fața mașinii ăsteia de exterminare, care nu necesită niciun efort de imaginație. Fiecare poate să vadă, nu e nevoie să-și reprezinte în minte o imagine pe baza explicațiilor ghidului; poate chiar să atingă fierul, poate chiar să încerce să deschidă una dintre ușile duble. Tocmai de aceea, ghidul îi avertizează: Aveți grijă să nu vă murdăriți, cuptorul a fost uns cu ulei. Într-adevăr, strălucește tot de grăsime, pare o mașină ieșită la pensie care, curățată și îmbrăcată de sărbătoare, este mândră de activitatea ei îndelungată și riguroasă. Încolțit de valul de vizitatori, mă retrag în spate. Mă gândesc la faptul că un om îi poate avertiza pur și simplu să aibă grijă să nu se murdărească, utilizarea acestui verb, deși e corectă, stârnește în mine o nedumerire ce mă îndepărtează și mai mult de mulțimea care a invadat acest spațiu. Dar undeva e instalat un difuzor, așa că vorbele ghidului mă urmăresc, deși a rămas tot în fața cuptorului. Vorbește însă calm, fără exaltare, fără dorința de a șoca sau emoționa, de aceea nu mă opun explicației lui realiste. În cazanul pătrat, aflat deasupra cuptorului, zice el, era încălzită apa pentru spălătorul pe care îl puteți vedea prin geamul mic din dreapta. Niște tineri se reped la geamul mic, iar mie mi se pare că văd cum de pe pielea noastră se scurge apa îngălbenită de la săpunul aspru ca nisipul și cum trupurile celor neputincioși încă mai zac pe ciment și tresar sub jetul de apă caldă. În același timp, mă gândesc că pe atunci nu știam cu ce încălzea fochistul apa și simt din nou că și dacă aș fi știut, starea mea de spirit de atunci nu s-ar fi schimbat cu nimic. Pentru că acum, în comparație cu excursioniștii de duminică, sunt marcat de această insensibilitate, dar, în același timp, mi se pare că odată cu apa caldă pe care n-o dăruiseră cei morți, aceștia ne primiseră și într-o

confrerie, cea mai sfântă dintre confreriile pe care le produsese religia. Vocea din difuzor spune că ustensila lungă, curbată, agățată pe perete, era folosită de fochist pentru a nivela cenușa, iar cu grebla cea lungă aduna cenușa în grămezi. Cele patru cârlige mari, înfipte în grinda de deasupra cuptorului, continuă el, erau folosite pentru spânzurările secrete, pentru spânzurările publice, însă exista un stâlp anume, pe care îl vom vedea când ne vom întoarce în partea de sus a lagărului. Așa, carevasăzică. Și eu care crezusem că îi legau de dușuri. Mai mult ca sigur, cineva spusese asta așa, în treacăt, când Leif examinase grupul de băieți polonezi, iar mie îmi rămăsese pe urmă în minte imaginea dușurilor. De-abia acum am avut revelația faptului că ideea legată de dușuri era absurdă; doar cârligele erau suficient de solide pentru o asemenea treabă. În fond, atunci era vorba numai de ceea ce avea să se întâmple, în niciun caz de precizia tehnică a execuției. În orice caz, chestiunea asta cu cârligele e cam tot așa cum a fost ceva mai înainte și cea cu cuptorul; un fier negru curbat e mai puțin important comparativ cu frica permanentă ce-l urmărea pe om la gândul sfârșitului misterios din baracă. Asta a îndurat și André până când toamna am fost transportați la Dachau, însă chiar și acolo, din când în când, era stăpânit de frica de a fi descoperite dovezi legate de activitatea lui din Mișcarea de Rezistență.

Ori de câte ori dimineața, când cineva era transportat pe scări în jos, pe partea pe care se afla cuptorul, pe noi puneau stăpânire un vid surd. André se făcea și mai palid decât era de obicei și nici nu mai știa că era un medic bun, cu spirit de sacrificiu, devenea complet neajutorat în frigul care venea dinspre terasa de jos. Ca medic, știa și vedea bine că un SS-ist aducea un grup de băieți la consultație. *Entlassung*. Ceea ce înseamnă concediere, demitere, dar și concediu, chiar și rămas bun. Și aceasta era adevărata sa semnificație, rămas bun. Medicul trebuia să confirme că starea de sănătate a celor externați era bună. Desigur, băieții priveau cu ochii larg deschiși, în același timp pierduți, iar SS-istul se înfuria pe câte

unul căruia îi lipsea piciorul drept de la genunchi în jos: „Nu ești sănătos? Nu vrei să pleci?” Atunci Leif agita nervos mâna în care ținea stetoscopul; întreaga comedie macabră îl răvășea, era neputincios în fața ei, însă nu se putea opune când i se ordona să îi consulte pe băieți. În fond, de-asta era medic. André nu-l putea suferi pe Leif, dar nici el n-ar fi putut face nimic altceva. Numai băieții care aveau acces la fișele convalescenților din blocul nr. 2 reușiseră să salveze din când în când pe câte unul ce fusese desemnat, riscând astfel absolut totul, fiindcă, dacă ar fi fost prinși, ar fi mers și ei dimineța, pe scări în jos, la cârlige. Franc, de exemplu, un Don Quijote înalt și simpatic din Ljubljana, mereu în mișcare, plin de inventivitate și de un umor de neclintit, a reușit. Când un SS-ist venea cu lista pentru *Entlassung*, începea salvarea febrilă a cel puțin unuia dintre cei condamnați, poate chiar a doi, dar asta în mod excepțional, ferească Dumnezeu să fi stârnit cea mai mică bănuială. Totul se petrecea așa: unui mort întins pe pardoseala din spălător, care aștepta să fie transportat acolo jos, i se lega la degetul cel mare de la picior o hârtiuță pe care, în loc să fie înscris numărul său, cel real, era înscris cel al unuia dintre condamnați. Băiatul salvat își schimba astfel numele și numărul, dar mai era nevoie și să părăsească lagărul, să fie trimis cât mai rapid cu un convoi de muncă. Firește, grupurile acestea de lucru plecau în necunoscut, dar măcar omul scăpase de cârlig. Când SS-istul venea să îi caute pe oameni, Franc trebuia să se străduiască din răspuțeri să nu tremure, ca să nu se dea de gol. După ce citea numărul băiatului, zicea: *Gestorben*¹⁰, iar SS-istul întreba: *Wann?*¹¹ Atunci, pentru a-și ascunde neliniștea, Franc îi arăta lista cu cei morți. „Aici sunt toate datele”, zicea și numai după ce SS-istul pleca își dădea seama că avea cămașa udă, lipită de corp, că era acoperit de o sudoare rece. Mai mult ca sigur, André nu știa de riscul acesta minunat și îngrozitor, asumat, pentru că în asemenea situații e mai bine ca dreapta să nu știe

¹⁰ Mort (germ.)

¹¹ Când? (germ.)

ce face stânga; cu alte cuvinte, numărul conspiratorilor trebuie să fi fost foarte mic, poate că nu erau mai mult de doi. Dar chiar dacă André ar fi știut, ar fi fost totuna, toți știau că e medic, iar Franc n-ar fi putut zice despre el: *Gestorben*. Oamenii care se înghesuiau acum în jurul cuptorului și al cârligelor nu vor ști niciodată nimic nici despre Franc, lunganul neliniștit din Ljubljana, nici despre medicul francez André, este, însă, emoționant când îi văd cum se uită pierduți în jur, în această fierărie a morții. Înaintez pe coridorul care traversează întreg blocul și mă opresc în prima încăpere, dar grupul lor e deja lângă mine, își răsucesc gâturile îngroziți, ca niște copii, să vadă cenușa din vasele roșii de cărămidă. Acestea erau rezervate, firește, numai celor de origine germană, dar chiar și pentru ei acest avantaj avea să dureze foarte puțin timp, curând și cenușa lor avea să fie împrăștiată acolo unde o împrăștiu pe cea a europenilor obișnuiți. Când privirea mea se oprește asupra unor bucăți mici de oase, ce par măcinate grosolan și umplu unul dintre vase, când privirea mea se oprește asupra unui mic nasture amestecat printre ele, vocea ghidului spune câte capete trebuiau tunse pentru a se obține un kilogram de păr pe care, ulterior, oamenii îi foloseau la confecționarea postavului și a păturilor. Dar asta nu are nicio legătură cu amintirile mele, de aceea, trecând încet printre vizitatori, mă îndrept spre ieșire; vocea lui liniștită mă însoțește fidelă, cu toate că a rămas tot lângă cuptor. Aici se află, spune el din difuzor, încăperea destinată execuțiilor, pardoseala ei, după cum puteți vedea, este ușor înclinată, pentru ca sângele victimelor să se poată scurge. În această încăpere, în septembrie 1944, au fost răpuși o sută opt alsacieni, membrii ai Mișcării de Rezistență. Da, vorbește despre bătrânul de nouăzeci de ani și de fetele acelea. Și încerc să mă strecur până la ușă, pentru că acum mulțimea mă deranjează, vocea lui mă deranjează, însă când reușesc să răzbat printre ei și să ajung la ieșirea care conduce spre încăperea următoare, vocea lui, comentariile lui sunt din nou cu mine. Aici, după cum puteți vedea, este masa de disecții pe care un profesor de la universitatea din Strasbourg efectua

viviseccii, experimente bacteriologice și care venea mai ales pentru a supraveghea starea deportaților care, în camera de gazare, primiseră diferite doze de gaz și care, din acest motiv, aveau nevoie de mai mult sau mai puțin timp să moară.

Sunt afară. Și recunosc, prefer să mă opresc din nou în fața cuptorului decât în fața mesei cu plăci îngălbenite pe care mi se pare că se află niște mănuși din cauciuc, în care se vor strecura din nou niște mâini rafinate. În pofida brutalității sale, cuptorul e mai curat, fochistul, care se ocupă de el, este, în fond, un gropar. Poate că e un tip mărginit, dar nu e deloc necesar să fie și crud. Ținând seama că este profund înclinată să omoare, că resimte o plăcere necuviincioasă față de suferința altora și față de sângele celorlalți, omenirea are nevoie de un număr corespunzător de gropari; așadar, e o meserie ca oricare alta. În timp ce mâna înmănușată, sângerie, acoperea plăcile îngălbenite cu un vâl criminal, care poate fi întrezărit și acum deasupra mesei reci din mijlocul încăperii. Mă învârtesc în jurul barăcii și mă întreb ce mi-aș dori. Mi-aș dori ca timpul să se oprească, ca după-amiaza să nu se sfârșească, să dureze așa, la infinit; în același timp, însă îmi dau seama că e după-amiază și că mai e mult până diseară. Oamenii sunt în interiorul barăcii așa încât locul e pustiu, treptele din dreapta și din stânga urcă greoi până la prima terasă, până la cerul alb-azuriu. E bine că e așa, nu-mi doresc nici discuții, nici vorbe, nici prezența oamenilor. Știu însă că urechea mea tocmai a înregistrat exclamațiile lor înăbușite și că sunt gata să rezist la suspine și la datul din cap, ca și la observația calmă și rațională. Mai înainte, o voce de femeie din mulțime a întrebat: *Qu'est-ce que c'est ça?*¹² Un glas de bărbat i-a răspuns: *Le four.*¹³ După care, aceeași voce de femeie a spus: *Les pauvres.*¹⁴ De jur împrejur erau siluete ce se ridicau pe vârfuri pentru a vedea cenușa și bucățelele de oase din

¹² Ce-i asta? (fr.)

¹³ Cuptorul (fr.)

¹⁴ Bieții de ei (fr.)

vase, în timp ce mie mi se părea de-a dreptul de neînțeles cum putea cineva întreba în fața acestui cuptor impozant „ce-i asta”; în același timp, această ușurătate m-a liniștit, pentru că mi-a confirmat adevărul referitor la ritmul chinuitor de lent de care are nevoie conștiința umană pentru a se trezi. Cu alte cuvinte, eram oarecum mulțumit să constat că universul nostru carceral era intransmisibil, deși nu pot spune că această constatare m-a liniștit. El a zis: Cuptorul. Ea a zis: Bieții de ei. Niște întrebări atât de scurte și niște răspunsuri atât de scurte ar fi putut fi lapidare, ar fi putut fi pline de un sens profund, inefabil; mie însă mi s-a părut că remarca ei aducea cu tânguirea unei femei care a văzut o pisică sub roțile unui automobil. De fapt, sunt nedrept, pentru că întrebarea ei în fața gurii deschise a sfinxului de fier nu era altceva decât o soluție pentru a ieși dintr-un impas, pentru a fugi din calea fricii declanșate de apropierea gâtlejului de fier. Sunt nedrept, pentru că nu țin seama de faptul că, spre deosebire de mine, pentru toți acești oameni răul nu este ceva obișnuit, cotidian. Nu au amintiri clare despre el. Da, poate că și pașii mei sunt acum agitați tocmai pentru că imaginile înecate în mine au prea puțin relief. Cu siguranță, ar trebui să mă îndepărtez de acest loc, pentru ca acestea să se unduiască în mine asemenea unor alge săltate de valurile mării; acum, aici nu mai sunt decât niște obiecte, iar umbrele celor morți sunt departe. Poate că se reîntorc atunci când întunericul înveșmântează muntele. Poate că se reunesc atunci când zăpada acoperă terasele. Atunci sunt singuri și la fel ca odinioară îi așază pe muribunzi pe patul de nea, apoi se aliniază, dar nu-l așteaptă pe bărbatul cu cizme care să îi numere, ci, într-o liniște totală, descifrează reculeși semnificația mesajelor care sosesc în valuri dinspre lumea fremătătoare a celor vii.

La subsol, sub cuptor, un depozit dotat cu un lift rudimentar din fier negru. E morga lui Nazweiler. Și revăd scena când Tola și cu mine l-am adus cu targa pe Ivo, văd barele negre de fier și pânda cenușie, groasă a tărgii. L-am ridicat pe Ivo și l-am așezat pe grămadă. Atunci m-am gândit că grăparul o să-l ridice din grămadă apucându-l de gât cu

cleștele cel lung. Pentru că zăcea pe grămadă, în mijlocul unor coaste uscate, a unor șolduri cavernoase, a unor fețe scofâlcite și a unor țeste ca niște bile. Numai el avea fața rasă, pentru că găsisem undeva o lamă și i-am curățat cu greu obrazii scofâlcici, pentru ca măcar în acest fel să stabilesc o legătură cu obiceiurile neamului nostru. Așa că în vârful grămezii de oase învelite într-o piele îngălbenită, obrazul lui părea întinerit și parcă striga după mine să nu îl las singur printre străini din moment ce fuseserăm aproape tot timpul împreună, încă de la întemnițare, în celula de beton din Piața Oberdank.¹⁵ Și continua să mă strige și după ce Anatol și cu mine urcam scările cu targa goală; pe pânza groasă era o pată maronie rămasă de cine-știe-câte luni de la cine-știe-ce mort. Îi auzeam reproșul tăcut, cum că l-am păcălit spunându-i că boala nu o să îl răpună, repetându-i să-și scoată pur și simplu din minte asemenea gânduri. Îl vedeam cum arăta mereu jignit, pentru că, ori de câte ori veneam la el și mă așezam pe saltea, eram mereu vesel și vorbeam cu el ca și cu un bolnav care trebuie doar să se odihnească după o boală îndelungată. Mergeam tăcut în urma lui Tola ridicând una dintre barele târgii, pentru că, fiind în spate, aveam grijă să nu lovesc cu cealaltă bară treptele de piatră. Dar chiar dacă le-aș fi lovit, în ziua aceea Tola n-ar fi bombănit în glumă, oricum nu-mi plăcea când se loveau și scoteau un zgomot metalic. Nu, Tola nu s-ar fi oprit ca să-l trimită amical pe mort la augusta lui mamă, pentru că știa că tocmai mă despărțisem de un compatriot, iar pentru un flăcău rus ca el compatriotul e sfânt. Era de parcă îl îngropasem pe tata. Îmi simțeam neputința, fragilitatea și, în același timp, îmi dădeam seama de vulnerabilitatea fundamentală a omului care se manifestă cu adevărat atunci când vede trupul rece al celui care i-a dat viață. Ca și cum o coropișniță ar fi ros rădăcina care, de pe terasele astea funeste, mă lega pe tăcute de terasele de acasă, care dominau marea; eram profund afectat și pentru că am sperat din toată inima până în ultima clipă că, în pofida a tot și a toate, Ivo avea să

¹⁵ Piață din centrul orașului Trieste.

scape. Am dorit asta; am dorit-o din toată inima și pentru că, cu zâmbetul lui liniștit și cu felul lui de a fi, crease între noi niște legături strânse de prietenie. Datorită umanității lui, am dorit și în mod naiv am și crezut că dorința mea se va îndeplini pentru că îmi știa grijile și preocupările. De eșecul acesta al meu și-a dat seama și Leif care mi-a spus pe un ton patern (ceea ce era neobișnuit) că Ivo ar fi sucombat chiar și într-o viață normală. Și poate că era adevărat, dar Leif Poulson, șeful meu, mi-o spusese pe un ton cam superior, pe care îl avea mereu când nu avea a face cu norvegieni de-ai lui. De aceea m-am gândit, poate pe nedrept, că pentru un alt bolnav Leif ar fi scos de undeva niște sulfamidă; desigur, nu atunci când boala a avansat, ci de îndată ce Ivo se îmbolnăvise. Știu bine că eubazina și protozina, pe care le primeau doctorii, se epuizau în două zile; dar dacă Leif ar fi vrut, ar fi putut face rost de o doză de sulfamidă. Atunci ar fi trebuit să-l conving, să susțin cauza lui Ivo. Pe atunci, însă, nu mă gândeam la sulfamidă, pentru că, la început, nici Leif părea să nu știe ce are Ivo; când Leif a adus vorba despre rinichi, boala avansase atât de mult, încât Ivo se stingea văzând cu ochii. Nu știu, nu știu, este totuși posibil ca sulfamidele să nu fi ajutat. Poate că era vorba de o infecție tuberculoasă, Leif nu vorbea cu mine de asta, eram prea neînsemnat pentru politica internă a lagărului. Acum, când știu toate astea, Ivo nu mi se mai arată, nu-i văd chipul, depozitul și cleștele sunt la locul lor ca și când n-ar avea nicio legătură nici cu mine, nici cu Ivo. Sunt singur. În umbra caldă, pentru că în dreapta, dincolo de baracă arde soarele de iulie. Și când, stingher, mă uit în jur, îmi dau seama că între Ivo și mine sunt sandalele mele ușoare, pantalonii de vară, pixul cu care îmi notez în grabă numele câte unui obiect, Fiatul 600 care mă așteaptă la ieșire și cu care trec de mai multe ori prin Rojan¹⁶, prin fața depozitului unde Ivo vindea cărbune. Și mai știu că ar trebui să mă eliberez de tot ceea ce este lumesc, să încălț sabotji de lemn ai suferinței noastre, dacă vreau să fiu

¹⁶ Cartier din Trieste

din nou demn de camaraderia lui. Atunci Ivo nu ar mai fi invizibil și nu s-ar supăra că mă voi întoarce acasă, la Trieste; și poate n-ar pretinde ca, din cauza devotamentului pe care i-l port, să nu mă bucur de apa care clipocește pe sub stâncile de la Barkovlje.¹⁷

Pe atunci, începusem să merg la blocul nr.2, să îl vizitez pe Tomaž. De fapt, l-am cunoscut tocmai în ziua când îl căutam pe Leif din cauza lui Ivo. Vara era strălucitoare, nu și pentru noi; oriunde ne-am fi uitat în timp ce coboram scările, privirea nu se putea așeza decât deasupra văii îndepărtate, înconjurată de versanți abrupti, scăldate în soare. Căldura fremăta deasupra lumii liniștite, aflate undeva jos, departe de noi, iar pupilele noastre o observau ca și când ar fi privit prin lentilele umede ale unui binoclu răsturnat. Ne aflam la înălțime, deasupra unui defileu împădurit, dar aceasta nu ne stârnea niciunul din sentimentele pe care le încearcă un om aflat pe un deal de unde admiră întregul peisaj din vale. Nu fuseserăm instalați la înălțime ca să stabilim o legătură și mai strânsă cu așezările omenești, ci ca să vedem cât se poate de clar că suntem complet separați de ele. Cu toate acestea, o privire fugară aruncată vara, acolo jos, ne făcea bine, pentru că în defileu se ițea albă o clădire joasă, triunghiulară. Era doar o parte a unei vile singuratice sau a unui sanatoriu abandonat de unde ni se părea că bolnavii fuseseră demult evacuați, pentru ca nu cumva, la vederea locului unde eram noi înmormântați, să-și fi pierdut cea de pe urmă încredere în viață. Era un obiect în mijlocul unui spațiu liber, prora unui vapor alb, ireal într-o vale dintre munți, care era, în același timp, și un simbol al plecării, al călătoriei. Și brusc, ia te uită, la prora vaporului din depărtare a apărut un steguleț cu o cruce roșie pe fond alb. Asta nu însemna numai că în clădirea aceea joasă din mijlocul pădurii se aflau oameni, ci și că oamenii aceia au început dintr-odată să se teamă. Era ca o rază de lumină ce traversează conștiința împăienjenită a unui

¹⁷ Plajă în apropiere de Trieste.

trup inconștient, aflat însă pe cale să se trezească. Se tem de Alianții care se apropie de Belfort. Se tem de escadrilele avioanelor aliate. Iar în noi s-a trezit o pulsație asemănătoare tremurului, zvâcnetului unui pește pe uscat, înainte să sară spasmodic peste bord, unde îl aștepta apa salvatoare. Undeva, în interiorul ființei noastre, încolțise un grăunte de speranță de care eram conștienți, dar la care niciunul dintre noi nu voia să se gândească, de teamă că nu cumva vreun gând rănit, destrămat să-l vătămeze. Pentru că pe terasele de pe acest versant creștea mereu aceeași viță-de-vie aducătoare de moarte, iar culesul își urma cursul indiferent de anotimp. Hamalii cărau în continuare, în același mod, produsele morții pe cea mai de jos terasă, de unde apoi se ridica un nor ușor, care se răspândea încet deasupra acoperișurilor gudronate ale barăcilor. Desigur, cu toate astea, vara era un anotimp îndurător, așa că, în fața blocurilor în care stăteau cei ce nu erau apți de muncă, trupurile se puteau așeza pe cele câteva bănci, iar oasele lemnoase se puteau sprijini pe lemnul băncilor. Ceilalți stăteau lungiți în praf. Cu siguranță pentru că erau puține bănci, dar, mai ales, din cauza oboselii, a epuizării permanente. Când omul își apasă cu putere capul, coșul pieptului, burta și picioarele de pământ, i se pare că în felul ăsta va reuși ca prin minune să înmoaie cumva duritatea globului terestru și din apăsarea asta instinctivă va reuși să extragă din el un fel de substanță vitală; dar imediat după asta, oboseala pune stăpânire pe el și simte că dăruiește lutului un ultim, amar gest de tandrețe. Apoi sunt momentele când mirosul adus de fum pune stăpânire din nou, pe nevăzute, pe membrele alungite. Atunci, în pofida dorinței unei odihne fără restricții, conștiința se revoltă. Atunci, cu toată puterea care ți-a mai rămas, te aperi de mirosul de grăsime arsă, închizi gura și scoți aerul pe nas, ca și cum, în felul ăsta, ai reuși să amăgești norul fatal de gaz otrăvit. Dar nu poți ține capul răsucit mult timp, nici nu te-ajută cu nimic să expiri cu grijă moartea din moment ce imediat trebuie să o inspire, chiar dacă o faci la intervale scurte și regulate. De aceea, cel mai bine e să alungi orice gând, în

cele din urmă plămâni se adaptează singuri lungimii de undă a distrugerii, dilatate la infinit. Și chiar dacă, pe neașteptate, peste acești munți ar începe să bată vântul, nu ar putea afecta cu nimic ritmul neclintit al morții, dimpotrivă, vidul din stomac, din oase și din craniu, amețit de mirosul greu, adormit de o anestezie încețoșată, ar prinde și mai mult viață. Și tocmai la această plecare în noapte și în ceață se referă cele două inițiale mari, roșii, înscrise pe spatele și pe pantalonii norvegienilor, olandezilor și francezilor. N.N. *Nacht und Nebel*. Noapte și Ceață. Numai noaptea nu e de ajuns. Chiar și în plin soare, până la depozitul din subsol de sub acest cuptor, trebuie să străbați o noapte dublă. Da, fâlfâitul stegulețului din vale fusese asemenea unui fulger în noapte și în ceață. De aceea îl căutam atât de tulburat pe Leif. Știam că nu-l mai putea ajuta pe Ivo, pentru că acesta începuse să delireze și să confunde lumea asta retrasă cu scene disparate din Trieste, încât ceea ce se afla aproape și departe deveniseră la fel de abstracte, însă tocmai datorită schimbărilor pe care le anunța stegulețul acesta, sfârșitul lui tocmai într-un asemenea moment mi se părea inacceptabil de nedrept și de fără sens. Cine știe, poate că în agitația care se insinuase în mine credeam sau cel puțin speram că, datorită vesteii acesteia bune, inspirat de ea, Leif va găsi o soluție salvatoare pentru Ivo, va scoate de undeva un medicament pe care îl ținuse până atunci ascuns pentru cazuri excepționale și pe care acum, că situația se schimbase, îl putea folosi nestingherit. În clipa aceea, Leif ar fi trebuit să fie în blocul 11, să le vorbească norvegienilor lui despre bucata aia de pânză atârnată de un băț, care tocmai fusese descoperită acolo jos, în vale; cu ocazia asta, trebuie să se fi arătat foarte puțin neliniștit, pentru că, asemenea unui adevărat om din Nord, nu-și exteriorizează trăirile interioare. Numai în ochi îi apărea o luminiță jucăușă care se răspândea în jurul lui, se oprea mai ales asupra unui tip în vârstă, un marinar încercat, ieșit parcă din romanele scandinave. Acesta nu avea părul cărunț și zbârlit, capul îi era neted, în gură n-avea nicio pipă, însă, cu toate că era un marinar fără de fiord, gândul că s-ar putea din nou îmbarca părea să nu-l fi

părăsit. Chiar și Leif, în pofida părului alb și al stetoscopului lucios, care sclipea pe haina lui vărgată, datorită ținutei lui drepte și impunătoare, aducea mai curând cu un căpitan norvegian decât cu un medic. Leif era prototipul bărbatului invulnerabil și semeț și, cu toate că poate stârnise invidia unora pentru calmul lui imperturbabil, era suficient să te uiți la el pentru a primi o infuzie de rezistență. Cum fusese, de exemplu, în seara în care, după apel, a fost adus la infirmerie trupul unui tânăr, pe care l-au așezat pe masa de tablă îngustă pentru operații. Un trup rigid și imobil, pe care, cu ceva timp înainte, când pe terase mai rămăsese zăpadă, l-am fi dus după apelul de seară direct în depozitul de sub cuptor. Un cadavru, mi-am zis, și tot așa trebuie să fi gândit și infirmierul ce stătea lângă Leif, în timp ce acesta era tăcut, cu spatele drept, ca întotdeauna. I-a desfăcut nasturii de la haina murdară, i-a rupt cămașa la piept și a început să așeze capul stetoscopului în jurul inimii băiatului. Nicio urmă de viață nu părea să treacă prin cercul de celuloid, de-a lungul tuburilor nichelate, până la urechile lui. Cu toate astea, a zis ca pentru sine: *Man soll versuchen*¹⁸, apoi a avansat plin de demnitate, a spart o fiolă de coramină, în timp ce, de pe masă, brațele băiatului atârnavă fără viață. Apoi, ținând în mână dreaptă o seringă, cu degetul mare și arătătorul de la mâna strângă a început să palpeze și să măsoare distanța dintre coaste și i-a înfipt acul în inimă. Toate astea nu reprezintă nimic deosebit pentru un medic, la spital, dar când într-o liniște macabră trupul începe să miște mâinile, să dea aerul afară din piept, și să-și umfle coșul pieptului, un om obișnuit are impresia că asistă la învierea din morți a lui Lazăr. Pentru că băiatul chiar a supraviețuit. Desigur, avea o privire fixă și respira cu greutate, dar a zâmbit timid când Leif s-a oprit lângă el. Zâmbea confuz, de parcă nu-și putea aduce aminte nici când și nici de ce îl readusese Leif la viață, dar cu toate astea zâmbea. Nu, Ivo nu mai putea fi ajutat în felul ăsta, el nu mai putea fi ajutat în niciun fel. Și nici nu reușisem să-l găsesc pe

¹⁸ Trebuie încercat (germ.)

Leif. Și tocmai atunci, un infirmier norvegian mi-a vorbit de Tomaž. *Kamerad Jugoslav*, a zis, ceea ce însemna de cele mai multe ori că era vorba despre un sloven din Primorje¹⁹, pentru că într-un loc unde totul este simplificat până la extrem, explicațiile amănunțite sunt inutile. Și cu toate că în triunghiul roșu de pe piept are înscrisă majuscula I, pentru că fusese capturat ca cetățean italian, slovenul susține cu încăpățănare că este iugoslav, aceasta fiind cea mai simplă modalitate de a-i face pe ceilalți să îi asculte revolta. Desigur, mintea și inima unui om se revoltă la ideea că, în patria morții, va fi lichidat ca italian, știind că, după Primul Război Mondial, statul italian i-a distrus identitatea slovenă pe pământul său natal. La acest motiv fundamental, organic, este necesar să se adauge nepăsarea și disprețul cu care erau tratați italienii în lagăr. Pe aceștia, celelalte popoare îi asociau în mod instinctiv cu fascismul, dar sursa principală a disprețului și urii se datora în primul rând furiei oarbe a germanilor față de acest popor care i-a trădat din nou, așa cum îi trădase și în Primul Război Mondial. În lupta necruțătoare pentru existență din lagăr, acest dispreț al nemților fusese preluat de toți cei ce dețineau o oarecare putere asupra mulțimii anonime; în acest caz, un rol important l-a jucat și diferența dintre caracterul rece și rezervat al nordicilor și sensibilitatea și limbuția mediteraneană. Așa se face că însuși Leif, norvegian fiind și medic, de câte ori avea a face cu un italian, se arăta de obicei iritat, de cele mai multe ori pe nedrept. Părea că pentru el italianul era neapărat un leneș care, trâncănind și văicărindu-se, încerca să stârnească simpatie și milă; și prin silueta sa înaltă și semeață, Leif resimțea o repulsie fizică față de oamenii scunzi, care vorbeau prea mult cu fața și cu mâinile. De aceea, atât slovenii din Primorje, cât și croații din Istria refuzau să împărtășească soarta oamenilor dintr-o țară în care fuseseră incluși cu forța. Contactul cu moartea suprimase poreclele obligatorii, iar infirmierul norvegian se conformase explicației date de Tomaž, pentru că, oricum,

¹⁹ Regiune slovenă aflată pe litoralul Mării Adriatice

datele din dosar contau numai când ajungeai aici, pe această terasă unde se afla cuptorul. Atunci, numărul redevenea un nume și un prenume, notate într-un birou, pe o bucată de carton. Dar Tomaž nu se gândise niciodată la toate astea. Tomaž era diferit de toți cei pe care-i întâlnisem până atunci și de cei pe care aveam să-i întâlnesc mai târziu; datorită neliniștii însuflețite din ochi, a plăcerii exuberante, nestăpânite de a vorbi, a unei incredibile credințe infantile. O bogăție care nu putea și nu trebuia să fie ținută în frâu sau îngădită. O stare de spirit care nu avea nicio nevoie și nicio posibilitate de a deveni cât de cât rațională, care însă a rămas mereu cumpătată, așa cum fusese la prima noastră întâlnire. Infirmierului îi spusese că e din Trieste, că doar un băiat din Norvegia n-avea cum să știe de Sečovlje²⁰, nu-i așa?! Și cu siguranță se apropie de cincizeci de ani, dar zâmbește și-și ține brațele de-a lungul corpului ca un puști căruia i-ai promis că poate să se scoale, dacă e cuminte. Zi de zi stă întins lângă fereastră, având deasupra capului scândurile patului suprapus; printre scânduri, paiele îi cad direct pe cearceaf. Stă toată ziua întins pe spate, cu degetele piaptână paiele putrezite, iar scândurile de deasupra capului dau impresia că trupul lui ca un burduf s-ar afla într-o cutie. Într-un pat alăturat, sub cearceafuri, sunt flegmoane purulente, iar aerul e infectat, de parcă dealul și pădurea se descompun, de parcă însăși inima muntelui putrezește. Cu toate astea, ochii lui privesc cristalele de sare de acasă, iar când vorbește de canalul din Trieste, de Piața Bursei, de Piața Podului Roșu, închide un ochi ca un pescar care se uită la norii străpunși de razele de soare. E bucuros că m-am lăsat prins în jocul lui și nu-i vine să creadă că are o vizită neașteptată, în timp ce eu nu știu dacă bănuiește măcar că e binedispus într-o atmosferă otrăvită, într-o mare nesfârșită, că nu are nici ancoră, nici busolă. Așa e el, se dezvelește, se bate ușor pe abdomenul umflat de apă, se compară glumind cu o femeie gravidă și zice că odată tot o să

²⁰ Localitate slovenă de pe litoralul adriatic, renumită pentru sarea extrasă din apa de mare.

se dezumfle, apoi își acoperă trupul buhăit, în timp ce în ochi îi flutură stegulețul alb apărut în vale. Desigur, și în alții se aprinseseră scânteii de viață de când își făcuseră apariția nenumăratele avioane. Biciușcile continuau să cadă pe umeri, pe mâinile uscățive care protejau țestele rase, dar când țipetele amuțeau și când țealele vărgate umpleau barăcile, din penumbră, ochii se îndreptau departe, spre cer. Trupurile încovoiate sau ghemuite, cu gâturile ridicate, erau uscate, ochii, însă, erau umezi; doi câte doi, strânși unul în altul, pândeau solzii argintii înfipti în plasa alburie a norilor. Atunci, zumzăitului din nori îi răspundea un freamăt în piepturi; ecoul acesta interior era și mai pregnant noaptea, când trupurile erau întinse. Atunci, zumzăitul sec și sacadat al viespilor din cer era însoțit de lătratul neliniștit al câinilor lupi. E începutul. Vorbele ieșeau din somnolența unor trupuri conștiente de faptul că erau lungite pe al treilea pat de sus și că aud niște mașini binevoitoare, trupuri care, în același timp, erau conștiente că dormitează în mijlocul unor celule înfometate. Dar un nou val se apropia, iar pământul mirosind a carne mistuită de foc și a oase arse dispărea de-a dreptul, viața se muta sub nori, la insectele de oțel, ce amăgeau noaptea. Acum, la München, trebuie să sar din pat! a zis o voce încă trează, deși cuvintele erau cam bolborosite, bațjocoritoare, aducând cu scârțâitul paturilor de lemn. Da, atunci o zvâcnitură ciudată a străbătut corpul întins la orizontală, însoțită de fâlfâitul stegulețului alb. Iar membrele flămânde s-au răsucit, au tras de pătură ca să se acopere, parcă sughițând, gâtlejul a înghițit cu voluptate puțina salivă rămasă, iar urechile păreau că nu mai aud urletul câinilor din măruntaiele muntelui negru. Cu siguranță, și în ceilalți a licărit un gând luminos, asemenea stolului argintiu de pe cer, dar scânteia s-a stins încet, în stratul gros de cenușă. Nu era însă cazul lui Tomaž, felul lui jovial de a fi nu l-a părăsit niciodată, pentru că l-a apărut și l-a cultivat tot timpul, eu însumi fiindu-i părtaș neîncetat. Vorbește despre podul pe care l-a aruncat în aer împreună cu fiul lui, ca să oprească înaintarea unei coloane germane, sunt prizonierul pupilelor

lui luminoase, dar nu e un hipnotizator care mă domină, ci un vizionar care vrea să devin și eu invincibil. Invincibil, ca să pot să primesc în casa mea din Trieste vinul roșu de Istria pe care o să mi-l aducă el. Un butoi. Două butoaie. Oh, dac-aș putea chiar acum să sorb din sucul ăla negru, își dorește el, m-aș înzdrăveni pe dată. O să mi-l aducă până la poartă, zice și se uită vesel înspre paturi de parcă n-ar ști unde se află. Cu toate că, lângă el, de sub un cearceaf se aud gemete, mai încolo un gălgâit surd, undeva niște ochi care, de la capătul unei pânze în carouri, privesc imploratori și revoltați în același timp. Două bile de sticlă imobile. În timp ce din încăpere e scos pe targă un corp acoperit cu pânză. Tomaž îl privește și zice: Tot cară la ei, apoi îmi repetă că s-ar înzdrăveni dac-ar bea vin pe săturate. O să-mi aducă două butoaie. Și nu se preface, nu face niciun efort, vitalitatea lui e atât de puternică, încât chiar și din întuneric poate să scoată lumină. Și e bucuros, pentru că fiul lui a putut fugi în munți, și pare că felul lui aprig de a fi se concentrează asupra mea, asupra unui nou fiu pe care, cu lumina din ochii lui, îl va face rezistent și invulnerabil. Da, recunosc, nu l-am înțeles și nici acum nu-l înțeleg. Oh, e ușor de zis că ochii lui vii, jucăuși și poznași voiau să alunge moartea, că, pe nevăzute, Tomaž prinsese rădăcini în pământul din Istria și că, asemenea viței-de-vie, absorbise din sol o sevă vindecătoare; e ușor de zis că tot vorbind a acoperit toate îndoielile secrete, toate imaginile care mișunau în jurul lui și în el ca niște arătări. Dar atunci cum se face că niciodată nu-l lua gura pe dinainte, nu-și pierdea speranța, ci își păstra mereu echilibrul, rămânând mereu la suprafața lucrurilor? Poate că, într-adevăr, era un actor atât de bun cum nu mai aveam niciodată să întâlnesc. Un actor care, în întrecerea cu moartea, nu capitulează nici o clipă, care nu-și dă jos niciodată masca, dar care se identifică într-o asemenea măsură cu rolul, încât nu are sens să vorbim despre mască. Nici noaptea? Nu știu, pe atunci nu mă gândisem să vin la el noaptea, cu siguranță însă că aș fi dat din nou de ochii lui zâmbitori care mă așteptau. Chiar așa, pentru el, obiecțiile nu aveau nicio valoare, ce obiecții, mai

bine zis nu accepta nicio remarcă. Ca în ziua în care am început să ne pregătim de plecare. Am crezut că îi vom urca pe toți cei asemenea lui Tomaž în camioane, pe urmă în vagoanele pentru animale, că terasele vor rămâne fără lătrături și fără fum; am mai crezut apoi că pe toți cei asemenea lui Tomaž aveam să îi dăm jos în fața minaretelor și mai înalte ale unei noi religii. Îmi făceam griji pentru el, fiindcă avea un trup prea greu pentru a putea alerga spre libertate; de aceea, tăceam. El, însă, era și mai vorbăreț ca de obicei. Zicea că la Dachau o să fim și mai aproape de casă. Eram supărat și, în același timp, neputincios, ca atunci când auzeam șoptindu-se că partizanii din Munții Vosgi o să atace lagărul și o să ne elibereze, tot așa cum eram reținut când unii preziceau că o să fim salvați de parașutiști. Dar în fața lui Tomaž nu puteam să arăt ce simt; de aceea preferam să tac. Vedeam că nu mai e printre noi, că se mutase cu totul în mijlocul viilor din Istria. Nu e bine, Tomaž, îmi ziceam, ca tu să fii în același timp aici și acolo, în lumea plină de viață, nu e bine. Moartea nu îngăduie asta. Nu e bine, Tomaž, ca acum să te afli printre salinile de la Sečovlje, într-o odaie din casa de la țară, unde deschizi sertarele unui șifonier masiv și adușmeci mireasma sănătoasă a așternuturilor aspre. Nu e bine. Și m-am stăpânit să nu mă duc după el, ca să aud măgărușul care tocmai rage îndărătul casei sau cum își freacă vițica gâtul de troacă. Pentru el, vinul roșu fierbea în pivniță. Butii cu vin roșu. Butoaie, valuri de vin roșu. Un adevărat puhoi, în care aveam în curând să ne scaldăm, să înotăm. Nu se poate, Tomaž, tocmai trec cu targa printre paturi, moartea e o Megeră ranchiunoasă, Tomaž. Pentru o clipă, văzând că tac, omul ăsta incredibil a devenit grav de teamă ca nu cumva să mă supere cu ceva; când însă m-am scuzat, zicând că a trebuit să mă gândesc la tot ce e posibil și imposibil de făcut pentru a nu ajunge în lumea crematoriilor, Tomaž a prins din nou viață. Dădea din mâini ca un gospodar de treabă care, în pofida bolii, a reușit să încheie o înțelegere importantă cu vecinul lui. Păi, la Dachau o să fim mai aproape de casă, măi, omule! a răcnit. Și a vrut să-i scriu adresa, dar a renunțat când

a văzut că rup o foaie din carnețel. Nu, să i-o scriu pe scândura de deasupra capului, ca s-o aibă tot timpul sub ochi. Și în timp ce înșiram litere alungite, înalte, de parcă aș fi desenat Molo San Carlo²¹ și cele două clopotnițe al bisericii grecești, îmi tot șoptea la ureche că o să-mi aducă vin. Așa că, în cele din urmă, chiar am auzit zgomotul făcut de căruță pe strada liniștită, ba chiar și scârțâitul făcut de roțile cărucioarelor lăptăreselor din Šmarje și Koštabona²², care tocmai își făcuseră apariția din pâcla ce acoperea portul Koper. Dar, în acea clipă, am simțit cu și mai mare acuitate că stau pe marginea de lemn a patului său, că-i ating umărul, am simțit că Tomaž se bucura mai mult de această apropiere decât de adresa de pe scândură; poate i se părea că îl atinge fiul său, pentru că și mie mi-a trecut prin minte gândul că ating un tată pe care nu-l pot uita. Nu știu. E greu de vorbit despre senzațiile pe care omul nu le-a încercat față de propriul tată; e greu de explicat camaraderia paternă, străfulgerarea unei paternități camaraderesti. Nu știu. Nu știu. Încă știu că ochii îi străluceau de mulțumire, că o vreme au fost liniștiți și alinați, că, pe urmă, mi-a făcut cu ochiul, cu cel drept, iar cu capul mi-a arătat scândura de deasupra. O s-o învăț pe de rost, a zis el despre adresă. După aceea, însă, într-o dimineață, *appelplatz*-ul²³ pentru Dachau a devenit o imensă groapă de gunoi, spre care, pe fereastra de la spălător, nenumărate lopeți aruncau hârtii, țoale ude, saboți stâlciți, haine vârgate jechoase. Printre saltelele de paie care acopereau locul ăsta întins, se încolăceau fâșii de hârtie, ici și colo se vedeau linguri de lemn uzate și un cuțitaș meșterit parcă de oameni preistorici. Saltele cu pete umede, goale, fără modelul turnat care se imprimase în ele. Și saltele cu trupuri goale. Cu răni pe pulpe, ca un sex imens de femeie, cu labiile dilatate, întărite. Labii largi de un sfert de metru, putrezite. Și iar gunoaie. Iar saboți. Iar grămezi de piei vârgate, umede, prăfuite, jechoase, răpuse de ciună.

²¹ Cunoscut dig din portul Trieste.

²² Sate slovene din apropiere de Trieste.

²³ Loc destinat apelului într-un lagăr de concentrare (germ.).

Alături de trupuri încă în putere, care se dezbracă pe saltele. Un sul de hârtie creponată care se desfășoară asemenea firului unei Parce hămesite. O mână costelivă nu vrea să se despartă de o lingură de lemn, pentru a nu renunța la cea de pe urmă legătură cu existența. Degetele strâng instinctiv lingura de lemn, mai sus, de sub pielea solzoasă, se ițesc coastele de lemn. Trupurile acelea nu erau duse în stânga, ci în baracă; pe margine, erau înșiruite o mulțime de paturi din care fuseseră ridicăți Iovii răposăți, ca nu cumva să se descompună sub sfera incandescentă, suspendată în aer, care nu părea să cadă, să înceteze să lumineze toate aceste rămășițe. Pe cărarea îngustă dintre două barăci domnea din nou liniștea și ordinea. Un doctor cu ochelari și mănuși din cauciuc în mâini tăia un trup în baracă. Apa curge pe masa de piatră și, fără zgomot, o limpezește ușor. Bărbatul în halat alb, care vorbește ceha, trebuie să găsească pentru fiecare o cauză a morții, lucrează cu îndemânare, aproape că se grăbește, ca și când n-ar avea de ce să cotrobăiască îndelung în intestine, ca și când ar ști totul dinainte. Se grăbește și pentru că trupurile nu se mai termină. Acum coase, înfige un ac gros și, de la pubis până sub bărbie, face o împletitură groasă. Coase foarte repede, trebuie să fi început dis-de-dimineată, pentru că un șir întreg zace pe spate de-a lungul barăcii. Ca de obicei, au maxilare căscate, dinți îngălbeniți, burți plate. Numai unul e buhăit și alb. *Dein Kamerad Jugoslav*²⁴, a zis din nou infirmierul norvegian și am observat scândurile din spatele capului său care formau o latură a barăcii. Semănau cu scândurile de deasupra capului, doar că erau mai late; pentru deplasarea printre paturi, în loc de targă, era un căruț pe două roți cu un jgheab din cositor. Alături, un capac, tot ca un jgheab din cositor. A trebuit, totuși, să mă uit în ochii lui, aflați la capătul împletiturii, care îi străbătea jumătate din trup. Erau deschiși spre cerul pustiu și mi s-a părut că dintr-o clipă în alta aveau să suradă. Uită-te ce împletitură mi-au făcut, avea să-mi zică. Nu știu. Nu știu. La nimic nu m-am gândit, am văzut doar cum ochii lui

²⁴ Camaradul tău iugoslav (germ.)

rezistaseră întunericului din vagoanele de animale. Și în vagonul lui închis, ca și în alte vagoane, trupurile mai puțin bolnave, mai puțin flămânde fojgăiau zi și noapte, mai ales noaptea. Fojgăiau deasupra trupului lui, îi călcau pe gât, pe burtă, privirea lui însă încerca tot timpul să străpungă întunericul, ca să-l ignore și să-l abolească. Sau momentul în care, într-o dimineață însorită, când o rază a luminat acoperișul vagonului nostru, când a luminat scândurile de deasupra capului lui, în timp ce roțile repetau convingerea lui: mai aproape de casă, mai aproape de casă, mai aproape de casă. Așa se face că ochii lui larg deschiși, încrezători, n-au observat când scândurile au fost date la o parte și le-a luat locul cupola asta de un albastru fără nicio noimă, care se arcuia deasupra capului lui înțelept, de tată.

Nu știi dacă m-am gândit la el în dimineața aceea, când am plecat de aici, când m-am oprit la capătul de sus al treptelor și, pentru o clipă, m-am uitat la terasele ce se înșirau pe pantă în jos. Și barăcile erau goale, de parcă ar fi suferit o schimbare, cu toate că erau dispuse tot două câte două pe fiecare terasă. Era din cauza liniștii, în asta consta noutatea, o liniște care se încălzea pe nevăzute sub razele aurii de septembrie, din cauza căreia părea că și munții din jur aveau să înceapă dintr-o clipă în alta să își caute adevărata înfățișare în atmosfera asta secătuită de moarte. Se putea vedea și cum pădurea de brazi, scutul acesta verde închis, care acoperea buncărul și baraca unde se afla cuptorul, era pe cale să se trezească. Tot așa cum și acolo jos, în vale, steagul alb cu cruce roșie, care răsărise pe clădirea albă și anunța sosirea aliaților de la Belfort, avea să se schimbe și el, deocamdată, însă, din cauza liniștii de pe terase, mâna asta albă, care se agita într-o lume neînchipuit de îndepărtată și de neverosimilă, era deja demult uitată. Într-adevăr, liniște. Dar și înainte, luni întregi, o liniște neîntreruptă însoțise alunecarea vieții până la granița asta extremă, așa cum o liniște și mai profundă plutea în sus, odată cu fumul. Acum, însă, liniștea era o tăcere fără de oameni, pentru că barăcile din lemn erau pustii, în afara celor

de jos, acelea de deasupra buncărului de unde erau cărați la camion. O liniște și o reculegere autumnală pluteau deasupra osuarului din munte, în timp ce un gând ascuns, o eternitate din calea distrugerii s-a trezit și s-a ițit asemenea botului unei șopârle din crăpătura unei stânci. Desigur, am alungat gândul ăsta, obișnuit fiind să mă apăr, l-am gonit, cu toate astea însă s-a furișat pentru o clipă. Ce se va întâmpla cu terasele după ce va pleca și ultimul camion? Va fremăta pădurea, va ploua năprasnic primăvara, va acoperi ninsoarea iarna treptele înfipte pe acest versant? Va răsări soarele vara așa cum răsare la munte? Dar toamna? Da, toamna, o toamnă ca asta de acum? Dar miile de saboți așteptând în zăpadă, în timp ce apelul dura la nesfârșit? Dar poștașul din Padrič²⁵, pe care au trebuit să-l aducă la apel, pentru că încă mai respira, căruia pantalonii vărğați îi cădeau în vine și pe care l-au întins direct pe zăpadă în timp ce SS-istul ne număra? Ce avea să i se întâmple îndată după ce numărutul avea să se termine, o să-l salte și o să-l ducă acolo jos, unde acum sunt vizitatorii? Dar cu apa aruncată pe capetele rase, pe ochii ce priveau deja ficși, dar pe care foamea încă nu-i secătuisese și care aveau să reziste până la capăt, pentru că osul cel mare îi protejează de deshidratarea care va secătui mai întâi toate celelalte celule? Dar cu ochii a căror candoare este cea mai mare dintre cruzimi și care de abia la sfârșit se vor transforma în două lacuri mici și tulburi, în mijlocul unui continent costeliv? După toate acestea nu va mai rămâne nicio urmă când, peste o oră sau două, treptele vor rămâne complet pustii? Întrebările acestea erau o încercare de salt în viitor, în timp ce imaginea treptelor pusese stăpânire pe mine, asemenea viziunii unor ruine antice condamnate, din Mexic. Dar aveam treabă, trebuia să cobor din nou în baracă, așa că mi-am venit în fire și am luat-o din loc. Atunci i-am văzut pe cei care n-au așteptat să le venim în ajutor, ci au coborât singuri de pe saltelele din paie. Nu se făceau auziți, erau ca atunci când zăceau toată ziua în baracă, nu tulburau cu nimic liniștea care

²⁵ Sat sloven de lângă Trieste.

strălucea sub sfera incandescentă, agățată sus, deasupra muntelui, ca într-o pictură de Van Gogh. Poate tocmai liniștea neobișnuită i-a ridicat de pe saltele, ca să vină la soare, niște arătări fragile, care nu mai aud nici măcar zgomotul făcut de picioarele lor goale. Dezbrăcați, doar cu o cămașă atârând până la poale, rățăceau pe terasa îngustă, agitând brațele ca să-și găsească echilibrul, niște păsări oarbe cărora le-au fost arse penele și le-a rămas doar o împletitură de oase îngălbenite. Așa au ajuns orbecăind până la trepte și au început să se cațere pe versant, înfigându-și degetele în pământ, adunându-și ultimele puteri ca să scape de abisul în care flăcările le-ar fi nimicir toate celulele din corp. Se rostogoleau pe trepte, se târau pe câte patru scări deodată, niște țânțari costelivi, niște păianjeni pârjoliți cu trupurile răstignite. Și așa a început o deplasare lentă, de parcă mișcarea aceasta a unor picioare de lemn ar fi fost cea de pe urmă. A urmat o odihnă nesfârșită, în armonie cu soarele tăcut, dar, în același timp, în mintea ființelor acestora uscate, răstignite, trebuie să se fi ițit gândul tulbure că sfera incandescentă era un martor necinstit, care avea să absoarbă din ei și ultimul strop de viață. Brusc, cu membrele rigide, răscrăcărare, s-au lansat asemenea unor broaște asupra ultimei trepte, de care s-au lipit ca niște crustacee. Și iarăși a urmat o odihnă nesfârșită, în timp ce, deasupra lor, alții se târau până la ultima terasă, iar mai sus, un alt șir de târătoare își ridicau din când în când capetele goale de țestoase în încercarea de a scăpa de împărăția tenebrelor. Poate că în acea clipă, Tola trecuse pe lângă mine cu o targă pe umăr. Davaj!²⁶, mi-a strigat aproape supărat, pentru că stăteam în picioare, părând că mă odihnesc, în timp ce el era un lucrător neobosit, așa cum fusese odată pe batoza de la colhoz. Vin, am zis și m-am gândit să cobor pe scări în dreapta, ca să nu întâlnesc târătoarele cărora instinctul nu le dădea voie să îi aștepte pe brancardieri. Atunci, de pe o potecă de dincolo de barăci s-a auzit un scrâșnet, care izbea ritmic liniștea din jur. Acest val

²⁶ Haide! (rus.)

pătrunzător și amenințător era cu atât mai neobișnuit cu cât venea dinspre o potecă mereu pustie. Chiar alături de ea era sârma ghimpată, de care nimeni nu se apropia fără să fi fost nevoie, iar acum părea că bocetul scrâșnit se târa pe pământ și că avea să se înalțe încet și anevoie pe pantă. Și declanșase sentimentul că pe terasele rămase în două rânduri pustii descinsese o moarte necunoscută și, de aceea, aproape mai înspăimântătoare decât flăcările ce ieșeau din coșuri. Imediat însă a apărut roata unei roabe, care a avut darul să domolească spaima crescândă, cu toate că dezlegarea acestui mister nu a avut nimic consolator. De dincolo de baracă, și-a făcut în întregime apariția o roabă. Apoi încă una. Cineva trebuie să se fi gândit la ele, la roabe, ca să înlocuiască târgile insuficiente. Acum înaintau asemenea unui cortegiu de muncitori osteniți care se întorc din măruntaiele pământului. O procesiune de mineri care și-au pus târnăcoapele și lopețile în roabe, doar că din cutiile triunghiulare nu atârnav unelte, ci membrele unor cocostârci scoși din pământ. Numai unul dintre schelete poartă cămașă, așa că roaba aceea pare și mai ciudată. Capetele pleșuve de păsări se bălângăne și, tot așa cum fuseseră și pe saltele, au ciocurile deschise de parcă ar vrea să prindă niște musculițe invizibile, dar nu reușesc, fiindcă zdruncinăturile le fac să dănțuiască. Par că se bălângăne din cauza scrâșnetului făcut de osie și că bocetul osiei neunse vine direct din nuielele coșului pieptului lor de păsări, în timp ce picioarele se leagănă atârând în dreapta și în stânga roții, iar brațele vâslesc molatic prin praful de pe potecă. Nu, nu știu la ce mă gândeam atunci, probabil la faptul că nu mai era nevoie să îi cărăm noi, pentru că se gândise cineva la roabe, mai mult ca sigur, însă, la faptul că liniștea din jur era înșelătoare, că ea avea să acopere tot muntele abia peste o oră, după ce noi vom fi plecat. Pe pământ, pe terase, nu avea să rămână nicio urmă, în aer, nicio imagine, totul va amuți de atâta liniște, ca un surdo-mut care va păstra totul în sine, chiar și acest cortegiu, ascuns de o baracă, chiar și scrâșnetul acesta aducea cu sunetul tot mai îndepărtat făcut de un grătar ruginit. Iată de ce nu pot să spun că atunci mă gândisem la Tomaș, pentru că

baraca lui fusese golită dis-de-dimineată, în timp ce noi aşteptam să fim transportați la München. Era prima experiență cu un asemenea transport; dacă trupurile întinse pe paturile din barăci și-ar fi putut reprezenta grămada înghesuită în vagoanele grele, mai mult ca sigur că nu s-ar fi chinuit să se cațere spre soare. Nu, nu e așa, atât timp cât nucleele celulelor sunt vii, acestea se apără împotriva atacurilor ucigătoare, încearcă să se salveze prin fugă, cu toate că totul se petrece într-un cerc fatal. În cele din urmă, conform criteriilor din lagăr, acel transport avea să fie cel mai blând din toate cele cărora aveam să le fiu martor mai târziu. Eram însoțiți chiar și cu muzică. Cel puțin în vagonul nostru. Ambele uși erau deschise și, prin ramele de lemn ale vagonului, se perindau imaginile uitate ale unor câmpuri, toamna. Roțile scrâșneau, viteza era o categorie nouă, de neînțeles, care a înlocuit brusc imobilismul regulamentar, așa încât, în pofida gândurilor și discuțiilor noastre coerente, eram, de fapt, amețiți și buimaci. Da, ședeam cu Albert într-un colț și de-abia ne înțelegeam, pentru că muzicanții ne acopereau. Paul cu trompeta. Pierre cu vioara. Și mai era și un acordeonist. De parcă războiul luase sfârșit și ne duceau acasă. Mai aproape de casă! Și asta susținea și Albert, anume că suntem la începutul sfârșitului, în timp ce eu încercam să-l contrazic, așa cum aș fi făcut și cu Tomaž, dacă ar fi fost sănătos. Știi unde ne duc? l-am întrebat. Întrebarea mea nu-l deranja, din moment ce Aliații erau la Belfort, trebuiau să ne transporte în altă parte. Bine, am zis, dar roțile astea care huruie ne poartă tot mai departe de Aliați și, în plus, la Dachau au gătlejuri suficient de puternice pentru vagoanele cu oase pe care le ducem cu noi. Poftim? m-a întrebat de data asta el, fiindcă Paul sufla în trompeta lui așa de aprig, încât ne-am simțit scuturați de un fior de gheață. Acolo au cuptoare mai mari, am zis, iar el a dat din umeri zicând că și pe muntele nostru puteau să-i fi ars înainte de plecare. Albert avea fața lată, o față care inspira încredere, dar, cu timpul, în lumea noastră, o asemenea însușire se uzase, așa că i-am spus pe șleau că și în vară fusese optimist, dar că încă din iulie

previziunile lui se dovediseră a fi deșarte. Fața lui rotundă nu se lăsa cu una cu două, semăna cu o lună plină, care nu-și dă seama de zâmbetul cumsecade pe care îl are. Cu toate astea, sunt la Belfort, dragul meu, a zis el șugubeț și m-am bucurat când Daniel l-a chemat. N-a mai fost nevoie să-mi ridic glasul, ca să-i răspund. Chiar așa, ca într-un joc de copii, în fiecare săptămână anunța sfârșitul războiului, de parcă ar fi fost vorba de joacă de copii. Și când privirea mi s-a oprit asupra lui Paul, am avut impresia că și el împărtășește convingerea lui Albert; își țuguia buzele pe trompetă ca un înger blond, cu părul tuns anapoda și credea. La fel ca fratele lui, Pierre. La fel ca acordeonistul. Cântau pe rupte, în fața ușii, și nu le păsa că, peste lanurile din acel septembrie, sunetele din vagonul care gonia se risipeau asemenea unor semințe de aur ațâțătoare, care nu aveau să încolțească niciodată. Cântau întruna, fără să se oprească. Chiar și Pierre, la vioară, cu toate că vioara e în sine un instrument sensibil și temperat, pe care trompeta și acordeonul îl pot acoperi cu ușurință. Pierre era de felul lui mai delicat, mai blând decât ceilalți doi, își dăduse seama cel mai bine că vioara lui suna dezacordat pe terasele acelea, în prezența tăcută a coșului neobosit. Dar aici era altceva, nu cântau numai ei trei, în mod oficial, seara se reunea o mică orchestră, înainte ca lătratul câinilor lupi să muște din noaptea ce se lăsase în munți. Firește, cânta pentru sine, pentru că în barăci trupurile se lungeau în grabă, ca să înăbușe, în buimăceala somnului, apelurile persistente ale țesuturilor flămânde. Se întâmpla ca atunci când un cadavru scheletic era coborât cu targa pe scări să fie însoțit pe drumul lui, până jos de câteva măsuri din Mozart. Acolo, însă, în loc de un arcuș pe coarde, doi dinți încovoiți îl apucau de gât. Când cercul de fier se închidea sub bărbia lui gălbuie, fochistul trăgea, iar țeasta lui cădea într-o parte, bălăbănindu-se. Și așa, din cauza gâtului rupt, scheletul părea și mai lung, mai ales dacă era norvegian, pentru că, în general, francezii și slovenii nu sunt așa de înalți. Nici cehii și nici rușii, spre deosebire de olandezi. Desigur, o asemenea orchestră avea ceva ciudat pe o terasă ca aceasta, cum era și aceea din vagonul deschis, din trenul care

transporta o asemenea încărcătură. Iată de ce Paul cânta cu foc din trompetă. Ședea în fața ușii deschise, picioarele îi atârnav în gol și își legăna trompeta când la stânga, când la dreapta, când în sus, ca și când ar fi tras cu o săgeată invizibilă înspre cer. Acolo nu se mai vedea laleaua roșie de deasupra coșului, iar viteza, fără să fi făcut vreo promisiune, era ațățătoare și tulburătoare; și oricât de lipsită de noimă și tulbure ar fi fost imaginea viitorului, era cu mult mai încurajatoare decât viețuirea ineluctabilă în captivitatea împărăției neantului. Nu știu. Nu știu. Ca și atunci, când venise vorba despre partizani, nici acum nu pot să-mi alung scepticismul. Probabil că umbra răului m-a învăluit în copilărie cu o asemenea intensitate, încât o rază palidă de speranță nu-mi mai putea atinge conștiința. Poate m-am gândit că va trebui iar să descărcăm și că o să fie mai greu, pentru că nici cei aduși cu roaba, nici cei ce s-au târât de unii singuri nu se vor mai putea mișca. M-am uitat la André, care stătea într-un colț cu doctorul Senet, cu alți doctori și infirmieri, și m-am gândit la câte ore îngrozitoare petrecuse când SS-istul îi aducea pe băieți aici, jos, sub cârligul de deasupra cuptorului. Și cum în fiecare din grupurile aduse aici se vedea pe sine. Acum îl asculta pe Senet, dar părea că gândurile îi erau în altă parte, ca și cum n-ar fi știut ce să facă, să spere sau nu că, odată cu transferul ăsta, fișele pacienților nu se risipiseră. Paul o ținea tot pe a lui și era de înțeles, din moment ce în fața lui câmpurile se vălureau, iar sub picioarele lui atârânănd se prelingeau atâtea culori, în timp ce razele de soare țeseau o mreajă de lumini deasupra viorii lui Pierre. Doar știu unde mergem, mi-am spus atunci, tocmai de aceea Paul e așa cum e, pentru că știe. Și de parcă mi-ar fi ghicit gândurile, Paul și-a umflat și mai tare obrajii, a dat și mai tare din mâini, și-a îndreptat trompeta spre soare ca și când, cu țipătul ei metalic, ar fi vrut să-i răpună lumina în veci. SS-iștii de la ușă au tresărit și și-au strâns și mai tare puștile, în timp ce doctorul Senet și-a întrerupt pentru o clipă povestea și și-a întors spre ușă capul lui cărunț, distins.

Plecarea de la Harzungen a fost agitată și ea, dar în alt fel; ne găseam în mijlocul barăcilor goale, în mijlocul liniștii ce pusese stăpânire pe potecile acoperite cu pietre rotunde dintre barăci, de parcă rămăseserăm într-un sat pierdut, care fusese golit înainte ca lava să îl acopere. Dar era sub un soare de aprilie (nu de septembrie, cum fusese cel de aici), oarecum rozaliu în aerul transparent, care, însă, scânteia pe geamurile pătrate din vârful turnului din lemn unde se aflau paznicii și mitraliera. Omul ar fi putut alunga din minte imaginea asta, dacă n-ar fi văzut în zare, pe cer, flăcările de deasupra orașului Nordhausen, așa că, timp de douăzeci și patru de ore, am fost încercuiți de o atmosferă apocaliptică. Singuri, cu șase sute de bolnavi în două barăci, în timp ce fiecăruia suflete care se putea cât de cât mișca se dusesse cine știe unde. Ca de obicei, rămăseserăm cei din urmă și nu i-am mai transportat pe morți în lada din spatele barăcii. Nimeni nu avea să îi mai transporte la Dora, trebuiau îngropați; de aceea Vaska, ajutat de cei din cea de-a doua baracă, a săpat o groapă în iarba dintre barăci. De sus, din vârful turnului, un soldat se distra. A ridicat geamul din fața mitralierei și a spus ceva de neînțeles, asemenea unui om care, izolat de ceilalți, s-a dezobișnuit să mai vorbească. Vaska nu l-a luat în seamă, săpa adânc în groapă transpirând și înjurându-l de mamă în rusește. Atunci, soldatul din vârful turnului, binedispus, a coborât și mai mult geamul, ca și când pe gropar l-ar fi distrat gluma lui. Poate că lagărul pustiu și sfârșitul apropiat al Reich-ului au trezit și în el, acolo sus, în postul de gardă acoperit cu sticlă, o frântură de umor negru, dar Vaska n-avea timp pentru el, avea prea multă treabă. Aveam cu toții treabă; nu știam de ce să ne apucăm mai întâi, eram în jur de zece oameni și o mulțime de invalizi, dintre care majoritatea nu se puteau ridica din pat. I-am adus cu saltelele pe culoar, pentru ca să fie mai ușor de urcat în camion când acesta avea să se oprească în fața barăcii. Stăteau întinși de o parte și de alta a culoarului, unii lângă alții, în mijloc rămânând doar o potecă îngustă. Mai întâi a venit rândul celor cu flegmoane; așteptau liniștiți și-și întorceau privirea după noi, uitându-se cum

umpleam cu pansamente de hârtie un cearceaf în pătrățele alb-albastre, care aducea cu un pește cu burta umflată. Apoi, după ce terminaserăm cu ei, i-am adus pe cei ce nu erau curioși, care aveau pomeții scofâlciți și pe care atârnavu niște țoale până la pământ; unii gemeau, încercând astfel să ne cheme pe noi, pe infirmieri. Erau ca niște bătrâni infirmi cărora în viața de toate zilele li se pare mereu că au uitat ceva foarte important în sertarul noptierei. Se ridicau în coate și se rugau de oricine trecea pe acolo să-i asculte. Dar nimeni nu avea timp pentru ei, fiindcă atunci începuse deja partea grea. Mai erau atâtea saltele de paie pe jos, iar camionul cu remorcă avea să mai facă numai două transporturi. Mai bine nu te gândi la asta, îți spui, mai sunt atâtea treburi de făcut. Chiar în clipa aceea, unul de pe o saltea s-a stins și doctorul a zis să-l chem pe Vaska și să am grijă să fie îngropat cum trebuie. Bine, am zis, în camera mea, cehul ăla mic stă să moară; apoi m-am dus după Vaska și am dus trupul pe terasă, unde groapa era deja destul de adâncă. Vaska a început să îl acopere cu pământ, iar eu mă gândeam la doctorul care intra în camera mea. Vaska a mormăit ceva despre cei morți, prin geamul din vârful turnului, santinela se făcuse roșie de la vâlvătaia de pe cer, deasupra orașului Nordhausen, iar eu mă gândeam în continuare la doctorul care intrase în camera mea cu un prosop în mâini. Mi se părea nedrept să mă gândesc la așa ceva, dar nu puteam altfel. În timp ce dădea pământul cu lopata, Vaska a zis că-i e foame. Dacă vrei să sap, adu-mi niște pâine, a zis. Îmi convenea să mă duc în cameră după pâinea care rămăsese de la cei morți. Îți aduc îndată, am zis și m-am dus repede la baracă, dar la intrare mi-am încetinit pasul de teamă că aveam să descopăr ceva îngrozitor și, în același timp, așteptând parcă să se întâmple odată ceea ce avea să se întâmple. Pentru că m-am gândit că numai doctorul știa cel mai bine ce îi dicta etica profesională. Este, poate, bine ca trupului să i se ușureze plecarea, mai ales că cehul ăsta mic de-abia dacă deschidea din când în când gura și o țuguia ca un pește pe uscat, pentru care marea își pierduse orice semnificație. La asta mă gândeam în timp ce mă apropiam

încet de ușă, ca să-i aduc lui Vaska niște pâine, dar când am apăsat pe clanță, am reușit doar să întredeschid puțin ușa, pentru că imediat un picior din interior mi-a blocat intrarea. Era un infirmier care mi-a spus în grabă să aștept un pic; nu-mi convenea că nu puteam să intru în camera mea, pe de altă parte, însă, îmi părea rău că doctorul și infirmierul aveau să știe că bănuiam ce se petrecuse. Șovăiam, să împing sau nu ușa, pentru că nu știam dacă nu cumva doctorul acela făcea un lucru înțelept. Oare nu era mai bine ca ăsta mic să se odihnească sub un strat ușor de pământ săpat de Vaska, decât să sfârșească în camion, sub greutatea saltelelor și a trupurilor? Așa că am început să mă îndepărtez încet de ușă, iar bolnavii așezați pe podea, pe saltelele lor putrezite, au spus ceva ce n-am înțeles. Când doctorul a ieșit din cameră, a zis că ăla mic s-a stins și că era nevoie de Vaska. Atunci, aș fi preferat să îi spun că știam ce făcuseră el și cu infirmierul în camera mea, dar m-am repezit la ăla mic să văd dacă mai era ceva de făcut. Din fericire, coșul pieptului zăbrelit încă se mai ridica și prin gura lui umflată ieșea ca un găfâit, așa că m-am mai liniștit, dar de îndată ce m-am aplecat și am atins obrazul cehului celui mic, fruntea mi s-a acoperit de sudoare. Da, încă mai respira, dar în jurul gâtului avea o dungă roșietică, pe care nu o avusese înainte. Un trup tânăr se stinge în plină primăvară, iar pe mine mă consola faptul că se stinge neașteptat de încet; de parcă mă salva de bănuiala de a fi participat la un omor. Aveam în permanență un sentiment de vinovăție, pentru că fusesem un martor pasiv și nehotărât, dar acum, văzându-i gura care se deschidea într-un ritm tot mai lent, mi-am zis că omul este totuși bun dacă ajută ca trup uscat să-și găsească odihna veșnică. În orice caz, eram distrus pentru că nu-l suportam pe doctor. M-am gândit că făcuse ceea ce făcuse ca să reducă numărul celor care trebuiau cărați la camion, așadar nu din bunăvoință față de aproapele nostru, ci din rațiuni strict organizatorice. Eram ușurat să aud răsuflarea stinsă a ăluia mic, pentru că, dacă doctorul ar fi reușit, aș fi avut mereu o bănuială legată de moartea lui, o veșnică bănuială. Dar atunci eram șovăielnic, nu găsisem

mijlocul de a mă opune doctorului. Eram nehotărât, ca de obicei, când nu eram sigur de ceva. Fără doar și poate, doctorul avusese dreptate, numai că eu, în loc să mă opun actului, m-am opus lui. Dacă în locul lui ar fi fost André, ar fi fost altceva. Pentru că André mi-ar fi spus-o, n-ar fi făcut-o pe ascuns. Așa că m-am răzbunat pe doctor și i-am spus pe culoar: Țala mic tot mai respiră! I-am spus-o în timp ce mergeam printre saltelele umplute cu paie, poate că nici n-a înțeles bine ce i-am spus, mai mult ca sigur vorbele mele nu fuseseră destul de aspre, simțeam iar o slăbiciune care îmi zădărniciuse răzbunarea. Nu știu. Cum ar fi putut atunci cineva să fie atent la vorbele cuiva, când în fața intrării se oprise un camion și când coatele uscate începuseră să se ridice de pe jos? În acest fel, prin unirea energiilor tuturor celulelor vlăguite, trupurile au găsit forța de a se târî pe bețele ciolănoase ale picioarelor până la Vaska, până la Pierre și la mine, care îi conduceam afară. Aerul era impregnat de o duhoare amestecată de diaree și puroi, care se impregnaseră pe feșele de hârtie. Nu era nimic nou în asta, neobișnuit era însă faptul că noi, infirmierii, eram gălăgioși. Ne îndemnam unii pe alții, pentru că eram puțini; acela dintre noi care era mai puternic apuca salteaua de la jumătate și o ridica cu tot cu oasele lungi dinăuntru, ceilalți, însă, târau saltelele după ei. Iar cei ce erau sus, în camion, îi așezau mai întâi pe podeaua camionului, unul lângă altul, apoi, deasupra lor așezau în grabă un nou rând. Da, trebuia să ne grăbim. Așa că nu aveam timp să ne uităm la foiala molatică dintre rânduri, trebuia chiar să alungăm gândul la aceste rânduri, să nu facem decât să descărcăm trupurile de pe saltele peste rama de lemn a remorcii. Însă trebuia să îi luăm numai pe cei ce mai respirau. Unul dintre ei tocmai se stinsese, așa că Vaska l-a dus înapoi la baracă. Cehul cel mic e la fund și deasupra lui e un munte de trupuri, mi-am zis atunci, fiind mai puțin supărat pe doctor, totul a durat numai o fracțiune de secundă, pentru că sus de tot am încărcat și un sac de pansamente, iar gardienii începuseră să încercuiască mașinile și să răcnească. Șoferul claxona încontinuu, își pierduse răbdarea pentru că îl

așteptam pe Vaska și pe cel ce se dusesese cu el îndărătul barăcii. Ne-am cățărat în remorcă, în partea din față, unde mai rămăsese ceva loc, în timpul ăsta s-a întors și Vaska împreună cu ajutorul lui și au fixat două tărgi de lemn legate cu sârmă de o parte și de alta a camionului, care semăna cu o mașină de pompieri, având două scări pe laturi. Așa am plecat, în cele din urmă, iar geamul de sus, din turn, a pocnit, de parcă santinela ar fi tras în el focuri de mitralieră, camionul gonea pe șosea și prin pădure, în direcția focului mare pe care îl aprinseseră avioanele aliate. Nordhausen. Acolo s-a îmbolnăvit Mladen, mi-am zis, ca să nu mai aud vaietele din camion. Între timp se întunecase și nu mai vedeam nimic în față, cu toate că stăteam în picioare, în partea din față a remorcii. În față nu vedeam rândurile amestecate, dar vaietul era sfâșietor, părea că venea de sub roțile care îl sfărâmau sub zdruncinăturile camionului. Roțile ne zdruncinau ca pe un vas enorm de lemn în care gemetele se amestecau. Era ca un glas tremurător, ca atunci când cântăm sau țipăm și agităm palma în fața gurii deschise. Numai că acum era vorba de o rețea deasă de voci și mă străduiam să ascult zgomotul motorului, să trag cu urechea la vorbele infirmierilor, ca să nu fiu furat de valul înghețat al corului de vaiete. Dar vedeam cu ochii minții cum se răsuceau ca pe o batoză nebună, corpuri cu cămăși ajungând până la buric sau cu haine vârgate, cum își strângeau picioarele spre gură, cum își apropiau înotătoarele bazinului costeliv de bărbie, înțepeniți într-o rână, cu mâinile între picioare, cu picioarele ca niște bețe strecurându-se în toate părțile prin materia asta deformată. Zdruncinăturile fărâmau în continuare gemetele înăbușite. Le fărâmau neconținut; în întuneric, de frig, camionul părea să tremure din toate șuruburile care gemeau ritmic, asemenea unei ființe vii. Și iar am încercat să-mi concentrez gândurile asupra pădurii întunecate ce se-ntindea de-a lungul șoselei și m-am străduit să deslușesc cel de pe urmă secret al pământului german; dar în clipa aceea, zvâcnetul mașinii a reunit mâinile și picioarele acelea într-un singur trup, cu nenumărați ochi albi și cu o singură gură. Aceasta gema de

parcă era agățată de un arc, apoi s-a alăturat zbârnâitului motorului. Dar înainte să o aud din nou, am evadat iar cu gândul în noapte, dar asta nu m-ar fi ajutat cu nimic, dacă nu mi-aș fi îndreptat mașinal legătura de gât sub bărbie. Așa m-am oprit la el, la cel căruia îi aparținuse odată această legătură. Dar gândul la Mladen nu era foarte diferit de imaginea invizibilă și zgomotoasă din întunericul din față. La Dachau, Mladen nu a vrut să se uite la disecții, la Dora însă am văzut cum bisturiul i-a secționat inima. Nu, mi-am zis, nu are rost să mă gândesc la Mladen, nici la faptul că am legătura lui de gât, nici că a fost dus pe o grămadă care ardea în vârful unui dâmb de la Dora. Așa că am început să mă gândesc din nou la cehul cel mic. Mai mult ca sigur, deasupra lui zac treizeci de trupuri și nu mai are pic de aer în piept. Ar fi fost desigur mai bine dacă s-ar fi odihnit sub pământ. Doctorul a procedat cu obiectivitate și precauție, în timp ce eu sunt prizonier al sensibilității mele, mi-am zis. Mă revoltasem însă împotriva modului arbitrar de a proceda și prezenței infirmierului; mișcările lui trădau o anume autoritate insolentă. Dar, e drept, nu le reușise; cu toată știința lui, doctorul nu știa că nu merge la fel de ușor cu un trup uscat cum merge cu unul hrănit normal, cu gâtul dolofan. Nu e ușor de distrus complet un trup pe jumătate înțepenit. E drept, mă gândeam la tot felul de lucruri, numai să nu aud vaietul șerpuitor, să-l împiedic să intre în mine, pentru că eram mereu nevoiți să facem abstracție de moarte, dacă voiam să rămânem în viață. Dintr-un instinct de apărare am început să ascult discuția infirmierilor din spatele meu. Ziceau că la gară trebuia să rămânem cu toții împreună, ca să transformăm vagonul de animale într-o ambulanță provizorie. Janos era și el de acord. În fond, nu era nimic neobișnuit în faptul că era de acord cu ideea asta înțeleaptă și că vocea lui era prietenoasă, probabil că îl condamnaserăm pe nedrept că era brutal cu bolnavii când le schimba feșele. Păi, sigur, trebuia să rămânem cu toții împreună, dacă voiam să scăpăm și să-i scăpăm și pe alții. Mai apoi, însă, la gară, nu fusese ușor să rămânem împreună, pentru că de pretutindeni eram asaltați

de răcnete. La Harzungen, ne dezobișnuiserăm să auzim răcnete, acolo totul se petrecea pe neauzite. Nu, nu, nu eram agitați din cauza răcnetelor, pentru că, în fond, nemții erau mereu pregătiți să răcnească și să urle de teama unor persecutori nevăzuți. Dacă ne obișnuiam cu asta, pe urmă nu avea să ne fie așa de greu. Atunci răcneau, pentru că ne aștepta un tren. Lumina lanternelor străbătea întunericul în toate direcțiile în timp ce noi căram boccelele și trupurile din camion. Întindeam mâinile în întuneric și îi trăgeam pe marginea târgilor din sârmă, dar trupurile alunecau alături de târgi și cineva stătea pe un soclu de oase și trăgea din camion ce-i pica în mână. Alergam cu toții încordați în noaptea care avea drept cupolă un cer însângerat; când însă era străpunsă de un covor luminos, puteam vedea cum erau trași din camion cu capul în jos, dar, de cele mai multe ori, scăpau și cădeau pe peron, iar când brancardierul încerca să tragă corpul spre tren, din camion cădea peste el o saltea care îl acoperea. Santinelele loveau încontinuu cu biciurile, cu picioarele și alergau de la camion la tren, apoi de la tren înapoi la camion. Nu era ușor să rămânem adunați în îngrămădeala din jurul trenului, era și mai greu, pentru că fasciculele luminoase de la lanterne își schimbau mereu direcția, iar întunericul părea stăpânitor. Și chiar a trebuit să nu reacționăm când, în mijlocul strigătelor, am fost împinși în vagoane; apoi, însă, când asaltul s-a mutat în altă parte, am coborât și ne-am dus în vagonul unde erau infirmierii. Și, în cele din urmă, am reușit să aducem toți sacii cu feșe. Cum se întâmplă mereu în viață, și atunci omul trebuia să știe ce vrea, să aibă un plan, pe care să îl ducă la îndeplinire în pofida panicii și a nebuliei. Desigur, nu-i ușor să te lupți într-o mulțime buimacă, când ești izbit ba de un fascicul de lumină, ba de un bici aspru, când, în același timp, vocile răstite se cuibăresc din nou în tine. Cele mai nefericite sunt însă trupurile târâte pe peron. Sunt trase de mâini și de picioare din camion prin întuneric, apoi printr-o lumină vărgată; din fericire însă, sunt insensibile și reci, complet aplatizate sub cămașa care le ajunge până la brâu. Dar câte unul e mai puțin

scheletic, e mai moale și se contorsionează dezordonat, în timp ce acela care îl ține de mâini și de picioare și-l trage după sine, își caută la repezeală un drum prin mulțimea umbrelor mișcătoare. Da, cel ce putea alerga în acest haos și avea un plan despre un dispensar în vagonul de vite, avea șanse mari să supraviețuiască, pentru că putea să nu audă strigătele nebune și loviturile.

Câte zile să fi durat apoi călătoria asta? Șase? Șapte? Timpul își pierduse demult valoarea pe care i-o conferă rotația și conjuncția corpurilor cerești. Sfârșitul nopții însemna numai că aveam să ne revedem, iar soarele ce se arăta dimineața lumina șirul lung de vagoane în mișcare sau în staționare. Era un lanț nesfârșit de lăzi deschise cu o încărcătură bipedă, având cerul german ca acoperiș. Un convoi care s-a deplasat mai întâi într-o direcție, apoi s-a oprit ceva vreme și a pornit în direcția opusă; pentru ca apoi să se oprească și să aștepte o jumătate de zi. În mijlocul pajiștilor acelora unde, toată după-amiaza și toată noaptea, am îngropat o sută șazeci de rămășițe, în timp ce Janoš dirija operația. O operație cu totul nouă, desigur, pentru că pentru prima dată, după multă vreme, dacă le exclud pe cele de la plecarea din Harzungen, scheletele noastre nu au luat drumul cuptorului. Primele două vagoane serveau de morgă; primele două dindărătul locomotivei. Cu toate că îngropatul nu era în sine o activitate încurajatoare, era, totuși, un fel de garanție că lumea îndepărtată a celor vii se apropie, mai ales în amintirea noastră. Nu mai erau nici barăci, nici sârmă ghimpată, doar un teren viran peste care soarele trimitea o lumină echivocă, o lumină care nu mai avea nicio legătură cu lumina rece a reflectorului de deasupra mesei de disecții. Cel puțin așa ni se părea, pentru că, deși cele douăzeci și cinci sau treizeci de vagoane erau de o săptămână fără mâncare și, din această cauză, cele două vagoane din urma locomotivei se umpleau mai repede, ne consolam văzând că natura și soarele erau neschimbate și nemărginite. Schimbarea asta trebuie să o fi simțit și Janoš, pentru că, în pofida muncii lui de noapte, sărea

din vagon vânjos și sprinten, ca și când din materia noastră alterată se ivea o scânteie de viață care se întrupa în el. Așa se face că, datorită luminii de dimineață și datorită lui Janoš, mă sculam și eu, cu toate că aș fi preferat să rămân sub pătură, într-un colț al vagonului acoperit. Cu toată înghesuiala și epuizarea, aleseserăm un vagon închis. Ajută-mă, a zis Janoš, în fața vagonului era un polonez mic, ce strângea la piept cu palma stângă mâna dreaptă, cenușie, pe care Janoš o examina. Uscățiv, de cincisprezece ani, cu un cap mic, ras, palid-verzui, pentru că cinci zile și șase nopți nu mâncase nimic. Cu ceva timp înainte, SS-iștii trăseseră, pentru că scheleticii din vagonul nostru alergaseră la un vagon plin cu cartofi, tras pe o linie alăturată. Țala mic era printre ei și un glonț i-a perforat antebrațul. Boule, uite cum te-ai mai mânjit, s-a înfuriat Janoš, de parcă, dintr-o dată, lumea ar fi fost fără probleme, dacă mâna împușcată ar fi fost curată. A turnat un lichid dezinfectant într-o tăviță renală și mi-a dat-o să o țin. Uite ce jegos ești, a bombănit, în timp ce țala mic, vânăt-cenușiu, a tresărit ușor și și-a tras bărbia într-o parte. Dumnezeu știe, poate are o mamă, pe undeva, mi-am zis, e mai bine că măicuța ta nu te poate vedea acum, am continuat în gând, fiind în același timp mulțumit că am avut prezența de spirit să luăm cu noi niște tăvițe, sticlute și niște instrumente. Și Janoš îmi plăcea, fiindcă era complet diferit de cum fusese în lagăr. Nu mai părea arogant, cizmele lui care făcuseră o impresie proastă (nimeni nu avea cizme militarești) îi confereau acum un aspect solid, neîmblânzit. Cine știe cum ajunsese să pună mâna pe încălțările alea, trecutul lui de lagăr era mai mult ca sigur foarte pestriț, dar acum când îl certa atât de patern pe țala mic nu mai avea nicio importanță. Când însă un Unterscharführer²⁷ cu fața suptă și întunecată a trecut pe lângă noi, Janoš s-a schimbat dintr-odată. S-a întors brusc înspre el și l-a strigat, să vină mai aproape și să se uite la antebraț. Deja la muncă, a zis fața suptă și a zâmbit șiret. Ce porcărie, a exclamat Janoš, din cauza a doi cartofi, că de cinci

²⁷ Caporal (germ.)

zile nu puseseră nimic în gură. Unterscharführer a zis să aibă grijă, și el era în încurcătură, că nu se așteptase la un asemenea atac; poate și pentru că în atitudinea pe care SS-iștii o aveau față de infirmieri era un oarecare respect; ca și cum nu se puteau abține să nu se mire că ne ocupam de bolnavii creați de lumea crematoriilor. De ce îi mai lasă să iasă din vagoane dacă pe urmă trag în ei, a exclamat Janoš după ce SS-istul s-a îndepărtat, iar acesta i-a făcut un semn cu mâna, zâmbind în sinea lui. Se simțea în aer că sfârșitul era aproape și poate că tipului îi era instinctiv pe plac să audă cum cineva îi condamnă pământul cu voce tare după ce atâtea trupuri o condamnaseră pe tăcute murind. Sau, cine știe, poate că surâsul lui strâmb prefigura chipul cuiva care, pus la zid, simte deja împușcătura. Dacă nu-l doare, e terminat, a zis Janoš despre mâna pe care o dezinfecă delicat, de parcă ar fi fost vorba despre un frate mai mic, un puști din țara lui îndepărtată. Țăla mic n-a schițat niciun gest; în el nu mai erau nici senzații, nici gânduri, poate, mi-am zis, dacă i s-ar fi dat să roadă un cartof crud, atunci s-ar fi uitat la antebrațul găurit. Acesta parcă era făcut din două bucăți, ca un îmblăciu care se poate învârti în toate direcțiile pentru că are curele de piele; Janoš l-a bandajat cu drag, ca o mamă care-și înfășează pruncul. Nu, nu m-aș fi așteptat la așa ceva din partea lui, mi-am zis, în timp ce îl urcam pe ăla mic în vagon și Janoš se răstea la cei întinși pe jos și care nu-i făceau loc, zicând că ăla mic are dizenterie. Vă dau eu dizenterie! a exclamat. E drept, cunoscusem numai o parte a acestui om, în funcție de care l-am judecat, m-am gândit, când m-am întins din nou și m-am acoperit cu pătura, pentru că mi-era frig și nu mă mai puteam ține pe picioare. Ce a făcut apoi Janoš a fost și mai incredibil. A adus de undeva o hârtie cu o unsoare neagră și a început să-și lustruiască cizmele. Puternic și plin de spirit trebuie să mai fie omul care, înconjurat fiind de moarte, poate să-și bată joc în felul ăsta de ea. Era ca o palmă dată morții, ca un salt dincolo de teritoriul ei atotputernic. O dovadă de eroism, de care omul de dezobișnuise de mult. Încotro? a strigat în spatele lui un infirmier. În inspecție? Janoš însă a mormăit

ceva și a surâs în timp ce-și trăgea haina vărgată peste curea. Era o mândrie nedeslușită, nedefinită, reținută și lăsa impresia că datorită ei poate salva pentru întregul convoi o fărâmă de soare, de soare adevărat, nu ochiul acela rece, atârând deasupra trenului, ca un ochi de înecat. Da, mi-am tras pătura pe cap, ca să mă încălzesc și, nu după mult, nu m-am mai gândit la Janoš. Îl puteam auzi pe polonezul ăla mic cum tremură în colțul opus sub o pătură scurtă, auzeam chiar și un geamăt înăbușit în apropierea ușii deschise. Acolo stăteau doi SS-iști și rumegau niște cârnați de parcă erau din cauciuc; îi tăiau în bucăți mici, egale și mai mult ca sigur că de sub o pătură niște ochi se holbau la ele. Unul era recrut, iar hainele atârnav pe el, celălalt purta ochelari, era în civil, era mai mult ca sigur curier. Nu se simțeau tocmai bine printre noi, nu era nici urmă de îndoială, păreau să fie începători în treburi de-astea; în plus, mai puțea a dezinterie, iar unii aveau un horcăit în piept. Când cineva tușea, scuipa în pătură, iar când, din cauza asta, era dus înfășurat în pătură până la vagonul dindărătul locomotivei, încă mai ținea în pumnul strâns o bucată de pătură. Deznădăjduiți, SS-iștii duceau automat la gură bucățelele de pâine și de cânat și poate că și ei simțeau în subconștient că timpul se dilua în excremente și în puroi. Martori nenorociți, mi-am zis, de sub pătură, urmărind un zgomot venind de sub vagon; era de la frecarea unui trup scheletic așezat lângă o roată. Cei mai mulți dintre ei nu mai putea să stea ghemuiți, așa că rămâneau cu gâtul atârând sub vagon. Auzeam cum mâinile lor apucau fierul roții și cum capetele rase atingeau fundul vagonului; și pentru că mă gândeam la pantalonii care le cădeau în vine și pe care nu-i mai puteau ridica cu mâinile, n-am auzit ce i-a spus SS-istului unul care stătea lângă ușă. Wer?²⁸ a întrebat și recrutul, dar poștașul a repetat că nu se poate. Das geht nicht. Das geht nicht.²⁹ M-am uitat de sub pătură și am văzut că fața lui de poștaș era de-a dreptul uimită, cânatul din mâna lui – o

²⁸ Cine? (germ.)

²⁹ Nu se poate. (germ.)

spirală de carne roz pal, pentru că prizonierul de lângă ușă îi spusese în grabă că Janoš strigase că n-o să mai tragă din cauza cartofilor, că mai strigase același lucru și după ce fusese atins de un glonț și zăcea la pământ. Da, în lagăr ne uitasem chiorâș la el, acum știam că fusese așa pentru că din el radia o forță de neîmblânzit. Da, un om plin de viață, resimte mereu în mod diferit strânsoarea sârmei ghimpate în jurul lui. Îi reproșam chiar și că, uneori, vara, stătea la soare, în spatele barăcii; ni se părea că-și bate joc de trupurile pe cale să se usuce, că le pângărea. În același timp, însă, atunci mi-am zis că e o glumă proastă, că Janoš avea să vină dintr-o clipă în alta ca să întrebe ce mai face ăla mic. Tocmai Janoš? a întrebat de două ori poștaşul, când cel de lângă ușă i-a spus despre glonțul din cap, iar eu m-am întors spre pătura lui Janoš, care era chiar lângă a mea, pentru că în zilele acelea Janoš stătuse lângă mine. Cine știe de ce se purtase așa de camaradereste cu mine. Poate pentru că tușeam tot timpul, poate și pentru că eram singurii infirmieri slavi. Nu știu, dar când dintr-un tren bombardat am adus în vagon o sobă veche de fier, a aruncat într-o cutie de conserve deformată câteva firimituri de pâine și niște ierburi și mi-a adus o „supă”. Apoi, cineva a zis că îl aduc, chiar și cei doi SS-iști din ușă și-au înclinat capul cu respect. De-a lungul vagoanelor, doi îmbrăcați vârgat purtau ceva într-o pătură cenușie, nu se vedea nici capul, nici cizmele. Era un trup mic, cu siguranță era al lui Janoš. Am mai văzut un bărbat cu mitralieră, pășind în urma cortegiului umil, apoi m-am întins din nou și mi-am băgat capul sub pătură. Aerul de aprilie era aspru, simțeam din plin cum îmi pătrunde prin celule în tot corpul. Desigur, m-am mai gândit și că o să zacă singur, pentru că vagoanele cele două dindărătul locomotivei erau goale, fiindcă, sub supravegherea lui, toți morții fuseseră îngropați în timpul nopții; dar îmi doream să mă gândesc că mi-e frig și că o să scuip din nou sânge. Deși îmi băgasem capul sub pătură, am putut vedea nu departe de perna mea cutia cu supă, dar am preferat pe dată să urmăresc zgomotul venind de sub vagon, unde o țeastă se izbea din nou de podeaua de lemn. Timpul, însă, se scurgea

încet. Trecea nesfârșit de încet, a durat o întreagă veșnicie până am ajuns la ultima stație. Celle. Când trenul s-a oprit de-a lungul peronului înălțat, cum există în fiecare gară pentru trenurile de marfă, în pofida situației disperate în care mă aflam, gândul mi-a zburat o clipă la liniile ferate din portul liber Trieste, de unde, odinioară, în zori, plecaseră niște vagoane ca astea pentru vite, numai că atunci un urlet necunoscut izbea porțile depozitelor, în timp ce acum domnea peste tot liniștea. Era la amiază și deasupra peisajului văzduhul era neclintit, ca și când un gaz otrăvit ar fi distrus orice sămânță de viață. De aceea, și gardienii erau niște automate supuse vidului, care pusese stăpânire pe toate lucrurile imobile. Și nu mai țipă, asistă numai la târâțul lent al trupurilor și vagoanelor, aud ici și colo gemetele celor care nu-și mai pot dezlipi membrele din colțurile întunecate, fiindcă sunt prea slăbiți, iar oasele nu le mai slujesc de pârghie, ca să se ridice. Tăcerea deznădăjduită din jur, care până atunci amortise țipetele gardienilor, a trezit cu freamățul ei fatal un tremur distinct în ființele ce nu fuseseră încă nimicite, un tremur în fața singurătății cosmice a clipei de pe urmă. Ar fi trebuit să ascult rugămințile fierbinți, aprige, mai ales pe acelea exprimate numai din ochii care ne urmăreau neliniștiți mișcările. Un trup complet descărnat, întins pe jos, nu putea merge, ar fi trebuit să îl car, nu era suficient numai să îl susțin. Dar nu aveam suficientă putere să îl car; pe de altă parte, se formase deja o coloană, urechea mea a trebuit să se facă surdă și să lase ca strigătele să se izbească de ea asemenea unui val de țărnuț stâncos. Cu toate acestea, undeva, în mijlocul țăoalelor prăfuite, conștiința mea s-a revoltat și m-am întors ca să-l încurajez pe cel care ieșise din vagon în patru labe și care se așezase în fața ușii, având în ochi o spaimă adâncă de nemișcarea din jur. Poate că fusesem reținut nu numai din cauza slăbiciunii trupului meu, ci și de o frică subconștientă că aveam să întârzii din cauza unui trup neputincios și că, din cauza lui, aveam să fiu expus și mai mult pieirii. Cine poate ști. Cine poate ști dacă cineva are o natură egoistă sau dacă e vorba numai de un organism rănit.

În timpul ăsta, gardienii susțineau că vor veni camioane pentru toți ce zăceau într-un șir lung, alături de vagoane, dar cum să-i fi crezut din moment ce erau așa de tăcuți și de impasibili, încât păreau aproape ireali. Și așa, cireada răzleață de-abia dacă se deplasa, se destrăma, se dispersa, lăsând în șanțul de lângă drum o materie uscată, inutilă. Dar nimeni nu stârpea cireada asta, santinela a ridicat doar din umeri, ca și când pe drumul acesta tainic ar fi avut revelația că o împușcătură de pistol sau de pușcă n-ar fi avut nicio valoare în văzduhul pustiu de sub soarele palid de aprilie, condamnat la moarte. Fiindcă acum moartea era prezentă nu numai în cele două vagoane dindărătul locomotivei și în gleznelor ca de pasăre din care, pe drum, cădeau saboții de lemn, ci și în soldații răzleți care rățăceau leneș pe niște dâmburi și care, aproape visând, urmăreau de la distanță niște cai abandonăți. Ca niște hoinari, niște somnambuli, caii liberi, lipsiți de vreo noimă, făceau totuși parte din imaginea mută a prăbușirii, în pofida oțelului și a diviziilor de tancuri. Iar noi, prizonierii, care văzuserăm până atunci ca într-o oglindă imaginea neantului întruchipat într-un schelet ambulat, eram acum incluși în cercul larg al unui pământ într-o stare de ireversibilă decompoziție. Dar în loc să trezească în noi spaima sfârșitului, resimțeam această experiență ca pe o ușurare, care a aprins o scânteie de energie în picioarele noastre împleticite. Așa, de exemplu, belgienii care până atunci îl ascuseseră în mulțime pe procurorul din Antwerpen, ridicaseră acum trupul lui uscat pe umeri, ca pe un pod mobil din lemn, și îl purtau ca și când ar fi fost trupul înfometat al lui Gandhi. Tălpile saboților noștri ridicau încontinuu praful de pe drum în jurul procesiunii care nu aștepta niciun taumaturg, care se deplasa datorită unei forțe stăruitoare, datorită unei conștiințe surde că mișcarea este, în cele din urmă, o sursă de viață. Iar instinctul acesta îndârjit își găsea acum justificarea în roiul de avioane aliate, care zburau jos, deasupra dâmburilor și cailor hoinari; neașteptatul tunet al păsărilor de oțel era mai întâi o lovitură aprigă a ecoului unui sfârșit irevocabil, pentru ca apoi să fie un spasm convulsiv al pământului răpus, deasupra

căruia se abătuse sceptrul de fier al unui demiurg plin de mânie. Din cauza roiurilor care se perindau, aproape că nu am observat curtea în care ajunseserăm, mai ales pentru că santinelele deveniseră din nou legislatori sonori ai fricii, iar turma noastră a trebuit să se ghemuiască și să se întindă pe pământul denivelat, acoperit cu praf. În partea stângă, era o pompă de benzină, iar alături o grămadă de canistre. Asta însemna că nu ne aflam la intrarea unui nou post dotat cu un cuptor de veci, eram în fața unei cazarme abandonate unde fusese o subunitate de motorizate. Și în timp ce stăteam întins în praful gălbui, am văzut cu ochii minții imaginea unei bombe care se desprinde dintr-un trup de fier în zbor și dezlănțuie o ploaie de flăcări trufașe în canistrele de benzină; în același timp, rațiunea mea mereu la datorie mă asigura pe tăcute că aviatorii vedeau clar bietețe pete vârgate care acopereau pământul asemenea unor resturi din stârvurile unor zebre bolnave. Însă trupul are, de fapt, încredere cel mai mult în pământ, în a cărui substanță galbenă preferă să-și sape un leagăn. Și pentru o clipă, mi s-a părut că simt o mișcare ca un răspuns la apăsarea mea încurajatoare, stăruitoare. Când tunetele au încetat și când grămezile vârgate s-au ridicat, grupurile și-au pierdut încordarea absentă și s-au transformat într-o grămadă de țigani răzleți, fără căruțe și fără foc, care, asemenea unor câini, adulmecă apropierea de o așezare umană, chiar dacă e alcătuită din clădiri militare cu două etaje, ce se întind identice una după alta pe o distanță considerabilă, în câmpia desfundată. Și ne-am grăbit să le ocupăm, ca și când construcțiile acelea cu ziduri ar fi fost o garanție de siguranță pe care nu mai fuseserăm capabili să o sesizăm cât timp soarta noastră fusese pecetluită între scândurile din barăcile de lemn și, cu o săptămână în urmă, între scândurile vagoanelor pentru vite. Atunci, trupurile încă în putere au luat cu asalt și au ocupat locurile libere, strângând tocul ușilor cu înfrigurarea unui naufragiat ale cărui mâini au dat de pământ. Au alergat zgomotos și cu îmbrânceli pe scările regăsite, au ocupat cu lăcomie paturile părăsite, au cotrobăit prin sertarele goale și au răsturnat

geamantanele nefolosite. O rapacitate nesăbuită s-a declanșat în ființele care nu mai știau ce înseamnă proprietatea privată, astfel încât chiar și foamea de demult, la care se adăugase postul de o săptămână, rămăsese într-un plan secund. Și iarăși noi, infirmierii, am avut un plan precis, în mijlocul agitației și al debandadei; ca și la plecarea din Harzungen, mai apoi la gară și în toate zilele petrecute în tren. Cu siguranță, principalul motiv al acestei inventivități era instinctul de conservare, în orice caz, nu avea nicio legătură cu legea celui mai puternic. Era vorba numai despre un act rațional care a decis ca una dintre clădiri să fie infirmerie sau, mai curând, adăpost pentru cei epuizați și marcați. Nu este deloc necesar ca grija față de seamăn să decurgă dintr-un calcul egoist mai curând decât dintr-o vocație a prieteniei, cel puțin nu în mod conștient, poate fi însă o nevoie organică, cum e respirația sau partenogeneza unei idei, iar dacă are cumva vreo legătură cu instinctul de conservare, aceasta se datorează faptului că munca este pentru om un mijloc de a scăpa de sine, mai ales atunci când se află în mijlocul dezastrului care înaintea ca un val de neoprit. De exemplu, dacă omul nu dădea crezare zvonului răspândit de un flămând căzut în ispită cum că aveau să ne extermină cu ciorbă în care, după obiceiul medieval, aveau să amestece otravă, așadar, dacă omul nu dădea crezare acestui zvon, nu era atât fiindcă își dăduse seama că nu erau suficiente farfuri pentru a hrăni întreaga mulțime, numeroasă încă, în pofida morților, ci mai ales datorită unei încrângături de ocupații în care investea tot spiritul său organizatoric. Cum ar fi adusul și aranjatul paturilor suprapuse dintr-o cameră în alta, căutarea și apoi păzirea saltelelor găsite, repartizarea locurilor pe secții: flegmoane, dizenterie, edeme, erizipel, dar și pentru mumia deșirată care stătea nemișcată pe culoar, pe care mulțimea n-o interesa deloc, pentru că pupilele ei de porțelan nu mai absorbau nicio imagine. Și apoi plasarea trupurilor, grija ca să stea întinse cum trebuie. Pentru că statul întins, nemișcarea erau în continuare cel mai eficient mijloc de apărare împotriva microbului morții. Chiar și atunci când corpul era atins în

mod iremediabil, statul la orizontală era singurul înlocuitor pentru medicamentele care nu existau. În cele din urmă, statul întins este poziția cea mai potrivită pentru a aluneca ușor în îmbrățișarea neantului, cu atât mai mult cu cât, din cauză că sevele secaseră, mușchii și venele deveniseră niște tulpini uscate de clematite, de-a lungul cărora durerea nu mai coboară. Așadar, aranjarea planificată a paturilor de lemn pe camere care, în câteva ore, în debandada sălbatică, deveniseră niște celule bine organizate, aproape ca niște cutii impermeabile de pe o ambarcațiune pe cale să se scufunde. Desigur, în atmosfera aceea de anarhie, acestea erau doar niște secvențe, niște oaze de pace, fiindcă, altminteri, dialectica nevoilor și a mâinilor goale începuse să domine din nou. Nu era atât vorba de mâncare, deși unii care zăceau întorceau ochii după mine cum întorc ciocurile puii de pasăre, mai ales cei cu erizipel care chiar că arătau ca niște pui orbi cărora în jurul ochilor li se formaseră niște bășici umflate, ca niște gogoși. Nu era atât vorba de a desființa postul, cât de lipsa întregului instrumentar fără de care ritualul medical nu poate nici măcar să înceapă. Pentru că în afară de feșe din hârtie, rivanol, alcool, fiolele cu traubenzucker³⁰ erau tot ce aveam la dispoziție. Cine știe de ce era așa de mult sirop de struguri în infirmeria SS-iștilor din Harzungen. Ei, aveam și fiole de coramină de doi centimetri, dar coramina nu ajută deloc în caz de erizipel și dizenterie. Numai termometrul ce mai crea o atmosferă de spital și, între paturile aranjate provizoriu, țesea între bolnavi o pânză invizibilă de liniște și reculegere, până când întunericul începea să se înalțe la fereastră. Până atunci, însă, totul fusese rânduit, chiar și primele două cadavre erau așezate lângă pereții laterali ai clădirii. Zăceau perpendicular pe clădire și când m-am aplecat peste fereastra „secției” mele și i-am văzut dedesubt, m-am gândit că la sfârșitul odiseei lor au realizat măcar atât: oasele le erau acoperite cu o pânză vărgată, iar pielea lor pergamentoasă nu avea să se răsucescă în foc, ci avea să fie

³⁰ Glucoză (germ.)

redată pământului a doua zi. Da, înainte de căderea nopții, totul era ordonat și organizat, așa că în afara gemetelor și a rugămintilor în clădire domnea ordinea și liniștea, ceea ce nu se putea spune despre celelalte clădiri, îndepărtate, dinspre care veneau valuri de zgomote înăbușite și tropăieli surde. Numai venirea nopții a reușit dacă nu să îmblânzească, măcar să mai tempereze lupta pentru un pat și căutarea hranei, care nu era, astfel încât atmosfera era pătrunsă de bubuiturile venind din lumea îndepărtată unde părea că pământul și cerul se întâlneau; orizontul nevăzut era mai întâi un cerc, apoi o linie lungă de murmure ce se rostogoleau. Acestea ar fi fost semnul eliberării care se apropia, căreia întunericul îi dădea aspectul unui tăvălug necunoscut; odată cu lumina zilei, acesta se îndepărta, se înălța, de parcă bubuitul seismic se deplasa la un alt capăt al lumii, cel mai depărtat de noi. Desigur, nu ne-au otrăvit, dar sub agitația nenumăratelor noastre ocupații se cuibăriseră îndoiala și neliniștea. Eram la Bergen Belsen și, cu toate că lagărul era undeva, în spate, din cauza lui locul acesta era un spațiu al distrugerii, așa că ar fi fost neobișnuit ca tocmai noi să fim cruțați. Mulțimea simțea prăbușirea și, din cauza foamei, era ațâțată ca o fiară rănită. În pofida unui an de luptă cu moartea, comunitatea noastră a fost confruntată atunci cu primele cazuri de canibalism. Până atunci, viața se scursesese pe tăcute, distrugerea era învelită în liniște, acum nu mai erau nici barăci, nici ordine, nici rații reduse de pâine, din cauza cărora scăderea forțelor vitale era mută, acum liniștea era despicață de vuietul ultimului reflux, care însoțea marea agitată de valuri. Așa era și în după-amiaza aceea când, în pofida interdicției (la ce bun o asemenea interdicție?), un grup căuta apă într-o magazie de cărămidă din fața clădirii noastre – infirmeria. I-am observat când m-am apropiat de fereastră ca să văd cât de mare era rândul celor care zăceau de-a lungul peretelui. Doi băieți tocmai intraseră în clădirea pitică în timp ce alții au luat-o la fugă, văzând un gardian care apăruse după colț. Era un tânăr palid, cu fața lungă și ochii negri, în uniformă de SS. N-a zis nimic, n-a strigat, doar a înjurat cu jumătate de glas când a

ridicat cocoșul armei și a tras în cel dintâi care a ieșit cu un vas în mână. Trupul s-a clătinat și s-a prăbușit în șuvoiul scurs din vasul care s-a izbit de pământul din curte. Apoi tânărul a tras din nou, a apucat încet închizătorul, l-a ridicat ușor și l-a tras încet în jos părând așa, în glumă, supărat pe sine. Apoi a tras în cel care scăpase vasul din mână și care, fiind atins în piciorul stâng, țopăia pe cel drept. Văzându-l, tânărul a rânjit și a tras din nou iute de închizător; nu mai puteam vedea ce era cu cel pus pe fugă, colțul „spitalului” bloca scena; judecând după mulțumirea tânărului care și-a aruncat pușca pe umăr, puteam să-mi închipui orice. Cum tot timpul făcea haz cam prostește de toate, s-ar fi putut crede că era mulțumit și că tipul sărind într-un picior îi scăpase. Apoi a început să înjure răstit lângă trupul care zăcea nemișcat, în apa scursă din vas și așa mi-am dat seama că tânărul era, de fapt, un june ustaș³¹ croat. Cu toate acestea, în acele clipe, nu eram afectat de acest lucru, de faptul că auzul unei limbi slave frățești în acele împrejurări îmi crease un gol interior, în acele clipe, m-a uimit curajul oamenilor în zeghe. Și adevărul acesta că rezistența era încă vie, deși părea să fi murit de mult, adevărul acesta era, în pofida condițiilor grele, o dovadă categorică a faptului că lumea crematoriilor luase sfârșit. Și poate că tocmai pentru că era conștient de acest adevăr, mintea santinelei din Balcani o luase razna, ca și apa scursă la picioarele lui. Cu toate acestea, omul trebuia să-și vadă de ale lui, ca să alunge aceste gânduri și sentimente. Atunci chiar că făceam o treabă folositoare, pentru că aduseseră de undeva niște tablete de sulfamidă. Cine știe unde fuseseră găsite de niște degete neliniștite. În orice caz, într-un dispensar veterinar, pentru că erau mari ca fundul unui pahar și chiar tăiate în patru de-abia puteau fi înghițite de câte un bolnav. Poate și pentru că erau colțuroase și, chiar dacă am fi sfărâmat sfertul sub formă de triunghi, nu e sigur că un bolnav cu melci rozalii sub ochi ar fi putut înghiți praful mai ușor decât

³¹ Reprezentant al mișcării naționaliste separatiste croate Ustașa, creată în 1929, aliată a puterilor Axei în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.

fărăma colțuroasă. Dar acestea erau chestiuni laterale, eram mulțumit că aveam sulfamidă pentru că, datorită ei, ritualul putea continua atât pentru bolnavi, cât și pentru mine, eram recunoscător cailor că-și făcuseră treaba fără sulfatiazol, că se jertfiseră pentru marele Reich sau că rătăceau pe dealuri pentru un scop pierdut. Desigur, se punea întrebarea în ce măsură trupurile întinse s-ar fi putut înzdrăveni, pentru că sulfamida nu putea hrăni protoplasma deshidratată. Afară, jos, lângă perete, rândul devenea tot mai lung, clădirea noastră era prea mică pentru toți, cu toate că și podul fusese umplut cu trupuri. Da, m-am dus în pod, dar nu știu pentru ce. Poate din conștiințiozitate, ca să mai găsesc pe cineva cu erizipel sau dezinterie, poate ca să aduc ceva nou în atmosfera de sălbăticie și îndoială, mai mult ca sigur din nevoia pe care o resimte cel întemnițat de a da ocol temniței sale. Dar nu era un pod unde să fi fost adunate tot felul de secrete, de lucruri vechi, pestrițe, între care să se fi țesut pânze de păianjen asemenea unor cununi, a unor arcuri de triumf. Acolo nu era decât o grindă mare și grea care se întindea de-a lungul podului, un spațiu gol, lung și înalt, fără o destinație anume. Pe jos, sub grinzile puternice, înclinate, erau întinși în toate direcțiile oameni vârgați, înghesuiți unii în alții, de parcă dungile de pe veșmintele lor boțite erau niște curbe răsucite ale unor creiere făcute ferfeniță. Amestecate printre țoale și dungii, glasurile, ca niște bule ușoare, ieșeau dintr-o materie viermuind, în descompunere. De aceea, lucarna era deschisă. Aerul care se strecura înăuntru risipea straturile compacte de miasme, în timp ce trupurile, pentru a se apăra de boarea de aer, într-o ultimă încercare de a se deplasa, se ghemuiseră instinctiv, în semicerc, în jurul ferestrei. Numai unul rămăsese sub fereastră, rătăcit în aerul tare, pe scânduri, în mijlocul mării neantului, ca pe o insulă părăsită, nemișcat și uscățiv, departe de țărnul oamenilor pierduți, îngrămădiți unii în alții. Nu atât intenția de a-l pune la adăpost din locul acela expus, în care fusese așezat de un brancadier grăbit, ci forma membrelor lui întinse, poziția lui neobișnuită m-au impresionat și m-au făcut să îl trag deoparte. Pentru că trupul

nu își modifică alura după ce nu mai e în picioare, nici chiar atunci când carnea nu-i mai modelează curbele și adânciturile. Sfera neregulată de lemn așezată pe suportul de lemn îmi era cunoscută, de parcă, în pofida pomeților pronunțați, era capul unui tânăr păstor care, orășeanului care sunt, i-a meșterit un fluier dintr-o creangă din mlăștinișul Špilar sau capul ras al vărului meu ridicat de SS care, chipurile, avea să îl elibereze, dar despre care nu aveam să mai auzim și să mai știm nimic. E drept, m-am gândit și la alții, până să îmi dau seama că e capul lui Ivanček. Și atunci i-am recunoscut și ochii strălucitori și rotunzi care mă căutau. Firește, cum se întâmpla mereu în faza finală, în ochii lui se adunase întreaga umezeală din corp, în ei scăpărau scânteii, un ultim semn că lumina avea să se stingă, dar în ei mai era și sfiala tânărului ale cărui povești cu aventuri pentru puști fuseseră preschimbate în imagini ale uzinei morții, imposibil de prevăzut. Și în timp ce pupilele lui mă asaltau, de parcă ar fi încercat nu numai să scape de strânsoarea fricii, dar și să-mi transmită întreaga lui furie inconștientă, fizică, interioară, am văzut din nou zâmbetul lui blând, întrebător, din momentul când a plecat din Harzungen. Pentru că tot ce se putea încă mișca trebuia să meargă la gară pe jos; și tocmai în momentul în care trebuia să fugim fără nicio noimă fiind prinși ca într-un clește între frontul de Răsărit și cel din Apus, tocmai în acel moment, pentru Ivanček a sosit, Dumnezeu știe cum, un pachet din satul lui, din Slovenia. Posmăgi aurii, nimic altceva, a zis și îi strângea în brațe așa cum o mamă tânără și cam neîndemânică își ține pruncul. Ca și când cei de-acasă reușiseră tocmai în acel moment decisiv să vină în ajutor băiatului aflat de partea cealaltă a globului, acolo unde cei încă în viață erau niște umbre impalpabile. Era ca o revelație care-i adusese lumina în ochi și a venit cu ei la mine poate și pentru că îi dădusem o supă de la cazan, rămasă de la cei morți, în schimbul căreia avea să îmi aducă din tunel bucăți de lemn pentru sobă. Ascunsese lemnele în sân, ca să nu-l observe gardianul. În după-amiaza aceea însă, și-a umplut sânul cu posmăgi și și-a strâns bine cu o curea pardesiul

ponosit, din care ieșeau fâșii spălăcite albastre-cenușii înfoiate ca pe un animal cu cocoșă. Așa și-a luat rămas bun, plin de speranță, dar nu după mult timp, speranța a făcut loc îndoielii care a apărut în ochii lui smeriți de copil; și-și mângâia cocoșa fără formă, apărând-o în același timp cu palmele de parcă și-ar fi dat seama că merindele trimise de pe plaiurile natale pentru cea de pe urmă, lungă încercare erau sfinte. Acum era pe podea, singur. Măi, Ivane, am încercat să-l încurajez pe un ton relaxat, lipsit de griji al oamenilor care au impresia că au picioarele înfipte bine în pământ și spatele asigurat. Nu, nu, în tonul meu era și o notă de bucurie amestecată cu rezervă, oarecum deformată, găunoasă, pe care ochii lui o respingeau pe bună dreptate. Sau poate doar mi se păruse că tinerețea lui frântă mă învinuia că aveam trupul drept, că mă țineam pe picioare. Nu știu. Pentru că nu l-am privit în ochi când m-am ghemuit lângă el și mi-am apropiat urechea de gura lui, asemenea unui alpinist care-și apropie urechea de buza prăpastiei care i-a înghițit camaradul. Semnele de viață se făceau simțite intermitent, așa cum dintr-o râpă s-ar fi desprins din când în când bucățele de cremene. Erau ca niște vorbe venite de dincolo de mormânt, stinse, care mi-au dezvăluit că totul se întâmplase numai din cauza pâinii aurii pe care o păstrase în gură ca pe niște merinde de preț, din care sugea încet o substanță vitală, zi de zi, zi după zi, cât timp durase pribegia fără țintă în vagonul deschis pentru vite. Treptat, frânturi de propoziții îndepărtate, șoptite m-au apropiat de trupul lui întins în vagon, lipsit de apărare în fața masei dure de corpuri care se îngărmădeau înspre pieptul lui umflat, în fața mâinilor care apucau și sfărâmau, în fața genunchilor care împingeau, a tălpilor care striveau, până când, călcat în picioare, trupul lui cu mâinile încrucișate pe piept, pe fâșiile ferfenițite albastre-cenușii, a atins podeaua vagonului. Stăteam ghemuit lângă capul lui uscățiv, eram prizonierul imaginiilor feliiilor galbene de pâine, în timp ce conștiința neputinței dezvolta în mine o revoltă zadarnică și o amărăciune lipsită de sens, care adânceau și mai mult conștiința neputinței mele. Fiindcă era

deșartă ideea că, poate, l-aș fi putut ajuta, că l-aș fi putut salva, dacă aș fi știut că zăcea pe podeaua unuia dintre vagoanele în care intrasem de atâtea ori când pansam flegmoane și îi căram pe cei morți în cele două vagoane din spatele locomotivei. N-aș fi avut ce să-i fac, dar aș fi putut măcar să mă lungesc într-un colț liniștit, ca acela al lui Janoš cel mic; aș fi putut sparge o fiolă de traubenzucker și i-aș fi strecurat printre buze lichidul dulce. Iar acum, ieșit din minți pentru că ratasem această ocazie, am alergat după o seringă și niște fiole mari, ca și când ardoarea mea sinceră și obiectele acelea ritualice ar fi putut întoarce timpul înapoi. Da, omul chiar speră că poate reuși, speră că binele și naivitatea pot învinge, pe de altă parte, însă, trebuie să se supună oarecum și nevoii de a-și satisface instinctul de supraviețuire, acest instinct frumos care de multe ori supraviețuiește adolescenței și se prelungește cu încăpățănare la infinit. Și așa i-am jupuit de pe trupul întins pielea vărgată, veștedă, fetidă, dezvelind oasele unui cocor tânăr jumulit de pene. Am văzut mii și mii, pe mulți i-am purtat până în vestibulul crematoriului, dar răceala profesională mi-a dispărut în fața celui căruia, în trecut, voisem să îi prelungesc viața cu mâncarea rămasă de la morți, celui care lăsase în mine impresia unui flăcău vesel de prin părțile mele; așa că n-am putut găsi locul potrivit pentru ac, între os și pielea scorțoasă care îl acoperea. Deși încercarea aceasta, făcută pe o aripă înțepenită, era fără speranță, eram plin de sânge, dar mușchiul scofâlcit era surd, iar apa îndulcită se prelingea din gaura mică de parcă ar fi curs direct din scobitura osului. Eram fără îndoială conștient că nu putea fi ajutat nici măcar de un doctor, care i-ar fi injectat plasmă în venă și, chiar dacă n-avea niciun sens să rămân ghemuit pe podea lângă ceea ce rămăsese dintr-un om încovoiat pe scândură ca un semn de întrebare, am rămas nemișcat, ca și când ochii mei căpătaseră deja reflexe înghețate. În orice caz, grija mea de a trezi în el o reacție la aerul aspru care cobora asupra lui dinspre fereastra deschisă a dat roade. În ochii lui a apărut o neliniște asemănătoare irascibilității bătrânilor, care nu s-a potolit nici după ce l-am tras la adăpostul unui colț

întunecat. De fapt, e posibil să nici nu fi știut cine îl așezase alături de alte trupuri, pe podeaua de lemn din acest pod cazon, dar după ce am coborât și am început să împart tabletele mari de sulfamidă, vedeam neîncetat în fața mea cum se prelingea un fir de apă din bazinul morților ce tocmai fuseseră dezgropați. Chiar și gândul că după-amiază va fi lângă zid, sub fereastra mea, alături de alții, era mai puțin îngrozitor comparativ cu sentimentul eșecului, al naivității eșecului, cu dezgustul îndepărtat, tăcut, datorat neputinței în fața eșecului și naivității acestei neputințe; așa că, fără convingere, rupeam mecanic tabletele mari de sulfamidă pentru cai ca pe o azimă care, fiind destinată unor animale ce sunt cumsecade, avea să se revolte în corpul uman.

M-am lăsat în jos pe fâșia de iarbă care coboară dinspre porțiunea terasată spre gardul cu sârmă ghimpată. Aici, pe bucata asta de pământ aflată între sârma ghimpată și un dâmb, alături de hazna, era groapa pentru cenușă. Acum, în acest loc, a fost amenajat un cimitir în miniatură, lat cât două cearșafuri, delimitat de niște pietre obișnuite, iar în mijlocul lui sunt două inscripții. *Honneur et patrie*. Onoarea și țara. Și *Ossa humiliata*. Oseminte umilite. Două propoziții, ca două aforisme în care, ca de obicei, omul concentrează adevărul unei realități infinite. Dar ceea ce îmi dă în acest moment sentimentul eșecului nu este misterul sfânt al acestor terase, ci tăcerea în care proiectanții prevăzători și sânguincioși înfășoară aceste ossa humiliata. Cei care, în momente de pericol extrem, juraseră că aveau să dezinfecteze complet Europa, aveau să se dedice ulterior unor alte interese, mai puțin nobile, iar pentru a le atinge, cerința denazificării le stătea în drum. Așa că Europa a ieșit din prima perioadă de după război, când ar fi putut fi supusă unei depurații, ca o invalidă căreia i s-au pus ochi de sticlă pentru a nu-i speria cu găvanele ei goale pe cetățenii onorabili, care, pe de altă parte, s-au distrat un pic cu ea și au pângărit-o cu nerușinare. Europeanul de rând a acceptat asta pentru că, în pofida frazelor frumoase, este, în fond, indiferent și fricos, pe de altă parte, l-au obișnuit atât de bine să trăiască lipsit de griji, să

sistematizeze totul, încât în ordinea riguros stabilită a preocupărilor sale nu mai găsește niciun loc în care să strecoare nevoia pentru o faptă personală, demnă. Și dacă, uneori, în mod inconștient, îi e rușine de situația asta de eunuc într-un harem, găsește o satisfacție deplină în predicile moralizatoare și stigmatizarea realizărilor jalnice ale tineretului, uitând că a jucat și a pierdut patrimoniul de cinste și dreptate pe care ar fi trebuit să îl transmită tinerei generații. Dar chiar și aceste constatări sunt atât de uzitate, încât în trândava indiferență generală au efectul unor vorbe spuse în vânt. Cine știe, poate că numai un nou ordin laic l-ar putea trezi pe omul standardizat, un ordin care ar purta pânza vărgată a omului din lagăr și care ar invada capitalele țărilor noastre, tulburând ambianța magazinelor luxoase și a promenadelor cu zgomotul pătrunzător al saboților de lemn. Vasele cu cenușă rămase aici ar trebui purtate de cortegii prin orașele germane, prin alte orașe; zi și noapte, luni întregi, în piețele centrale ale orașelor germane și ale altor metropole, oameni în uniforme vărgate, cu saboți în picioare, ar trebui să fie garda de onoare a vaselor din lut roșiat.

Oseminte umilite. Cu toate că pe dâmbul de deasupra lagărului se află un monument înalt de patruzeci și cinci de metri, iar acolo mai e și o poiană unde fiecare francez mort pentru patrie ca deportat își are propriul loc, bucata asta de pământ ascunsă mă atrage mai mult. E mai a noastră, așa retrasă și ascunsă cum e, aici sunt cu toții laolaltă precum cenușa lor adunată într-o grămadă. Acolo sus, Franța a așezat pentru fiecare dintre fiii ei câte o cruce cu o tăbliță, dar sub rândurile mărețe de cruci albe nu se află nimic, nici măcar o mână de pulbere cenușie nu e amestecată cu pământul din munte. De aceea, acolo sus este monumentul național al francezilor, în timp ce aici jos se află unul internațional, un sanctuar al umanității.

În clipa aceasta, aș vrea să le spun ceva camarazilor mei, dar am sentimentul că tot ceea ce le-aș spune în gând ar fi forțat. Sunt în viață, ca urmare, chiar și cele mai autentice sentimente ale mele au ceva impur.

Gânditor, urc din nou încet până la terasă și regăsesc mulțimea care îl ascultă tăcută pe ghid. În timp ce vorbește, capetele sunt ușor aplecate deasupra fâșiei de iarbă de jos. Spune că acolo jos era haznaua în care se scurgea canalizația de pe toate terasele, iar când aceasta se umplea, conținutul ei se împrăștia și se amesteca cu cenușa și cu osemintele. De aceea, mai spune, când era nevoie de îngurășământ pentru grădina de sus, erau trimiși aici oameni cu găleți.

Cred că destul de multe lucruri le aud azi pentru prima dată. Încet, mă îndrept spre baraca cu horn, pentru că, după toate aparențele, pare goală. Aș vrea să fiu fără martori. Și mi se pare că în mod fragmentar încep să înțeleg semnificația pe care o are monumentul, cu toate că nu este decât o piatră de mormânt, o prezență continuă a unui mort în lumea celor vii. Mai mult decât un gest pios, placa sau bucata de piatră așezată pe un dâmb este o încercare de a ne apăra împotriva uitării oamenilor, împotriva imaginației lor sărace, a nestatorniciei conștiinței lor fluide. Gândul la un strop de cenușă moale nu poate stârni nicio imagine autentică. Dar în pofida acestor frânturi de gânduri care mă leagă de tradițiile înaintașilor mei sunt, totuși, un om al focului și al cenușii. Pe aceste terase sunt ca acasă. De aceea, când m-am întors la Trieste, nu am putut înțelege pelerinajul săptămânal al tatălui meu la cavoul familiei; mă revolta familiaritatea lui cu florile pe care le lua cu el. Iar acum, când nici el nu mai e, vorbesc și scriu despre el, dar nu mă duc să-l vizitez acolo unde se odihnește alături de mama și de Marica.³² Din cauza asta, sora mea mă dojenește cu iubire, însă eu, până acum, nu am putut să mă reobișnuiesc cu o rânduială de care mă despărțisem definitiv în munții ăștia, la Dachau, Dora și Harzungen. Am fost martorul atâtor înmormântări, care înseamnă mai mulți morți pentru fiecare zi din toți anii ce mi-au mai rămas de trăit printre oameni; poate de aceea nu pot reduce trecutul la vizita rămășițelor pământești ale unui singur om, chiar dacă aceste rămășițe sunt ale unei ființe dragi, chiar ale tatălui meu. Nu,

³² Sora mai mică a scriitorului.

nu spun că nu m-am dus niciodată; dar mi-am dat seama că eram acolo numai formal, nu trăisem vizita, dimpotrivă, simțeam că nu o trăiam.

Pe de altă parte, e drept că, stând cu puțin timp în urmă în fața liftului masiv de fier care leagă depozitul de cuptor, Ivo nu a vrut să reînvie în mine. Aici sunt contaminat de viața de unde vin. Curentul, energia care se degajă din mine l-au îndepărtat pe Ivo înainte de a fi încercat amândoi, în virtutea camaraderiei de odinioară, să găsim cuvintele potrivite. Astfel, în pofida legăturilor cu tainele de aici, în această ambianță care acum, din cauza liniștii, pare aproape ireală, exist doar pe jumătate, tot așa cum exist doar pe jumătate când sunt departe de aceste locuri, pentru că ambianța de atunci este determinantă pentru mine. Probabil că nici pasărea Phoenix nu s-a lepădat complet de cenușa din care a renăscut.

Acum m-am oprit. În baracă se mai află oameni. Pe fâșia de iarbă, care coboară tocmai în spatele depozitului și liftului, se rostogolesc niște copii, de parcă s-ar afla în livada de acasă, fără să se uite la mama lor care tocmai s-a îndepărtat de cuptor și le face semn cu mâna dreaptă. În acest timp, o fetiță apucă bucuroasă cu mâinile sârma cu care e legat hornul îngust al cuptorului și se învârtește veselă în jurul lui. Undeva deasupra, ceva scrâșnește și tresar de frică, pentru că hornul s-ar putea prăbuși peste baracă. Da, m-am speriat ca nu cumva să se deterioreze martorul suferințelor noastre, am tresărit de grija altarului omului european când, de fapt, ar fi trebuit să-mi doresc ca mâinile de copil să surpe această construcție a răului.

Oamenii au plecat. Fără să tulbure liniștea, de jos sosește un nou grup. Pauzele dintre vizite împiedică adunarea unor grupuri prea mari, pe de altă parte, însă, vizitatorii care sosesc și pleacă în liniște sunt ca niște grupuri mici, statornice, de emisari ai lumii celor vii. Umanitatea este mereu alcătuită de un anumit număr de oameni care parcurg drumul Golgotei, care vizitează sanctuare și cimitire și, de obicei, considerăm că acești oameni sunt mai buni, mai nobili, dar nu există nicio

certitudine că datorită acestor suflete bune istoria se va îndrepta. Totul indică faptul că inimile blajine nu fac altceva decât să fie martore la evoluția evenimentelor pe care nu le declanșează, nu le creează, ele sunt, de obicei, numai niște sălcii plângătoare adânc plecate asupra locului unde, după o exterminare zgomotoasă sau tăcută, domnește o liniște fără sfârșit. Liniștea de aici e acum ușor tulburată de vorbele unui ghid în vârstă; se sprijină pe un baston când pășește în mijlocul grupului care se strânge în jurul lui. Poate e doar un pensionar care își mai rotunjește veniturile, dar, firește, prefer să mă gândesc că este unul dintre foștii locuitori ai acestui ținut năruit. De aceea, când intră cu oamenii în baracă, mi se pare pentru o clipă că sunt un spion care dă târcoale în jurul barăcii și care, în numele camarazilor lui nevăzuți, îl supraveghează pe cel desemnat să vorbească în numele vocilor reduse la tăcere. În interiorul închisorii, glasul lui e cumpătat și serios, bărbatul vorbește într-un mod care nu mă deranjează, încet, fără emfază, cu o atenție scrupuloasă pentru ca vorbele să fie pe măsura imaginilor. Nu am ce să îi reproșez. Când, însă, tot în interiorul buncherului, povestește despre fetele alsaciene care, cu puțin înainte de evacuarea lagărului, au căzut în mâinile inamicului și au ajuns în aceste celule, în mine se trezește din nou sentimentul complex care m-a încercat atunci. Stau singur afară, lângă latura mai mare a barăcii și sunt din nou, ca în noaptea aceea, neputincios și încordat. Mi se pare că acum nu mai fac parte din oamenii lagărului și sunt disperat, fizic și psihologic, în fața adevărului ființelor sănătoase, necontaminate de lagăr, condamnate să intre în contact direct cu cuptorul. Terasile sunt tăcute, nemișcate în soare. Nu mai e nicio urmă de fete, nici în razele de soare, nici în treptele înguste, numai în celulele organismului meu, dar e prea puțin. Bărbatul, însă, de parcă ar fi vrut să spună ceva alinător, adaugă că, nu mult după aceea, partizanii au preluat lagărul *à l'arme blanche*³³, adică atacând cu cuțitul, iar Radio Londra a anunțat atunci știrea

³³ Cu o armă albă (fr.)

folosind expresia *La tortue a gagné la course*.³⁴ O expresie poetică, nimic de zis. Țestoasa a câștigat cursa. Cei care se aflau atunci în clandestinitate trebuiau să recurgă la anumite proverbe și aforisme, dinainte stabilite, pentru ca teritoriul ocupat să fie în legătură cu lumea liberă. Întrebarea este ce impresie face o asemenea expresie asupra imaginației oamenilor care au văzut cuptorul și locul unde pardoseala de ciment este ușor înclinată. Poate că însoțitorul ar trebui să lase țestoasa în pace, pentru că ea nu se mișcă tocmai ușor printre vasele cu oase și cenușă. Dar îl înțeleg, nu poate ține pentru sine veștile bune, faptul că locul acesta a fost preluat de forțele de eliberare, după ce noi ne aflam îndărătul unei alte sârme ghimpate. Îl înțeleg, pentru că și eu simt ceva acolo jos, în gât, când mă gândesc la sfârșitul perioadei care numai în conștiința noastră are dimensiuni infinite. E drept, după război mi-am dat seama că victoria asupra răului și a nedreptății mă emoționează profund, în timp ce toate celelalte suferințe umane mă lasă mai mult sau mai puțin rece. Bărbatul cu baston a vorbit despre știrea de la Radio Londra, pentru a da oamenilor o frântură de lumină, dar ar fi făcut mai bine să fie lăsat răul întreg și definitiv, așa cum fusese. Țestoasa lui i-a distras pe vizitatori pe neașteptate, asemenea unui joc de copii. Desigur, după o tragedie, grecii din Antichitate se uitau la o comedie, dar pe atunci nu pare să fi avut niște cetăți atât de organizate pentru distrugerea corpurilor umane; de aceea, nevoia lor de catharsis era oarecum diferită de nevoia europeanului din secolul XX. La noi, Moira nu se confruntă cu individul, ci cu societatea. Destinul nostru este un zeu al solidarității, ne vom salva împreună sau îi vom cădea pradă împreună.

Doi întârziați. Un tânăr negru înalt și slab și o franțuzoaică micuță. N-au chef să se alăture celor din baracă și rămân singuri pe trepte, singuri în mijlocul liniștii care, pentru ei, nu e încărcată de o prezență misterioasă. Pe ultima treaptă,

³⁴ Țestoasa a câștigat cursa (fr.)

palma lui a încercat să-i rețină brațul, ca să o împiedice să intre în baracă. Și mi s-a părut că a vrut cu asta să se îndepărteze automat de crimele necunoscute, ca și cum instinctul lui ereditar l-ar fi avertizat la timp de apropierea unui pericol. Pentru că, în organismele tribului său negru, secolele au acumulat particule de apărare, de aceea e firesc ca acestea să simtă acum incandescența perfidă a morții. Dar mi-am dat curând seama că mă înșelasem, pentru că pe fața lui juvenilă, pe buzele și în ochii lui strălucea o neastâmpărată bucurie de a trăi. Părea că se cam plictisește, pentru că trebuise să coboare pe niște trepte pustii și că de abia așteaptă să fie singur cu fata într-un loc mai frumos. Într-adevăr, o prinde de talie și o duce la capătul terasei. De abia așteaptă să o sărute din nou, cu toate că, probabil, tocmai o făcuse undeva, sus, pe scări, când au rămas dinadins în urmă, singuri. Acolo, în locul unde rambleul coboară spre sârma ghimpată, o să o îmbrățișeze din nou, poate că o îmbrățișează chiar în acest moment, când plec, gardul dublu din sârma ghimpată pe care îl are în față nu numai că nu-l stânjenește, pur și simplu nu îl vede, așa cum nu vede nici izolatoarele, nici iarba înaltă, gălbuie, nici turnul de observație, care seamănă cu o pagodă mare, părăsită în mijlocul muntelui. Nu mă revolt în gând împotriva lui, în fond, se mișcă într-o altă dimensiune, într-o ambianță dominată de germinație și de creștere. Și numai acum, când scriu toate astea, îmi spun că ar fi fost o mare copilărie să îi port pe acești doi îndrăgostiți în lumea noastră de atunci. De exemplu, fraza „Cui i-ar fi trecut atunci prin minte că pe aici se vor plimba perechi de îndrăgostiți?” este lipsită de sens. Fiindcă pentru noi era vorba de un sfârșit apocaliptic într-o dimensiune a neantului, în timp ce ei există în dimensiunea iubirii, tot atât de infinită, care domină tot atât de irațional lucrurile pe care le exclude sau le preamărește.

Cu toate că nu mă pot hotărî să plec, mă iau după vizitatorii care urcă pe scări. Chiar în spatele meu e un bărbat invalid, pe care îl susțin două fete, poate fiicele lui; când

trebuie să își ridice talpa de pe o treaptă pe alta, se reazemă de ele. Ei, da, această imagine are ceva în comun cu lagărul numai că atunci nimeni nu i-ar fi ajutat pe schilozi. Chiar și scrâșnetul pietrișului sub pași are ecou în memoria mea; desigur, sunetul e complet diferit, pentru că târșâitul saboților de lemn e mai aspru și mai sec, dar pentru că vizitatorii sunt numeroși, zgomotul făcut de pantofii lor evocă trecutul. Pentru mine, desigur; observându-i cum urcă spre terasa de sus, le doresc ca în viitor să nu li se întâmple niciodată așa ceva, ca grupul de excursioniști de duminică, de treabă, să nu devină niciodată o gloată informă. Când dispar și nu-i mai văd, pășesc fără martori de-a lungul unui teren pustiu, sterp, pe care nu l-am avut niciodată în stăpânire, dar care a fost și continuă să fie al meu. Spun teren pustiu, pentru că nu mai sunt barăci, au fost îndepărtate, pentru că este imposibil să fie puse la adăpost din calea distrugerii niște construcții din lemn, acoperite de zăpadă iarna, îmbibate de ploaie primăvara, arse de soarele din munți vara. Așa că dintre cele paisprezece barăci au fost păstrate numai patru, două sus și două jos. Spațiile goale, lungi, sunt acoperite cu pietriș fin, la capătul fiecărei terase e câte un stâlp mic pe care sunt înscrise numele lagărelor unde au fost exterminați francezi. Dachau, Mauthausen, Buchenwald, Kochern, Neckagerath, Harzungen. În acest fel, în mod simbolic, sunt adunați într-un singur loc toți cei căzuți, care au o necropolă comună sus, dincolo de sârma ghimpată. Dar aceste parcele înguste, cu orizontalitatea lor pietroasă sunt absurd de pustii, de parcă ar fi pe veci sterpe. Nu e nicio șansă ca aceste nume să evoce vizitatorului niște imagini vii. Să zicem Neckagerath sau Harzungen. La Harzungen, însă, au fost destui francezi, așa că avuseseră un cuvânt de spus la conducerea infirmeriei, iar asta a ajutat mult la salvarea unor oameni. Ei!, în general, ne-am înțeles bine. Mai ales pentru că nu m-a interesat politica internă a lagărului și cel mai mult timp stăteam în cameră. Era un spațiu restrâns, de multe ori totul trebuia făcut în grabă. Uneori, însă, nu. Dimineața, cu Vaska, căram unul sau două trupuri într-o lădiță, în spatele barăcii, iar saltelele le

aruncam pe iarbă, ca să se mai usuce un pic; dar saltelele erau mereu atât de îmbibate, încât seara, pentru noii bolnavi, le întorceam pe cealaltă parte. Pe urmă, dimineața era liniștită. Pe masa de sub fereastră era un termometru, un pachet cu o pulbere albă și un pachet cu pulbere de cărbune. Acestea erau medicamentele pentru o cameră. Și de trei ori pe zi amestecam pulberea albă cu apă, până ce obțineam un ipsos subțire. Treceam pe la fiecare pat și vâram o lingură din amestecul alb între buzele uscate, între dinții galbeni. Unii bolnavi apucau avizi cu dinții mortarul alb din lingură, ca să mai rețină viața care se scurgea iremediabil din ei în saltea; alții nu-și mai dădeau seama de lingura din fața gurii, dar, cu toate astea, molfăiau și înghițeau cu greutate amestecul lipicios. Când își dădeau obștescul sfârșit, aveau pe dinți și peste tot în jurul gurii un ciment alb. Sau venea la rând pulberea de cărbune. Cu asta era, firește, mult mai greu, pentru că o simplă răsuflare răspândea pulberea din lingură sau din gură, dacă cumva ajunsese în gură. Atunci era ziua morților cu dinți și cu buze negre și, cu toate că erau costelivi și lungi, cel mai bine se puteau vedea dungile negre din jurul gurii. Erau bolnavi liniștiți, immobili; cât timp erau semi-conștienți, se ridicau, ca să nu-și facă nevoile pe saltea. Atunci, în urma lor rămânea pe podea o urmă maronie. Apoi, când începuseră să ne trimită bolnavi care, pe lângă dizenterie, aveau și tuberculoză, era și mai rău. Zăceau pe opt paturi suprapuse, în stânga, și așteptau să vină după ei un camion de la Dora. Niciodată nu eram anunțați din timp de sosirea camionului, așa că Vaska trebuia să alerge mereu în ultimul minut la depozit după hainele lor. După zdrențele lor. Fereastra era închisă din cauza camuflajului, în sobă ardea focul, așa că aerul din cameră devenea tot mai greu. Numai după ce camionul pleca puteam să stingem lumina, să deschidem fereastra, ca să intre aerul curat de iarnă. Dar când mașina aștepta, trebuia să ne grăbim. Vaska aducea niște boccele mici și murdare, le desfăcea și înjura de dumnezeii mamii, de lumea întreagă când, transpirat, despătura pantaloni puturoși, haine și saboți. De fapt, nu era posibil să

ne grăbim, pentru că asemenea bolnavi nu puteau fi îmbrăcați stând în pat, având oasele înfundate în saltea. Dar nici nu se puteau ridica. De aceea, îi apucam de picioare și de subraț și îi așezam pe podea. Aproape că nu mai erau bolnavi, horcăiau, însă, și trebuiau îmbrăcați. Dar nu era ușor să tragi cracul unui pantalon boțit peste un os încovoiat; de aceea, Vaska se enerva, dar nu pe trupul de pe podea, ci dintr-o revoltă împotriva morții, înfuriat pe rămășițele ce zăceau, pentru că se lăsaseră pradă distrugerii. Între timp, eu așezam haina vărgată, care arăta ca o cârpă de șters praful, sub coastele unui alt nefericit, fiindu-i recunoscător lui Vaska pentru că, deși bombănea, era cumsecade cu bolnavii. Transpiram și pășeam cu grijă printre trupurile care zăceau în dezordine în mijlocul unor boarfe. Din când în când, trebuia să ridicăm pe câte unul, ca să i se așeze oasele, iar el își întindea mâna uscată ca o ramură și își căuta saboții, în timp ce pupilele-i sticloase însoțeau această căutare. Papuci, linguri de lemn, bucăți de sfoară. Obiecte cu care omul își umple singurătatea. Și iarăși unul care, în pofida sfârșitului ce se apropia, știa că afară e zăpadă și își căuta instinctiv șapca. Așa că Vaska iar s-a înfuriat, pentru că acel trup nu-și dădea seama că e totuna dacă își dădea duhul cu sau fără șapcă. I-a căutat-o, desigur, prin grămada infectă și, când a găsit-o, a pus cu grijă pe țeasta goală aureola boțită de pânză vărgată. Vaska își ieșea cel mai tare din fire când venea Pierre să ne spună că trebuia să ne grăbim, pentru că acesta întredeschidea ușa, își vâră nasul în cameră, fără ca să-i treacă vreodată prin cap să ne dea o mână de ajutor. Așa că stăteam mult timp ghemuiți pe podea. Când, în cele din urmă, reușeam să punem pe picioare un schelet îmbrăcat, îl țineam amândoi de o parte și de alta și îl purtam pe coridor. Dar când pășea prea încet, Vaska îl apuca de umeri, capul îi atârna aproape de podea, iar șapca îi cădea de pe țeastă. În cele din urmă, îi aduceam pe toți la camionul în care erau deja trei lăzi cu morți, așa că îi așezam peste lăzi, iar Vaska pomenea din nou de dumnezeii mării șoferului care claxonase din răspuțeri. Un aer de minus douăzeci de grade se ridica din zăpadă, dar trupurile care zăceau sau stăteau pe

capacele de lemn verde mai mult ca sigur că nu îl mai simțeau. Noi doi ne repezeam în baracă, cumva ușurați pentru că ne făcuserăm bine treaba. Așa e omul; chiar dacă se gândește la cei ce horcăie în mașină și habar nu au că stau pe cadavre, pentru că le sunt oarecum asemănători, se simte totuși ușurat, pentru că și-a făcut bine datoria. Cu alte cuvinte, imperativul ordinii perfecte, al cercului închis, poate fi tot atât de puternic pe cât este orice înclinație omenească. Sau poate că omul se pătrunde în mod inconștient, împotriva propriei naturi, de regulile lumii în care și moartea trebuie să respecte orarul și ordinea de zi. Ei, bine, n-aș putea spune că legătura cu propria mea cameră se datora numai muncii. Doar fusesem sfătuit de mai multe ori să nu dorm lângă bolnavii mei, dar m-am încăpățânat să rămân printre ei. De bună seamă, cum se întâmplă mereu, a decis instinctul orb, primar, predispoziția celulară; pentru că în spațiul acela restrâns mă aflam de unul singur în vizuina morții, iar în față, eu eram oarecum în siguranță, pentru că era prea aproape ca să mă poată ataca. Dar încăpățânarea mea era datorată cu siguranță și unei legături de camaraderie. Dormeam într-un colț, în patul de jos. Cu Vaska deasupra mea, eram singurii doi marinari sănătoși din cala micului vapor de lemn, al cărui întreg echipaj era condamnat la moarte. Și când, dis-de-dimineată, Vaska se trezea primul și cobora din pat și după ce mă sculam și eu, aveam impresia că sunt asemenea unui căpitan rămas credincios echipajului, chiar dacă, imediat după asta, prima mea treabă era să-l fi aruncat pe unul dintre ei în marea neantului infinit. Nu știu. Poate aveam în mine ceva din fatalismul slav; poate mi se părea că Vaska și cu mine ne infectam chiar când îi îmbrăcam pe muribunzi cu țoalele fetide. Se pare că omul e mai vulnerabil atunci când doarme. Oricum ar fi, în universul crematoriilor, precauția poate însemna expunere la pericol, pentru că precauția de o clipă e ca o întrerupere a forței de inerție care te ajută să treci pe lângă moarte. Într-o asemenea lume, omul trebuie să fie ca un soldat, care stă ascuns pe câmpul de luptă sub o grămadă de cadavre; stă ascuns și își ține răsuflarea, ca să nu-l observe

inamicul, pentru ca, la momentul potrivit, să revină la viață în patru labe. Dar, într-o dimineață, am simțit în gură o umezeală neașteptată. La început părea să fie o cantitate mare de salivă. Vaska nu se trezise încă și m-am gândit imediat că era foarte devreme, altminteri Vaska ar fi început să se sucească deasupra mea, pentru că ar fi trebuit să curețe de cum se crăpa de ziuă, împreună cu alții, coridoarele ambelor barăci. Așadar, la început părea să fie o cantitate mare de salivă, doar că era mai caldă. Am înghițit-o, apoi am ascultat horcăitul din pieptul unui bolnav aflat la două paturi, în dreapta. O să moară în cursul zilei, mi-am zis și am înghițit din nou lichidul cald. Dintr-o dată, înghițitura a devenit prea mare și m-am ridicat, în timp ce am fost fulgerat de suflul rece al neantului. Era de parcă fruntea mi-a fost crăpată de ceva din argint și, în scânteierea de o clipă, în întuneric, lumea mi s-a arătat în fața ochilor întregă, reală și, în același timp, pierdută. M-am ridicat și m-am dus între paturile din mijlocul camerei. De fapt, am alergat, deși eram conștient că nu pot scăpa de mine însumi. Probabil căutam ceva aer și nu știu cum am ajuns la spălător unde, în lumina cenușie a dimineții încă îndepărtate, domnea liniștea. În mijloc, din dușuri picura cu lungi intermitențe apa, pereții de lemn erau foarte apropiați, așa cum era și soba. Totul era ca în fiecare zi, dar în acea clipă mi-am dat pentru prima dată seama că sunt încolțit din toate părțile. Gândul acesta, ca un fulger, a străbătut eternitatea, din ochi a luat-o în brațe și a lăsat-o, în timp ce eu clătinam din cap, ca și când, cu mișcarea asta, aș fi vrut să mă salvez din calea vârtejului neantului care se apropia. M-am dus la fereastră și m-am întors. Și iar m-am dus la fereastră. Dar sârma ghimpată din fața ferestrei nu mai era împletitura pe care o privisem de atâtea ori fără să o văd, ci un semn vizibil, palpabil al captivității cu care devenise una cu mine. Era clarviziunea dinaintea morții, când omul e învăluit de haina ei albă, nebuloasă, pentru ca imediat apoi să fie acoperit de pătura groasă a întunericului. În clipa aceea, mi-am dat seama că batista din mână era singurul obiect rămas de acasă, dar cum era plină de o substanță roșiatică, a devenit brusc în

palma o sursă pierdută de viață. Poate că și atunci am dat din nou din cap. Nu știu. După asta, mai mult ca sigur că m-au liniștit picăturile care cădeau continuu, fără grabă, pe ciment. Sunetul ritmic pe care îl scoteau a trezit în mine imaginea acelora cărora, seara, când se întorceau de la muncă, apa fierbinte le spăla de dizenterie genunchii și coapsele pergamentoase. M-am văzut pe mine cum îi conduceam pe cei spălați în camera lor strâmtă și, pentru o clipă, mi s-a părut că venise ceasul socotelii pentru munca mea de gropar; pe urmă, cu siguranță, gândul la ocupația mea se va fi liniștit și m-am întors în pat. Probabil că m-am întors mai ales pentru că îmi înghițisem din nou saliva, care nu era decât salivă. În orice caz, îi eram recunoscător lui Vaska pentru că se sculase în grabă și se întinsese lângă mine pe podea, în felul ăsta se reinstaura o ordine știută și poate că toate aveau să fie cum trebuie. În același timp, am alungat toate gândurile și sentimentele, pentru că mi-am dat seama că trebuia să fiu nepăsător și apatic. Firește, după un asemenea șoc, nu e ușor să te prefaci la fel ca înainte, dar trebuia să existe ca și când nimic nu ar fi afectat în principiu credința nezdruncinată, surdă și orbă în supraviețuire.

Harzungen! Acest nume e în fața mea, pe partea lustruită a plăcii joase. Dar ce le poate spune el azi lor, turiștilor? Ar fi trebuit să fie adusă aici una dintre echipele care mergea de trei ori pe zi în tuneluri, turiștii ăștia de duminică ar fi trebuit să se ducă acolo odată cu ei. E drept, dacă Jub nu m-ar fi rugat să îl înlocuiesc, nici eu nu aș fi știut de unde se întorceau seara cei răniți și sleiți de putere. Am diaree, a zis Jub, și mi-a adus o cutie de lemn cu mâner de piele, pe care a așezat-o pe podea, lângă masă. Era un olandez deșirat și nu ți-ai fi dat seama cât e de înalt dacă nu s-ar fi aplecat și ar fi pus cutia pe jos. Așa am plecat noaptea din lagăr în locul lui. În întuneric, zăpada avea o strălucire metalică, iar noaptea ascundea câmpia tristă, care în timpul zilei devenea o stepă înzăpezită sub un cer de plumb. Uneori, din camera mea, aruncam o privire spre câmpie și, cu toate că era atât de tristă, simțeam în ea prezența

pământului în apropiere; dar de îndată ce am pășit pe acea câmpie, mi-am dat brusc seama că un val de nesiguranță pusese stăpânire pe mine. M-a cuprins un fel de dor de casă, după ungherul meu, cu toate că nu era decât o anticameră a morții. Desigur, n-a durat mult, pentru că am băgat de seamă coloanele care mărșăluiau. Pentru o clipă, mi s-a părut că, de fapt, sunt niște coloane de muncitori; dar iluzia asta a pierit de îndată ce s-au făcut auzite strigătele, iar raze albe s-au revărsat peste hainele vărgate. Bărbații își băgaseră în pantaloni pardesiile subțiri ca niște șorțuri, ca să nu fluture fără rost în aerul înghețat, la minus optsprezece grade. Saboții loveau surd crusta de zăpadă, trupurile acestea țineau mâinile în buzunare și strângeau umerii de parcă aceștia ar fi putut apăra urechile și capetele rase, acoperite cu șepci rotunde de pânză. Dar nu numai capetele, ci și trupul și-ar fi dorit să se răsucească și să devină o bilă mică, așa cum era ceea ce mai rămăsese din conștiința umană, ascunsă undeva în interiorul cald al organismului. Din când în când, în față, în capul coloanelor, niște guri răcneau sacadat, iar răcnetul se multiplica automat în croncănelile corbilor înspăimântați. Părea că spaima era un suflu puternic, care asalta și corzile vocale ale nemților, iar câinii lupi, ascunși în întuneric, înălțau cu lătrăturile lor un zid de spaimă de fața cirezii care se târa săltând din cauza frigului venind din Nord. Mie nu mi-era prea frig, pentru că pe atunci mai aveam încă un sacou maroniu; îmi ajungea până aproape de genunchi, era gros și nu tocmai jerpelit. În spate avea tăiată o ferestruică, acoperită cu pânză vărgată. Prin pantalonii de pânză, frigul își croia ușor drumul, dar aveam chiloți, perechea pe care o luasem de la un francez bătrân, înainte să-l băgăm în cutie. Cine știe cum reușise ca în afară de cămașă să mai aibă și chiloți. Vaska i-a băgat pe urmă într-o oală la fiert. Așa că morții nu numai că mă hrăneau, dar mă și îmbrăcau, pentru că le dădusem carbune medicinal și îi cărasem în spatele barăcii. Pe drumul acela de noapte aveam cu mine o trusă de lemn cu o cruce roșie pe ea, dar pansamentele și tabletele de aspirină nu erau de folos corpurilor care săltau în întuneric, de parcă frigul ar fi

fost un duș de care te puteai feri. A fost greu când coloanele s-au oprit la rambleru, s-au răspândit de-a lungul șinelor, tropăind din saboți. Șase sute de perechi de saboți. În acest timp, niște lămpi electrice se plimbau în lung și-n lat peste mulțimea vărgată, până la sosirea unui tren cu patru vagoane, pe care grămada le-a luat cu asalt, ca să scape de frig, pentru că rafalele de răcnete copleșitoare nu erau altceva decât o completare sonoră a nopții otrăvite. Apoi, vagoanele s-au pus în mișcare, iar trupurile gâfâiau și suflau, ca să încălzească ghețarul care la ferestre avea stinghii de lemn în loc de geamuri. Stăteam pe culoar și țineam între genunchi trusa medicală ca să nu o strivească șuvoiul care se revărsa peste mine, care se îngrămădea și se îndesea în locul ăla îngust. Din cauza mișcării și agitației febrile, cele douăzeci de minute au trecut repede, convoiul s-a oprit și a fost înconjurat din nou de răcnete și de biciuri luminoase. Acestea se repezeau asupra celor ce săreau în zăpadă, dar și asupra celor ce cădeau pentru că erau prea slăbiți ca să sară, doar ca să îi oblige să reentre cât mai repede în coloane; cum o făcuseră cei ce erau deja aliniați și bătătoreau zăpada cu saboții. Iar în mijlocul debandadei zgomotoase, era aproape o consolare să auzi de undeva, dintr-o parte, sunetul surd al unui jet care topea stratul de zăpadă și care lăsa în urmă un miros de urină caldă. Pentru că răcnetele puseseră deja în mișcare ceata cenușie care tropăia prin Niedersachswerfen, prin fața caselor, o amintire îndepărtată a unui cămin acoperit de zăpadă, unde un neam de mult dispărut iubise zăpada și focul trosnind. Se mai vedeau încă niște case când convoiul s-a oprit în fața unui șir lung de vagonete de oțel, iar gurile s-au pus iar pe răcnit la mulțimea care se cățara prea încet în vasele de fier. Se înălțau ajutându-se de mâini și de picioare, rămânând pentru o clipă suspendați pe marginea bordurii de fier, până ce erau împinși în interiorul încăpătoarelor vagonete Krupp, care basculau ca acelea în care încarcă minierii cărbunele. Erau largi și se înălțau doi metri de la pământ. Ca niște cupe negre uriașe căscate una câte una în nopțe, în care trupurile se cățarau în patru labe, o materie forfotitoare care se încărca de una

singură. Apoi, noaptea a înghițit lumina lanternelor, iar cutiile de oțel s-au pus în mișcare scrâșnind, luând-o încet din loc. Ca la comandă, fulgi de zăpadă au început să zburătească și să acopere minereul viu. Numai locomotiva mică degaja gheme invizibile de abur cald, iar mâinile și picioarele tânjeau probabil să se poată ridica în aer și să se facă una cu căldura plutitoare. Dar convoiul aluneca asemenea unui șarpe, iar tălpile de lemn acopereau vacarmul metalic. Păreau că bat pe coaja de oțel a sorții de care ricoșa bocetul ritmic al loviturilor. De aceea, mulțimea întunecată rămânea în mijloc, la distanță de marginile înghețate, strângând laolaltă spinări și burți, retrăgându-și capetele ca niște țestoase, apropiindu-și obrajii de piept, ferindu-se astfel de foarfecele frigului care ciunteau aerul. Eternitatea mișcătoare a fost întreruptă brusc de urlul tânguitor al unei sirene, părea că durerea umană ieșea dintr-un gâtlej lung care, înălțat în mijlocul întunericului, mugea de spaimă. Frânele au scrâșnit și, înainte ca omida de oțel să se oprească în mijlocul câmpiei albe, niște siluete cu mitraliere în mâini au sărit din tren, devenind de îndată o haită de lupi ce atacă și urlă la o coloană de sănii. Când liniștea nopții i-a mai potolit, au început să pășească cu grijă pe zăpadă, ceea ce era cam ciudat, pentru că aveau cizme și căciuli și mantale căptușite cu blană, care ajungeau până la pământ, iar pe deasupra mai aveau și niște pelerine de camuflaj din pânză de cort. Pășeau însă de parcă le era frig. Între timp, în corpurile ce se înălțau din vasele adânci frigul pătrunsese ca printr-o sită. Numai un mare efort de voință, care se instalase îndărătul pleoapelor închise, înveșmântase trupul într-un scut alb, ca să-l apere de îmbrățișarea de gheață. Efortul însă nu a ținut mult, dinții încleștați au început să clănțănă, dar clănțănitul lor a fost imediat acoperit de tropăitul saboților masei umane compacte, rămase în mijlocul cărucioarelor. Desigur, pe cer, zbârnâiau motoarele a mii de avioane invizibile, iar sunetul lor ar fi putut fi plăcut, dar era atât de îndepărtat, ca într-un vis, încât trupurile ce aveau moartea în oase de abia dacă-l puteau percepe. Chiar și atunci când tropăitul saboților încetase. Puțea din cauza dizenteriei,

încărcătura de oameni înjura și începuse să se miște ca și cum ar fi vrut să scape de trupul condamnat ca de o zdreanță udă. Jos, gardienii începuseră să se agite, iar spaima lor umplea noaptea; zgomotul din vasele de oțel li se părea a fi un licăr ce putea fi observat de avioane, de aceea, încordarea le-a crescut brusc. Dar pretutindeni s-a făcut din nou liniște, chiar și în vagonetul de bordura căruia se sprijinea o siluetă uscată, infectată. Liniștea însă nu a durat mult, pentru că de undeva a apărut un grup de siluete cu câini lupi, care, cine știe de ce, s-au repezit la vagonete lătrând îndrăcit, încordați și întărâtați de parcă ar fi vrut să muște din oțel. Pe urmă, avioanele nu s-au mai auzit, chiar și lătratul câinilor s-a îndepărtat, a rămas nemișcat în câmpie numai lanțul de vase înalte, de parcă s-ar fi aflat pe teritoriul mort al unui iad alb. Toc, toc, toc-ul făcut de saboți pe fundul de oțel era ritmul agoniei, care se amplifică smintit în infinitul surd. Desigur, ziua, plecarea era destul de diferită, pentru că lumina nu strânge laolaltă în aceeași măsură ca întunericul. O dată l-am înlocuit pe Jan; semăna cu Jub, era un tip înalt și slab, ca un catarg cu un cap țuguiat în vârf; era mai puțin vorbăreț ca Jub și, judecând după chipul lui, s-ar fi putut spune că nu s-a prea purtat ca lumea cu băștinașii din Indiile olandeze, unde să lăuda că fusese. Probabil nici nu era bolnav când mă rugase, pur și simplu nu avea chef să iasă pe un frig groaznic. Cum se întâmplase de multe ori, și atunci mi-am dorit tocmai acele experiențe care altora li se păreau nu numai neplăcute, ci chiar respingătoare. Așa că Jan considera mai mult ca sigur că sunt cam ciudat, mie însă îmi plăcea să plec, pentru că aveam impresia că am un scop; eram alături de trupurile care se mișcau, timp de opt ore nu mai eram martorul membrilor care se făceau una cu salteaua. Și, în secret, vag, probabil îmi doream și să ating cumva lumea de dincolo de sârma ghimpată sau măcar ca lumea exterioară să mă atingă pe mine. Cu toate că și atmosfera aceea era tot atât de pestilențială ca a noastră. Într-o după-amiază, de exemplu, ne întorceam trecând prin Niedersachswerfen, coloanele își mișcau cu greu picioarele umflate, patru dintre noi cărau un

trup ce-și pierduse cunoștința, fiecare purta o extremitate pe umerii căzuți, iar mijlocul trupului atârând aproape de pământ arăta ca un păianjen. Atunci, pe strada tăcută și albă de iarnă, au trecut două fete care n-au aruncat nici măcar o privire înspre coloana care trecea boncănind; era imposibil să nu fi văzut saboții de pe umerii primilor doi. Nu, nu băgaseră de seamă nici lungă procesiune a celor șase sute de haine vârgate; de parcă strada era pustie, iar pe ea n-ar fi fost nimic altceva decât zăpadă, pe caldarâm și pe trotuare. Asta vrea să spună că e posibil să inoculezi oamenilor o negare atât de radicală a triburilor inferioare, încât două fete, cu nepăsarea lor, puteau anihila procesiunea unor sclavi, mergând pe trotuar de parcă în jurul lor nu ar fi fost decât zăpadă și o ambianță liniștită, însorită. Cu toate acestea, acolo se aflau o lăptărie mică, vitrina unui ceasornicar, o frizerie, o brutărie, care, la începutul amiezii, erau liniștite și pustii, așa cum sunt peste tot unde trăiesc oameni. De aceea, nu avea niciun sens să ne întindem tentaculele dincolo de lumea vârgată. În ziua aceea, mai mult decât fațadele caselor și sticla vitrinelor, conta faptul că schimbul nostru era condus de Peter, care purta pe piept numărul cusut într-un triunghi verde, ca toți criminalii germani, dar care nu se purta urât cu oamenii. Se pare că ușurase o bancă sau delapidase ceva, dar toate astea cântăreau în favoarea lui, pentru că în relațiile cu muncitorii fără drepturi era serios și binevoitor. Nu-i mâna din urmă la locul de adunare înainte de plecarea din lagăr și grupurile se puteau aduna în jurul meu ca să fie scutite de muncă. Eu, eu! îmi strigau în toate limbile. Uită-te la mine, uită-te la mine! repeta câte unul împingându-se în față și lăsându-și pantalonii în vine. Pe coapsele subțiri părea să se fi scurs zațul de la o cafea, la fel și pe pulpele solzoase. I-am dat o trimitere pentru infirmerie, unul ca el avea să fie în mod sigur acceptat, iar seara aveam să îl găesc în camera mea. Apoi i-am scris o trimitere și celui care, în loc de picioare, avea copite de carne și care-și croise drum printre cei cu pantalonii lăsați, cu mers de rață, care-și păstrau echilibrul în ondulara trupurilor și a vocilor. Unuia i-am pus termometrul la subraț, între timp am

mai scris o trimitere pentru altul. Și pentru altul. Era ca o mare agitată care mă lovea din toate părțile. Uită-te la mine! Uită-te la mine! Mă grăbeam să scriu trimiterile și să recuperez termometrul, pe care o mână ridicată îl ținea în aer, deasupra capetelor ce se vălureau; totul până când acolo, în față, nu se deschideau porțile și se făcea auzită vocea lui kapo Peter care verifica pasul coloanelor. *Links-zwo-drei-vier. Links-zwo-drei-vier.*³⁵ Pentru că un ofițer ne număra în dreptul postului de pază. Se ținea drept ca un cocoș și când treceam prin dreptul lui cu trusa mea de lemn, eram mulțumit în sinea mea, cum trebuie să fie un avocat care demonstrează nevinovăția clientului său. Dădusem cincisprezece trimiteri, era o încercare voită, conștientă, de a păcăli moartea. Desigur, mi s-ar putea reproșa că încercarea mea era aproape sigur vană, pentru că trimiterile mele nu făceau decât să amâne moartea cu câteva zile. Dar cine știe, poate că s-a salvat vreunul, însăși posibilitatea aceasta face cât o viață de om. Oh, fără doar și poate, asemenea gânduri ar putea părea aproape naive unui combatant care striga „Ura!” când îl ataca pe inamic. Și fără îndoială e bine că, în economia umanității, există asemenea oameni care, la nevoie, adună în ei toată mândria urmașilor lui Adam. Dar eu nu mă simt mântuit când un fost comandant de partizani povestește: „Când am ordonat atacul asupra coloanei germane, mitralierele erau...” În vremea aceea, îmi era suficient să strâng cu putere în palmă mânerul de piele al trusei când treceam prin fața ofițerului, deși gardienii își încărcau cu zgomot puștile, își îndreptau mitralierele pe umăr și aranjau de o parte și de alta rândurile coloanei ca niște ciocli ce așteptau cu nerăbdare ca întreg cortegiul să o ia din loc. Soarele strălucea palid, zăpada nu mai era imaculată și, în pofida atmosferei saturate de distrugere, părea că natura încerca în taină, fără grabă, să scape de jugul morții. Pe drum, erau două căsuțe în care nu părea să locuiască nimeni, doar un țânc, stând probabil în picioare pe un scaun, își turtea nasul de geam și crea astfel

³⁵ Stâng-doi-trei-patru. (germ.)

cinci polipi albicioși. Zâmbea nevinovat, de parcă s-ar fi uitat cum trec niște fantasme de circ hazlii. Nu, zâmbetul lui nu era răutăcios, era doar anacronic. Ca soarele de sus. Soarele îi tulbura și pe cei din vagoanele cu ferestre zăbrelite, fiindcă trenul întruchipa, pentru o clipă, imaginea unui tren cumsecade, care aleargă printr-o regiune cunoscută, cu un soare adevărat, deasupra acoperișurilor țuguiate, acoperite de zăpadă. Cineva a aprins un chiștoc maroniu, lung de vreun centimetru și m-a întrebat: Tragi un fum? Pentru că toate limbile europene se amestecau și pentru că era zăpadă, stepa rusă devenea una cu câmpia franceză și cu întinderile olandeze, într-o neliniște albă, într-o imagine luminată a mântuirii. Aveam să simt asta și mai acut când am traversat Niedersachswerfen, când, în fața unor barăci de lemn, niște familii ucrainene înhămau caii la săniile lor mari, iar copiii alunecau pe derdelușuri. Dacă n-ar fi fost procesiunea noastră care se târa, saboții și zdrențele noastre, ai fi zis că e un tablou mărit al unei ierni de Brueghel. Când însă coloana a început să umple vagonetii Krupp, sprijinindu-se de marginea lor pe coate, până ce picioarele care se balansau găseau un punct de sprijin, din casa de peste drum, de la o fereastră, privea o față. Nu se freca la ochi așa cum făcuseră femeile alsaciene din Sainte Marie aux Mines, privirea ei era, însă, uimită, aproape năucă. Cu brațele încrucișate pe pervazul ferestrei, pe care își sprijinea pieptul, stătea nemișcată, concentrată, iar ochii ei luceau pierduți, ca și cum n-ar fi putut să creadă în realitatea unui număr atât de mare de bărbați distruși. Pe fața ei se oglindea o viață ușoară, însă ochii ei ne erau complici, pentru că în strălucirea lor tulbure se putea citi tristețea unei pasiuni ratate. Din toate motivele astea, schimbul de zi era diferit; fiindcă soarele încă nu asfințise, iar frigul era suportabil, câțiva gardieni se așezau pe un vagonet de lemn, care se afla între vagonetii de fier. Nu era un vagonet obișnuit, orizontal, ci unul care avea la mijloc un fel de spinare de măgar în formă de trapez, iar SS-iștii care stăteau pe bancheta îngustă își urcau picioarele pe cele două polițe pline de zăpadă. Strângeau pușca între picioare și-și scuturau zăpada de pe

tălpi, privind fix în față, ca niște vânători înfrânți, lipsiți de imaginație. Tot așa stăteau și alți doi, care rămăseseră în gheretă, când schimbul intrase în tunel, se uitau la mine cum pansam un rănit, ghemuiți lângă sobă. Se plictiseau, desigur, dar era mai bine să aștepți lângă soba în care scânteiau brichete netede decât să stai opt ore în picioare în tunel, în curent, când compresoarele duduiau inuman, iar minele explodau. Uneori, kapo le ținea tovărășie, dar când pleca și el, se uitau pe fereastră la rețeaua de linii înguste care acopereau câmpul și dispăreau în treizeci de tuneluri. Numai când o mină puternică zguduia pe neașteptate ghereta, tresăreau și-și săltau fundurile, nefiind siguri dacă nu a fost cumva o bombă lansată dintr-un avion. Pentru că sirena urla des. Cei doi ar fi preferat să nu îi vadă pe răniți, dar ghereta era mică, iar eu pansam chiar în fața lor un flegmon sau mâna unuia alb de atâta praf, de parcă ar fi venit de la moară. Degetele de la mâna dreaptă erau smulse din articulații, dar erau atât de pline de făină albă, încât nu băgasem de seamă decât după ce le-am spălat cu apă. Ascuțise burghiul de la compresor, a zis, și își ținea mâna la distanță, de parcă nu era a lui. Zâmbea chiar, fiindcă mâna era rece și nu îl durea, era chiar recunoscător, pentru că ajunsese la căldură, o căldură care începuse să îi pătrundă în oase. Cei care aveau dezinteres se așezau amețiți de efort, de foame și de aerul cald. Stăteau într-un colț și nu prea se vedea de ce îi scutisem de muncă, atâta doar că, treptat, aerul din gheretă era invadat de un miros de veceu. Așa se petreceau lucrurile de obicei. Când Peter s-a înfuriat pe inginer, viața a intrat pentru o vreme în gheretă. Inginerul era un tânăr blond, cu o scurtă de piele; a intrat ca o furtună în baracă și s-a înfipt în fața bolnavilor așezați pe bănci. Unul avea un flegmon, altul avea picioarele ca niște căpățâni de varză, un al treilea era plin de rahat. Iar el țipa că sunt niște prefăcuți și niște simulanți și că s-o ia repede din loc. Marș, afară! a urlat. Bineînțeles, aceștia nu s-au uitat la el, ci la mine, care eram infirmierul lor, și au continuat să rămână așezați. Atunci i-am spus că nu-mi asum răspunderea, să se înțeleagă cu kapo Peter. Apoi am luat un

bandaj de hârtie, m-am ghemuit lângă un bolnav care stătea pe o bancă, cu pantalonii suflecați, și am început să îi pansez flegmonul. Inginerul a trântit ușa și s-a îndepărtat în grabă, iar mie, pentru o clipă, mi s-a părut că eram la munte, într-o cabană îngropată în zăpadă, și că niște alpiniști invizibili mă felicitau pentru intervenția mea curajoasă într-o prăpastie. Am zis că nu îmi asum răspunderea de parcă acolo cineva răspundea în fața cuiva dacă unui trup pe jumătate zdrobit i s-ar fi întâmplat ceva. Dar am ales acest cuvânt, care avea să fie mereu ca un diamant, cu care tiranii aveau să se confrunte. Chiar și cei doi SS-iști simțiseră o schimbare în aer; părea că în căldura tăcută fețele li se descompuneau, pentru că forța care îi întărea se diminuea pe neașteptate. Când Peter s-a întors furios, au făcut ochii mari, de parcă ar fi vrut să confirme, ca și când înaintea cineva le-ar fi ordonat să confirme. Peter a strigat: *Er hat hier nicht verloren!*³⁶ Părul lui negru îi acoperea fruntea pătrată și, fiindcă era voinic, înaintea ca un urs în mijlocul gheretei. Să vină aici când sunt eu aici, a urlat, o să-i arăt eu ușa. În ziua aceea, toate astea păreau așa de neobișnuite, de parcă ar fi fost un vis, cu toate că în gheretă se puteau auzi clar gemetele bărbatului a cărui mână fără degete începuse să se încălzească. Iar mie mi se părea că meseria asta a mea de infirmier e mai puțin zadarnică; cel puțin atâta timp cât ne aflăm în gheretă. Când au venit alți gardieni, alt infirmier și un alt kapo, chiar și bolnavii mei au trebuit să iasă afară, odată cu grupul care se cățara în vagonetii Krupp. Unul trebuia cărat, pentru că avea piciorul rupt, poate și altceva, și își pierduse cunoștința. L-au întins pe polița vagonetului de lemn, eu m-am așezat pe banca plină de zăpadă și l-am sprijinit cu piciorul, ca să nu alunece. Era lungit pe o pojghiță subțire de gheață și, fiindcă își pierduse cunoștința, nu simțea cum moartea se strecoară prin pânza de sac în membrele lui întinse la orizontală. Poate ar fi fost mai bine să-l fi așezat în vasul de fier, dar cum să fi ridicat la o asemenea înălțime un trup care avea un picior rupt. Cum să-l fi protejat pentru ca

³⁶ N-are ce să caute aici. (germ.)

mulțimea să nu-l fi călcat în picioare, mulțimea care alcătua în mijlocul vagonetului un morman negru, neclintit. De fapt, nici statul întins pe pojghița de gheață la minus douăzeci de grade n-avea cum să-i facă bine. SS-istul care stătea lângă mine, pe calul de lemn, avea o căciulă înfundată până la urechi și tot dădea mereu din cap ca să se apere de aerul înghețat. În noaptea ce a urmat, n-a mai fost niciun mort. Cineva căzuse de pe o schelă din tunel și, când l-au adus în baracă, era moale de parcă n-ar fi avut oase, așa că au telefonat la Dora, l-au dus acolo, pentru că la Harzungen nu aveau cuptor. Așa că nu trebuia să am grijă de nimeni, cu toate astea, am stat în vagonetul de lemn; în parte ca să nu trebuiască să mă cațăr sus de tot, până la cutia de fier, dar și pentru că, în noaptea aceea, vagonetul era atașat direct la locomotivă. Ședeam lângă SS-ist, cu umerii răsuciți contra vântului, așa că îmi expuneam la frig, pe rând, când spatele, când pieptul. Locomotiva înainta cu spatele, iar cazanul nu era departe de vagonet. O locomotivă mică, la un tren pentru șine înguste. Dar cazanul e tot cazan, m-am gândit și m-am ridicat. Mai întâi, am pus trusa de lemn cu cruce roșie pe marginea de fier a mașinii întunecate, apoi m-am cățarat pe ea. Mă țineam bine de margine, apoi am început să pășesc cu grijă, pentru că locomotiva fremăta ca un cal murg care se ferea de necunoscutul ce voia să-l încalce. Apoi m-am strecurat sub cabina mecanicului și m-am lipit de cazanul cu aburi. Fumul ieșea suflând din greu și se risipea pe șirul lung de vagonete, ajutând noaptea să ascundă rușinea omenească, în timp ce eu simțeam dogoarea cazanului rotund de parcă ar fi fost burta caldă a unui animal de oțel. De parcă ar fi fost sfârșitul omenirii și n-ar mai fi rămas decât bunătatea fierului încins. Și parcă vrând să-mi cer iertare de la toți cei care rămăseseră în vasele mari de fier, mi-am întins mâna în noapte, dar am tras-o repede, pentru că o înșfăcase vidul unui infinit înghețat. Apoi, m-am strâns din nou la sânul fierului cumsecade și căldura burții rotunde mi-a anesteziat pentru o clipă rușinea în fața suferinței umane. Ziua următoare, am revenit la rutina cotidiană între paturile supraetajate. Cu

diferența că, în fața ferestrei, pământul negru începuse să se arate de sub zăpadă și să-și recapete vechea înfățișare, destul de sumbră, poate din cauza barăcilor noastre, aflate în apropiere. În fiecare dimineață, câțiva oameni mergeau în urma unui cărucior care se bălăbănea și se duceau spre câmpul negru de dincolo de sârma ghimpată. În cărucior se clătina un hârdău cu excremente, iar saboții lor erau înfășurați în pânză de sac, pentru că pământul era moale. Din când în când, stropi maronii din hârdău le săreau pe pantaloni, dar se părea că, în pofida a tot și a toate, treaba asta murdară le plăcea. Când m-am oprit la fereastră și i-am observat, mi s-a părut că în mișcările lor se ascundea nepăsarea unor vagabonzi. Pentru o clipă, păreau a fi țărani adevărați, pentru ca în clipa următoare, în pofida țăoalelor lor, să dea dovadă de o siguranță cinică, de parcă și-ar fi bătut joc de hârdăul care sălta, fiindcă trebuiau să încerce o asemenea neobișnuită fertilizare a pământului oamenilor. Putoarea trebuie să fi fost puternică, pentru că gardienii se țineau deoparte și îi urmăreau de la distanță. Dar și în depărtare se întrezăreau ușoare semne de primăvară. Desigur, în barăci nu se schimbaseră în esență nimic, oasele erau duse ca de obicei cu camionul la Dora; dar atmosfera vibra, pentru că în zilele acelea se arătaseră pentru prima dată avioanele. La început, ni s-a făcut frică, pentru că pământul se cutremura de bombe aruncate dincolo de munte, iar barăcile noastre scârțâiau ca niște bărci uscate. Pe urmă, mitralierele au început să latre de cealaltă parte a intrării, deasupra bucătăriei SS-iștilor, așa că lemnul din locuințele noastre gemea neîncetat din cauza păcănitului armelor, iar în inimile noastre aproape stinse se acumula o tensiune nouă. A fost ca un miracol să descoperim că, undeva, departe, la celălalt capăt al lumii, oameni în viață știau de așezarea noastră pierdută și chiar de locuințele gardienilor. Atmosfera din acel aprilie era una de neliniște și asta a declanșat niște probleme neobișnuite. Undeva, bombe distruseseră liniile de înaltă tensiune, seara în barăci era întuneric, dar și conductele de apă. În întuneric, ceremonii funerare sunt și mai lugubre, mai ales într-o cămaruță cu

tuberculoși. Cei ce se întorceau noaptea din tuneluri ne aduceau nouă, infirmierilor, carbid în schimbul supei lungi de la prânz. Dar cel mai rău era că ne lipsea apa. Erau imposibil de curățat trupurile murdare de la brâu în jos, trebuiau, însă, așezate pe saltelele din paie. Și toate acestea se petreceau la lumina unei lămpi cu carbid. Vaska devenise un gropar neobosit, rămas singur printre ei, în timp ce eu mă aflam în camera pentru boli contagioase. Erau, de fapt, două camere, cea de-a doua era salonul de observație. În prima erau numai două paturi suprapuse, de două ori câte două paturi. Și doi bolnavi. În patul de sus, de lângă perete, zăcea un belgian bătrân; în cel de jos, de lângă fereastră, un țigan neamț. Belgianul trăgea să moară, în timp ce țiganul stătea pe pat și se tot vânzolea. Era flămând, avea trupul vânjos și un cap mare; nu se putea spune ce trăsături avea, pentru că fața îi era buhăită de erizipel. Pleoapele erau ca niște melci gălbui, nările umflate, ca de porc, îi atârnav sub nasul turtit. Îi furase belgianului rația de pâine, așa că, drept pedeapsă, la prânz nu-i mai dădusem supă. Ca să-i dau rația, voiam să promită că n-o să mai pună mâna, dar se împotriva. Halește supă mea dacă ești flămând, a zis, în timp ce două lipitori galbene-verzui încercau să i se scurgă din ochi. Ce să fac? Nu puteam să mă supăr, pentru că se cățăraseră în patul belgianului ca o pisică ademenită de miros și că îi furase pâinea de sub cap; doar trupul bătrân era aproape de sfârșit. În ținutul morții, țiganii sunt și ei niște bieți amărâți. În cele din urmă, am făcut pace, i-am promis chiar să îi fac rost de un chiștoc dacă n-o să mai fure. A promis solemn și, ca să fie sigur că o să-i dau un chiștoc, mi-a zis să-i dau palma, ca să-mi ghicească viitorul. Asta-i bună, știi doar că am să-ți dau un chiștoc dacă n-o să mai furi, i-am zis, cât despre viitor, probabil că amândoi știm la fel de puțin. Nu mai eram lângă patul lui când mi-a zis: O să te-ntorci acasă. Păi doar fiecare spera asta în subconștient, chiar dacă n-ar fi recunoscut-o, pentru a nu încălca regula care zicea că nu trebuie să amăgești moartea cu viziuni despre viață, fiindcă moartea e o jivină răzbunătoare. Nu i-am zis nimic țiganului, l-am întrebat doar

ce mai făcea soția mea acasă. S-a înfuriat pe dată, de i s-a pocit fața, iar din cotloanele nărilor i s-au ițit fire negre de păr. Nu ești însurat, mi-a șuiurat el aprig, aia de-o iubești, nu mai e pă lumea asta. Da, avea o capacitate telepatică extrem de dezvoltată și, cu toate că îmi spusese ceea ce îi transmisese gândurile mele, nu-mi displăcea ca un alt om să știe câte ceva despre adevărurile mele. I-am dat chiștocul pe care contase; i l-am dat și pentru că știam că a doua zi nu va mai avea de la cine să fure, pentru că belgianul avea să moară. Țiganul s-a așezat turcește pe saltea ca pe o buturugă mică, îndesată și a început să tragă din chiștoc, în timp ce fumul acoperea bășicile rotunde care-i ascundeau ochii, iar eu m-am dus în cealaltă cameră. Acolo erau opt paturi suprapuse, de patru ori câte două. Aceste două încăperi erau cele mai mici din întreaga infirmerie, dar măcar nu mirosea a răni purulente ca în camerele mari. Secția asta era rezervată cazurilor incerte. Cum era, de pildă, o febră neobișnuită, nejustificată. Sau niște bolnavi cunoscuți. De exemplu, procurorul din Antwerpen, pe care compatrioții săi încercau în felul ăsta să-l salveze. Era în vârstă, tăcut și liniștit, doar din când în când se putea simți în vocea lui ecoul unei severități categorice, aproape fără drept de apel. Asemenea oameni sunt obișnuiți cu supunerea, pretinzând obediență chiar și de la moarte. Tot aici dormea și infirmierul Jub, un lungan slab care, din cauza plămânilor, făcea febră și în altă parte n-ar fi rezistat. Mai erau doi francezi, despre care nu știam de ce se bucurau de protecția lui Robert. Părea însă că, mai mult decât Robert, de ei se interesa fratele lui. Și pe bună dreptate speram că, tocmai datorită sistemului de protecție, l-aș fi putut ține în cameră pe Darko. Nu intervenisem să fie adus în camera mea, era deja aici, de aceea m-am gândit că nu-mi va fi greu să obțin să și rămână. Atunci mi-am dat seama că Robert nu era un om cumsecade. Da, Darko. Un băiat sloven de șaisprezece ani. Subțire ca un mesteacăn. Dimineața, temperatură ridicată, seara deloc sau foarte scăzută. Cine știe ce se urzea sub coșul pieptului delicat. Era mereu binedispus. Stătea pe patul de sus, doar cu o cămașă pe el, și povestea de parcă ar fi stat în

vârful cuptorului din odaia lui caldă din Tolmin.³⁷ Și aceea sus e cald, a zis el, când a venit ordinul să părăsim lagărul. Spre Est, unde altundeva. Încă de atunci zăcea bolnav, da, încă de atunci. Se auzea bubuitul tunurilor rusești și au trebuit să o ia la fugă prin zăpadă doar în cămașă. În cămașă și saboți. Dragii de ei! Din fericire, trăseseră în goană așternutul de pe pat și se acoperiseră cu el. Numai că e greu să alergi înfășurat în așternut. Pentru că trebuia să alergăm pe zăpadă, chiar așa. Pătura ți se răsucește în jurul gleznelor, iar dacă ai gleznela libere, ți-e frig la picioare și la burtă. Dar a trebuit să fugim, ce să facem. Saboții alunecă, ies din picioare, iar SS-iștii îi împușcă pe cei ce nu pot să țină pasul. Așa am fugit până s-a înserat. Noaptea ne-au închis într-un grajd pustiu. N-am mâncat nimic, n-am băut nimic, dimineața următoare am luat-o iar la fugă. Am ieșit din grajd înainte să se lumineze, iar cei ce nu mai puteau primeau un glonț în cap. Am ținut-o tot într-o fugă și a doua zi. Și a treia. Da? Da, și a treia. Apoi am ajuns la un tren. Cine mai știe câte zile am fost pe drum, în vagoanele deschise. Destul, în orice caz. Și ninge pe noi, desigur. Noroc cu așternuturile, altfel am fi înghețat, desigur. În timpul ăsta, vorbea mereu de frig, de foame nu-și amintea niciodată, iar în timp ce vorbea, zâmbea cu căldură, încât m-am temut că și-a pierdut mințile. Și nici n-ar fi fost de mirare. Avea numai o privire fixă, de parcă îl orbise zăpada despre care povestea și prin care trebuise să fugă. Poate că nu zâmbea nici la zăpadă, nici la mine, ci la căldura în care era învelită odaia lui, care se răspândea din urmă, acoperindu-i amintirile, zăpada întregă. În afară de brichete, ne încălzeam și cu lemnele pe care schimbul de noapte le aducea din tuneluri. Pe ascuns, desigur. Le băgaseră în pantaloni, de jur împrejurul mijlocului. Le scoteau ca niște contrabandiști, pe puneau pe jos, bucăți murdare de lemn, și-mi aruncau priviri întrebătoare, să știe dacă transportul făcea cât rația de zeamă de la prânz. Așa venea Ivanček. Desigur, aș fi dat o rație tuturor, chiar și celor care nu aduceau lemne, dar puneau

³⁷ Oraș situat în nord-vestul Sloveniei.

mâna pe ea numai cei descurcăreți; așa cum e mereu în viață. Dar eu primeam puține lemne, în cele două camere mortalitatea nu era ridicată și rămânea puțină mâncare. Într-o seară, ne-a adus lemne un italian tăcut. A pus pe jos bucățile prăfuite și, când i-am turnat zeama în gamela roșie, rotundă, a apucat-o cu lăcomie și, în același timp, cu delicatețe, de parcă înfometarea asta nouă ar fi readus la suprafață gesturi pe care foamea cronică le crease în el. Poate că a simțit ceea ce intuisem în el, pentru că m-a privit prietenos și a scos de la piept un ziar împăturit. Ia și asta, dacă te interesează, a zis. Era organul muncitorilor italieni din Germania. Credința în victoria finală. Minuscula republică socială a lui Mussolini. Stereotipurile propagandei. Hârtie bună de pus pe foc, odată cu amărătele bucăți de lemn pe care le ascunsese la brâu. Dar, după atâtea luni, foșnetul hârtiei de ziar stârnește în om un val de căldură, aproape un val de lumină. La începutul coloanelor erau numele unor orașe italiene care mi-au apărut imediat în față cu arcadele lor medievale, cu ogivele gotice, cu portalele romanice, cu frescele lui Giotto și mozaicurile de la Ravenna. De după literele tipărite, se ițeau rozete asemenea unor lumini îndepărtate de la malul mării, ascunse în ceață. Când însă am vrut să alung ispita, de pe pagina a treia m-a fixat pe neașteptate chipul unei actrițe tinere. Nu mai semăna cu aceea fixată pe filmul amintirii mele, era mai matură, mai puțin lipsită de griji. Din cauza hârtiei proaste și a amatorismului tipografului, contururile feței ei erau nedesluite. Era, în același timp, imaginea luminată de o lampă cu carbid și poate că tocmai din cauză că nu era clară, în ea mi s-au arătat trăsăturile unei fete pe care o iubisem în viață. Zâmbetul ei dezinvolt, profunzimea ochilor ei. Pasiunea ei pentru cărțile frumoase. Pianul ei. Și, deodată, pe neașteptate, dorința arzătoare să mai fie în viață și să aștepte să mă întorc din iad, ca Odiseu. În același timp, conștiința m-a avertizat că s-a dus înaintea mea în țărâmul fără de întoarcere, conștiința că, de dincolo de pături, din întuneric, o forță distructivă neîndurătoare mă ascultă și mă urmărește. De aceea mi-am smuls imaginea asta din mine, așa cum se

desface cu o piatră o scoică de mare, și m-am străduit să ascult cum sforăie dindărătul ușii țiganul cel vânjos. Dar, în clipa următoare, chipul actriței strălucea de pe coperta revistei ilustrate a surorii mele, cămăruța surorii mele lucea în razele de soare care-i aureau un colț al mesei și coșul cu lucrul de mână. Am văzut chipul surorii mele, trăsăturile ei frumoase, bine conturate, ca ale actriței. Am alungat din nou imaginile care se perindau și poate că din cauza acestui regim strict la care m-am supus, a doua zi am decupat fotografia din ziar. Nu-mi plăcea deloc, pentru că eram asemenea unui șofer care lipește corpul unei actrițe în cabina camionului, asemenea soldatului care lipește o fotografie în interiorul cortului; cu toate astea, nu m-am putut reține să nu o fac. Ba chiar am împrumutat un borcan cu lipici de la un conțopist ca să-i pot lipi chipul pe o bucată de carton; în felul ăsta, zâmbetul ei s-a corectat, adunându-se la colțul buzelor. Știu, aveam sentimentul pe care îl are omul ce ascultă sunetul unei clape dezacordate, dar cine poate ști ce instinct naiv și îndărătnic m-a îndemnat să așez cartonul pe un scăunel, într-un colț, lângă patul meu. Nici înainte nu o făcusem și nici mai târziu nu aveam să mai fac așa ceva, chiar dacă am făcut și lucruri destul de jalnice. În fine, poate că întâmplarea asta nefirească nu m-ar fi afectat atât dacă nu ar fi fost legată de plecarea lui Darko. *Stabsarzt*³⁸ era extrem de vorbăreț în dimineața aceea și părea că va trece repede printre paturi, ca de obicei. Era înalt, puternic și blond, ca unul dintre jucătorii de rugby solizi, care apăreau uneori în tricromie pe prima pagină a revistelor de sport. Era însoțit de doctorul Robert, părea vioi și sprinten ca pietrișul care se rostogolește în vale. Cearceafurile de pe paturi erau frumos întinse, pentru ca sub pânda netedă în carouri alb-albastre moartea să stea și mai bine ascunsă și, în același timp, să se adapteze în secret la lungimea de undă a buneii dispoziții de care dădea dovadă medicul militar. De pildă, când a venit vorba despre belgianul cel bătrân. *Gestorben*³⁹, a zis

³⁸ Medic militar (germ.)

³⁹ Mort (germ.)

Robert, iar Stabsarzt a dat aprobator din cap, adăugând ca într-o discuție colegială că era incurabil, că în afară de erizipel mai avea și o mulțime de alte leziuni. *Selbverständlich*⁴⁰, a confirmat Robert. Era respingător că se comporta în acest fel. Trebuia să fie politicoș dacă voia să obțină de la dispensarul SS-iștilor câteva tablete de sulfamidă, dar era prea mult, era indecent. Când au ajuns în dreptul lui Darko, corpul vânjos al *Stabsarzt*-ului s-a agitat și mai tare. Pe ton ridicat, afectat, a vorbit din nou despre febra ridicată dimineața și despre faptul că seara scade. *Ja, klar*⁴¹, a exclamat. *Ja, klar*, a repetat după el Robert. *Klar, klar*, au constatat amândoi. *Stabsarzt* a înaintat ca un jucător de rugby până la patul suprapus din lemn și, conștient de forța lui vitală și de ambianța agitată pe care a creat-o, s-a decis să îl consulte pe Darko. Ce bunăvoință extraordinară! Dar era mai curând o laudă de sine, pe care bărbatul și-o îngăduia, decât un interes pentru bietul amărât, care era condamnat. Iar Darko privea șovăitor, nu știa dacă ceea ce îi spuneau era în favoarea sau în defavoarea lui. Chipul lui de copil avea ochii unui adult. În clipa următoare, stătea în fața lor, în cămașa lui scurtă, iar fesele lui înguste, bine conturate aveau o prospețime neobișnuită în ambianța aceea de trupuri în descompunere. Medicul militar și-a depărtat picioarele și și-a aplecat capul deasupra omoplaților lui Darko. Își puneă stetoscopul în grabă, ici și colo, iar vocea lui a răsunat din nou: *Klar! Es ist vollständig klar!*⁴² Darko, care avea numai șaisprezece ani, era stânjenit în fața comisiei gălăgioase și zâmbea ușor. Intuia că era vorba despre o farsă stranie în mijlocul unui cimitir. Pentru că și Robert s-a apropiat de Darko exclamând: *Klar!* În timp ce *Stabsarzt* se învârtea pe loc repetând întruna: *Klar, nein? Ja, selbverständlich klar!* În timp ce Darko s-a cățărat din nou în patul lui, *Stabsarzt* a zis că o să-l trimită la Dora. Dacă așa considerați, a răspuns Robert, părând un pic, doar un pic încurcat, pentru că știa că

⁴⁰ Desigur. (germ.)

⁴¹ Clar. (germ.)

⁴² Clar! Este cât se poate de clar! (germ.)

Darko era un compatriot de-al meu. Sunt patru paturi libere, am zis eu atunci. Nu ne lipsește spațiul, poate rămâne aici. Dar *Stabsarzt* a dat din mână. *Nein, nein!* O să-i fie mai bine la Dora, acolo au un bloc anume pentru asemenea bolnavi. Robert a tăcut și a schimbat vorba. În clipa aceea, l-am blestemat pentru că nu era decât un bufon cu aere de doftor, dar pentru că încă nu părăsiseră camera, ca să se ducă să-și facă numărul și în altă parte, n-am făcut altceva decât să mă urc până la patul lui Darko și să-i netezesc pătura. Clovniul continuau să facă zgomot, de parcă se luaseră la întrecere cine avea să fie cel mai spiritual. Brusc, *Stabsarzt* a întrebat: Nevastă-sa?, aplecându-se în același timp la urechea lui Robert și șoptindu-i ceva. Iar Robert a chicotit. Da, în pofida întunericii din colț, *Stabsarzt* a remarcat chipul de pe carton, întinându-l cu comentariile lui. Totul devenise peste măsură de jalnic. Mai ales faptul c-au răs după ce n-am știut cum să mă împotrivesc hotărârii de a-l trimite pe Darko în necunoscut, iar Robert se dădea pe lângă stăpân, lingușindu-l. Dar cel mai mare eșec al meu nu era faptul că mă batjocoriseră pe la spate, ci convingerea că tot ceea ce se petrecea avea o legătură directă cu dezamăgirea produsă de plecarea lui Darko. Ar fi trebuit să mă împotrivesc hotărârii *Stabsarzt*-ului, ar fi trebuit să îi spun că Darko este compatriotul meu. Poate aș fi reușit. Ar fi trebuit să încerc. Dar m-am bazat pe Robert. Dacă m-aș fi înțeles cu el mai-nainte, desigur, ar fi fost altceva, dar cine s-ar fi putut gândi că Darko avea să plece când acolo mai erau procurorul, Jub și cei doi francezi, care nu aveau temperatură. Jub, da, avea temperatură, dar nu atât cât Darko. De vină eram numai eu, pentru că m-am ocupat numai de bolnavi, nu m-am întovărășit cu șefii, nu mă preocupa să mă afirm în vreun fel; nu aveam nicio ambiție și nici cine știe ce încredere în mine. Eram încărcat de mediul și atmosfera monstruoase în care trăiam, nici prin gând nu îmi trecuse să mă comport în funcție de regulile impuse de o politică individuală. Și mă văd așa cum eram; acum știu că omul poate face mult mai multe pentru semenii săi, dacă și alții trebuie să se bazeze pe el, pe consimțământul lui. Iar Darko ar fi rămas cu siguranță, dacă Robert ar fi știut că nu poate să treacă peste

mine. Așa că Darko a plecat. Oh, măcar l-am îmbrăcat bine, ca să nu-i fie frig în remorcă. I-am dat și un bilet pentru Stane, altminteri cine să aibă grijă de el la Dora, în marea de bolnavi de acolo. Din remorcă, Darko a zâmbit vag, de parcă ar fi știut ce era în cutia de sub el, dar ca să-mi facă plăcere era prietenos și aproape curajos. Și numai din cauza lui, prostia aia cu imaginea decupată din ziar m-a marcat. Cum putusem oare să fiu atât de tâmpit și să așez printre morți portretul unei persoane în viață? Un mort printre cei vii mai merge, nu și invers. Scheleticii dintr-un lagăr nu au voie să se atingă de cei vii nici în gând; trebuie ca odată pentru totdeauna să îi lase pe toți cei vii pe insula invizibilă, de vis, dincolo de atmosfera pământeană, și să nu se apropie de ei nici măcar în amintire. Fotografia unei fete în viață nu se așază printre morminte. Atunci l-am citit pe Robert, de aceea am putut apoi să mă opun felului în care se purta cu cehul cel mic, atunci când am părăsit lagărul. În el nu vedeam medicul, ci tacticianul care știe să se adapteze. Desigur, nu pot să știu dacă ar fi fost mai bine pentru Darko să fi rămas la Harzungen. Dar procurorul din Antwerpen a fost purtat de oamenii lui și condus de la gara din Celle până la clădirile pustii ale armatei din Bergen Belsen. Ținând seama de asta, poate că și eu aș fi reușit să îl bag pe Darko în vagonul nostru, într-un loc închis, unde ar fi avut măcar liniște. Dar nu fusese așa, atunci, *Stabsarzt* mi-o luase înainte cu bunădispoziția lui de bufon. Acum aș fi un infirmier complet diferit. Desigur, în universul negației irevocabile, orice gând legat de viitor s-ar spulbera, dar mi-ar rămâne nevoia unei acțiuni organizate. Atunci era ca și cum ar fi prins viață conștiința sfârșitului apropiat, aceea care îmi întunecase lumea interioară la sfârșitul Primului Război Mondial, când fusese martorul incendiilor fasciste. Despre angoasa malefică, irepresibilă vorbise atunci în numele nostru, al tuturor, Srečko Kosovel⁴³, dar nu fusese singurul care o purtase în sine. Este

⁴³ Poet sloven (1904-1925), considerat părintele poeziei moderne slovene. Născut în regiunea carstică, anexată de Italia după Primul Război Mondial și supusă unei italianizări forțate, a militat pentru păstrarea identității slovenilor.

vorba despre acel sentiment al catastrofei la care se referise și Ionesco. Fiecare scapă de această angoasă în felul său. Unii prin artă, alții prin spirit combativ. Eu am încercat să fac abstracție de ea, fără însă să fiu capabil să o înlocuiesc cu altceva. Am făcut abstracție de ea în mod instinctiv, cu alte cuvinte, am trimis-o înapoi în subconștient, de unde venise. În universul crematoriilor, unde se înfăptuise catastrofa, am evitat-o din nou, de acea dată prin muncă. În mod automat, am renunțat la gânduri și amintiri și m-am consacrat succesiunii mișcărilor din fiecare zi, din fiecare oră, din fiecare clipă. M-am materializat în grija activă pentru ceilalți. Și fiindcă îndeplăntasem nu numai orice gând, ci și orice reprezentare despre viitorul ființei mele, tot așa, având grijă de ceilalți, îndeplăntasem și orice gând legat de viitor. Fiind privat încă din copilărie de reprezentarea zilelor ce aveau să vină, în fața cuptoarelor nepieritoare, identificarea cu clipele pustii ale existenței devenise definitivă. Răul, care depășise aici orice dimensiune a imaginației, îmi devenise de mult immanent, asemenea unei umbre monstruoase, venite din trecut. De aceea, acum am deseori impresia că, din cauza identificării mele cu frica, în lumea aceea am fost o cameră insensibilă, care filmează fără să resimtă ceva. În fine, comparația nu e adecvată, pentru că nu a fost vorba de indiferență, ci de un mecanism de apărare, care nu a permis sentimentelor să ajungă la esența umanului și să-i afecteze instinctul de conservare. De aceea, camerei de filmat care era dură și înțepenită de frică i se luase și amintirea, fiind ruptă de trecut de parcă un acid nemilos ar fi șters toată emulsia de pe banda de celuloid a rolurilor. De fapt, nu-mi aduc aminte să fi respins vreodată în mod forțat vreo legătură cu viața mea anterioară, m-am desprins de ea într-un moment nedeterminat, dar am făcut-o în mod radical. Asta în timp ce reacția celorlalți a fost mai firească. Unii făceau abstracție de prezent trăind permanent în trecut. Așa făcea Vlado, care găsea sprijin în imaginea idilică a unei iubiri, pe care o retrăia iar și iar, pe care o amplifică, în care se adâncea.

E drept, știa să povestească. Avea aerul unui vorbăreț, deșirat ca un olandez, dar mai mlădios, mai neliniștit, cu o față îngustă, arsă de soare. Și păr negru. Tipul dinaric autentic. Lipsit de aroganță, desigur, doar puțin condescendent, cum îi cerea sângele lui de dalmat. Așa era și în trenul care ne ducea de la Dachau la Dora. Eram doar zece, zece infirmieri ce tocmai fuseserăm confirmați, de aceea călătoream cu un tren obișnuit. Stăteam împreună cu alți călători într-un vagon mare și o fată blondă, care nu se temea de SS-iști, glumea cu noi. Mie mi-a spus că în uniformele alea păream că suntem în pijama, iar eu, din politețe, pentru că era atât de prietenoasă, am surâs. Aș fi avut prea multe de spus despre veșmintele vărgate, în timp ce ea, cu gluma asta, fiindcă ne aflam la München, la adăpost, în mijlocul unor oameni înspăimântați, poate că voia doar să ne dezvăluie că sfârșitul acestor uniforme era aproape. Atunci Vlado s-a ridicat de pe locul lui și s-a îndreptat spre mine. Ar fi vrut să îi dau locul meu, dar când a văzut că nu aveam să o fac, s-a înfuriat, apoi s-a reîntors la locul lui. Țsta, habar n-are, a bombănit el, ridicând din umeri, în timp ce fata râdea, iar SS-iști din vagon păreau să fie și ei niște oameni ca toți ceilalți. Dar și pe urmă, când deveniserăm ca niște frați, înțâietatea lui în ale iubirii era o axiomă. Venea seara la mine, când eram în camera pentru dizenterici. Avea o haină vărgată, iar în locul nădragilor vărgați, niște pantaloni de trening strânși pe glezne, care făceau ca picioarele să-i pară și mai lungi. Toate fetele din Split știu picioarele astea, zicea, și fața lui ascuțită rămânea serioasă, numai nările îi fremătau ușor, în timp ce își continua plimbarea pe străzile înguste și pe digurile din Split. Într-o zi, se cățăraseră pe un mal stâncos ca un pescar care urmărește sosirea tonului; când era prost dispus, trebuia să fie singur. De nimic nu-i păsa. Și în timp ce era acolo sus, două fete se bronzau jos, pe o limbă de nisip. O scenă unică, o senzație unică. Stânca abruptă deasupra mării sclipitoare de safir, deasupra siluetelor ciocolatii ale fetelor, care, pe fâșia de nisip dintre stânci, păreau niște zâne. Și cum n-a știut să-și stăpânească îndrăzneala, a aruncat o piatră, care, descriind un

arc larg, a căzut în apă, aproape de mal; zânele au tresărit și au luat-o la fugă pe plaja sălbatică. Erau numai ale lui, fără să le fi știut adresa; și când era prost dispus, stătea pe un scaun de nuiele în fața unei cafenele și nici una nu reușea să îl convingă, cu excepția uneia care îi șoptise îndelung ceva la ureche și, în cele din urmă, l-a convins să se ridice și să o urmeze. Ei, pe urmă au venit alte vremuri, când italienii au ocupat Dalmația. Atunci închisoarea devenise prea mică pentru toți băieții din Split. Fetele îi scriau când era în celulă: Te-au bătut rău, Vlado, dragă? Cum putuseră să ascundă bucățile de hârtie în tivul de la furou, de nu le găsiseră paznicii? Pe urmă n-au mai avut voie să îl viziteze, așa că trimiteau la închisoare câte o soră mai mică, iar copilul silabisea cum i se poruncise: Te-au bă-tut rău Vla-do dra-gă? Nu mult după asta, la Split a avut loc un mare proces, pe banca acuzaților s-a aflat tot tineretul din oraș, fete și băieți deopotrivă. Judecătorii întrebau, fetele însă nu le răspundeau, chicoteau doar. Apoi i-au îmbarcat pe toți pe un vapor, în momentul plecării a venit tot Splitul pe chei, iar oamenii le-au adus tot ce avea orașul mai bun. Ca să nu le fie foame pe drum. Iar ei, pe punte, cântau cântece de-ale partizanilor. Au tot cântat, până la Veneția, unde au fost debarcați; oamenii se uitau uimiți la fetele alea blonde, înalte, despre care se spunea că sunt niște criminale, ele erau doar cele mai frumoase fete din Dalmația. Și iar au umplut o închisoare cu ei, dar a avut noroc, că fereastra lui dădea spre o *calle* îngustă, cum le zic venețienii străzilor ăloră strâmte. A avut mare noroc, că tocmai în fața zăbrelelor groase era o fereastră, la care se pieptăna o față cu părul negru. Era mititică și, în timp ce se pieptăna, se uita la el, de parcă ar fi știut cum stătea el cu dragostea la Split. În jur era de obicei liniște, iar ea, care îl iubea, își dezvelea pieptul ori de câte ori se pieptăna. I-a trimis și un bilețel, prin paznic, și a venit și în vizită, că femeia care iubește știe să înfrunte greutăți nebanuite. I-a mituit pe slujbașii italieni. Și când au fost duși, a plâns. E drept, și în sudul Italiei oamenii i-au luat la început de bandiți, pe urmă, însă, pentru că alarmele aeriene se îndesiseră, locuitorii se

repezeau sub zidul închisorii, ca să se pună la adăpost de bombe. Bineînțeles, în timpul alarmelor, fetele alergau la ferestrele zăbrele, ca să stea de vorbă cu ei. Și în timpul ăsta stătea pe marginea patului meu jos, întinzându-și picioarele lungi pe podea. Povestea lui era ca o fabulă, care ne purta atât pe el, cât și pe mine dincolo de cercul nemilos. Da, el se salva cu mirajul iubirii, din lumina căreia își hrănea încrederea în sine. Datorită mirajului permanent, nu era prezent în atmosfera distructivă, în timp ce eu simțeam că nu pot ieși din ea în nicio direcție, nici înapoi, nici înainte. Această diferență de dispoziție și de atitudine s-a exprimat și mai acut în momentul evacuării lagărului. Desigur, se dăduse ordinul ca toți cei apti să plece dis-de-diminează, dar Vlado era infirmier și ar fi putut rămâne cu ceilalți infirmieri, ba chiar și Robert l-a îndemnat să rămână. Dar a plecat. Și mi s-a părut nedrept, pentru că eram oarecum sigur că va rămâne datorită legăturii noastre camaraderesti, pentru că de îndată ce aveam un moment liber, îl petreceam împreună. Am înțeles că această camaraderie pătrunde numai până la anumite straturi ale ființei umane. Pe atunci eram epuizat pentru că scuipam sânge în fiecare dimineață. N-aveam chef să merg pe jos și, când se putea, stăteam întins. Vlado de abia aștepta să plece după himera lui luminoasă. La nevoie, o să bombardeze barăcile și toate trupurile astea putrezite, a zis. Poate din cauza tusei care mă zguduia de parcă-mi smulgea intestinele din mine, poate un vag instinct de solidaritate au făcut să rămân cu invalizii. Nu știu. Acum, când mă gândesc la toate astea, cred că, spre deosebire de Vlado, am avut senzația că o să fiu într-un anumit fel la adăpost dacă rămân la infirmerie. Ca și când cel ce muncește pentru o comunitate este mai puțin vulnerabil, pentru că, prin munca lui, scapă de anonimat, iar moartea este mai binevoitoare cu el. De aceea aș fi rămas, cu siguranță, chiar dacă nu aș fi fost bolnav, cu toate că era riscant de rămas într-un lagăr pustiu, cu toată acea materie umană în descompunere. Încărcarea ce a urmat era asemănătoare sfârșitului de care se temuse Vlado, dar eu mai văzusem aici cum se evacuează un lagăr. A te ocupa de

bolnavi era într-un fel o garanție împotriva răului, dar numai în măsura în care cel ce se ocupă de trupul vătămat al aproapelui, numai de vulnerabilitatea altuia, nu se mai gândește la a sa și se imunizează oarecum psihologic la ea. Altminteri, imunizarea era o formă de orbire, cea mai bună dovadă fiind faptul că mă contaminasem sau sfârșitul lui Mladen, din cauza plămânilor lui vătămați, la care fusesem martor. Robert, cu stetoscopul lui, nu putuse să își dea seama dacă era afectată partea dreaptă sau cea stângă. Nu aude nimic, a zis și m-a trimis la Dora, la radiolog. Până acolo am călătorit pe cutiile pe care le încărcasem cu Vasko și din cauza cărora kapo al infirmeriei se enervase de mai multe ori. Precizia lui nemțească nu putea să accepte ca tălpile îngălbenite ale unui mort să iasă de sub capac; noi n-aveam nicio vină dacă oasele erau atât de lungi. Mai ales ale olandezilor. Iar dacă într-o cutie erau trei trupuri, capacul nu putea să fie orizontal, chiar dacă cineva ar fi cerut-o. Kapo fusese în lagăr timp de unsprezece ani și avea, desigur, dreptul să fie țăfnos, cel mai mult îl revolta faptul că el, un comunist, trebuia să controleze dantura fiecărui schelet înainte de a fi băgat în cutie. Noi așezam targa pe jos, în spatele barăcii, iar kapo venea să controleze maxilarele larg deschise. Era gânditor și sumbru în timp ce smulgea dinții pentru visteria de aur al lui Hitler; de aceea ne bombănea pe Vasko și pe mine. Dar era un om simpatic, cu o față lungă, inteligentă. Se juca deseori cu un puști rus de paisprezece ani, care stătea întins în camera cea mare a lui Janoš, din cauza unor răni deja cicatrizate la picioare, și m-am gândit că, mai mult ca sigur, nu așteptasem să împlinesc unsprezece ani ca să fiu ispitit de jocul cu mădularul rozaliu. Kapo încerca să-și ametească propriile contradicții cu alcool medicinal și deseori bântuia ca o umbră prin baracă; de aceea, infirmeria a conducea de fapt Robert. Da, Robert m-a trimis la Dora și m-am dus mai ales ca să îi văd pe Stane și pe Zdravko, dar m-am întrebat în ce consta avantajul de a mă duce la radiografie, când pe cele două cutii lungi se îngământiseră pieziș trei trupuri, tresărind în întuneric la fiecare zgâlțâitură

a camionului. Ce drept aveam ca în timp ce unii zăceau în cutii sau deasupra lor eu să mă gândesc la ei de parcă m-aș fi aflat pe celălalt mal al fluviului nimicitor? Aveam grijă de bolnavi și sigur că m-aș fi simțit și mai singur dacă nu le-aș fi fost aproape. E adevărat, oricine ar fi fost pregătit să îmi ia locul și să se dedice la fel de mult celor neputincioși. Știu că în tinerețe visam să scriu o carte în care un om avea să îi uimească pe ceilalți cu bunătatea sa virilă, dar aceasta nu putea compensa moartea a milioane de oameni. Iar explicația era, ca întotdeauna, foarte simplă. Slovenul care la Dachau a trecut și numele meu pe lista cu noii infirmieri a încercat să salveze pe cineva care, după părerea lui, ar fi putut fi folositor neamului său. Nu știu cine a fost, dar m-am străduit pe cât am putut să nu îl dezamăgesc, iar dacă cumva nu mai era în viață, să nu îi dezamăgesc cenușa. Cu toate acestea, în timpul călătoriei aceleia m-am simțit și vinovat. Prelata flutura, iar SS-istul din spatele meu se răstia la șofer că din cauza lui nu-și putea găsi echilibrul. N-aveam chef să încerc să înțeleg ce spunea, m-am întrebat numai de ce să se fi salvat tocmai el. Pentru că era un bun călău? Poate că nici nu era, poate că era doar o ființă limitată, ca majoritatea bipedilor. O gură care mestecă, un stomac care macină, un sex care funcționează ca pistonul unei mașini. În afară de asta, unii mai au nevoie și de un caporal, care să le spună cum să calce. Se răstia, pentru că se dezechilibra la curbe, dar dacă conștiința lui s-ar fi trezit cât mai era timp, n-am mai fi păzit scheletele din mașina care gonea spre centrala morții. Dar conștiința lui era surdă ca noaptea în care era înveșmântată patria lui. O noapte în care totul era posibil, coloanele de tuberculoși pe care îi îmbraci pe podea, radiologul echipat pentru luptă, cu scut de piele și mănuși de cauciuc. La capătul barăcii, în fundul culoarului, era o cămăruță strâmtă unde examina plămâni, în timp ce pe dâmbul din spatele barăcii ardea o grămadă mare de trupuri. Comportamentul lui era asemănător cu cel al unui doctor grăbit care, într-un submarin condamnat la moarte, examinează bronhiile echipajului. Nu știu ce a găsit, dar în cinci minute a terminat cu mine, am așteptat însă câteva zile

până ce am fost transportat tot cu camionul înapoi, la Harzungen. Era în perioada marilor evacuări din teritoriile estice și la Dora era plin de camioane care veneau de la gară. Altminteri, totul se petrecea ca atunci când veniserăm noi, în decembrie. Barăcile erau răspândite pe deal, înconjurate de clisă, în care erau tăiate trepte și poteci, pe care zăpada era amestecată cu un noroi lipicios. Iar barăcile erau în văgăuni și pe dâmburi, amintind parcă, pentru o clipă, de niște cabane singuratice de la munte. Dar jos, în câmp, barăcile erau aliniate frumos, în tipicul stil de lagăr. În mijloc, era o șosea largă, poate chiar mai largă decât cea de la Dachau, care ducea la o ieșire imensă, dincolo de care se continua, dând astfel impresia unei lungimi nesfârșite. La intrare, ca în fața unui pod mobil, se afla o santinelă. În fața ei, dimineața și seara, defilau coloanele aliniate. Când mă uitam la ele din baraca de pe deal, aveam impresia că văd cum pe drumul ca în palmă se deplasează o infanterie imaginară ale cărei haine în dungi cenușii și albastre imprimau propriul ritm sacadat. În același timp, la intrare, seara și dimineața, o formație cânta pentru această lungă procesiune. Marșuri incitante dimineața, altele, cinstind munca, seara. Coloanele se deplasau ca un râu mâlos, cenușiu-albăstrui, de parcă ar fi fost desenate cu creionul, în timp ce, la porțile cimitirului, o trupă de suflete pierdute sufla în instrumente. Desigur, instrumentiștii aveau tot dreptul să încerce să își salveze viața și să primească un supliment de mâncare pentru muzica lor, cu care se îndeletniciseră odinioară; dar cântatul în asemenea condiții era o treabă anevoioasă, de aceea scoteau din instrumente note aspre. Toată ziua, camioanele transportau schelete stivuite, acoperite de zăpadă, care aveau să fie stropite cu var de îndată ce dezghețul topea zăpada. Camioanele se opreau într-o coastă și le descărcau în mazăgă, ca brancardierii să aibă mai puțin de mers până în vârful dealului. Șoferul militar fuma o țigară și avea grijă să nu intre cu pantofii în mocirla adâncă, în timp ce băieții vărgați descărcau camionul. Aveau mânuși negre de cauciuc, lungi până la cot, iar unul dintre ei se urca în camion ca să scoată grămada din colțuri și să o arunce jos. Se mișca

rapid, pentru că nu după mult avea să se audă huruitul următorului camion. În mâinile lui, oasele stropite aproape că prinseseră viață și se părea că ar fi vrut să-i ușureze munca, pentru că se strecurau cu dibăcie și alunecau pe pământ. Acolo, mânușile de cauciuc le trăgeau spre o grămadă, dar brancardierii soseau de îndată cu târgile de lemn, având la mijloc o plasă de sârmă bine întinsă. Și în timp ce șoferul îi zorea, pentru că trebuia să plece dintr-o clipă în alta, doi brancardieri puneau targa pe pământ și așezau încărcătura uscată. Și pentru că gura le era acoperită cu var, iar coastele aduceau cu un coș de nuiele, băieții nici nu se mai gândeau că, nu cu mult timp în urmă, încărcătura pe care o cărau se ținuse pe picioare ca și ei și că purtase aceleași zdrențe vărgate. Se obișnuiseră de mult și, făcându-și treaba, nu erau deloc mohorâți; păreau niște zidari tineri care surâdeau la câte o vorbă de duh, în timp ce încărcau cărămizile într-o roabă. Chiar și pe coastă semănau cu niște salahori, care se tot muștruluiiau și urcau în zig-zag, ca să nu răstoarne cărămizile neobișnuite. Aminteau de tăietorii de lemne care cărau butucii până în vârf, la cărbunar, înfigându-și atent tâlpile în solul argilos, alunecos. Sau de contrabandiștii care transportau marfă peste graniță, cu deosebirea că marfa asta era lipsită de valoare, buruieni, care sunt zi de zi tot mai multe, iar granița era linia aceea dintre viață și neant, pe care marfa lipsită de valoare o trecuse cu mult în urmă. De aceea, brancardierii care se întorceau din deal păreau niște muncitori vioi, ce se grăbeau către un stoc nepuizabil. Unul dintre ei a luat-o alergând pe coastă în jos, ținând targa doar de un mâner, târând-o pe pământul denivelat, care făcea să tresalte plasa de sârmă din mijloc. Da, atunci, în atmosfera aceea neobișnuit de liniștită, a apărut Mladen. Ca și când am fi bănuț că i se întâmplase ceva, cu o seară înainte, la infirmerie, ne-am amintit de el. Vorbeam despre Dora, Zdravko povestea că, la început, lagărul nu era decât un deal în fața căruia fuseseră aduși oameni în haine vărgate, li se dăduseră târnăcoape și lopeți și fuseseră lăsați să se adăpostească și să doarmă în scobiturile pe care le săpaseră în deal. Apoi au început să

lărgescă scobiturile folosind mine și, pentru că munca nu putea să aștepte, jumătate dintre ei erau lăsați să doarmă, în timp ce ceilalți dinamitau terenul, acoperindu-i cu pietre pe cei adormiți. Însă numărul nou-veniților îl depășea mereu pe cel al morților, așa au luat naștere tunelurile de unde porneau V-1 și V-2⁴⁴, care survolau apoi Canalul Mânecii și semănau moartea în orașele engleze. Pentru că, pe lângă inginerii și tehnicienii germani, erau o mulțime de tehnicieni în zeghe foarte capabili, care trebuiau să dea o mână de ajutor, printre ei erau unii extrem de inventivi, mai ales francezi și ruși. Francezii, cel puțin așa se șoptea, aveau chiar o stație de emisie, pe care SS-iști o căutaseră cu atâta înfrigurare, că au împrăștiat până și paiele din saltele. Tehnicienii ruși și francezi care lucrau la torpilele aeriene echipau cum știau ei aceste mecanisme complexe și sensibile. Se zicea că mecanicii ruși urinau în tuburile subțiri și că torpilele trimise în Franța intrau în grevă chiar de pe pista de decolare. Altădată, înfundau tuburile cu hârtie. Desigur, torpilele trebuiau aduse înapoi. Un tren de torpile. Pe mecanici i-au spânzurat. Cincisprezece. De șina pe care o montaseră de-a curmezișul, în mijlocul tunelului, unde i-au adus să asiste nu numai pe cei deportați, ci și pe civili, pe toate funcționarele și dactilografele. Acestea au început să țipe când i-au spânzurat pe cei cincisprezece ruși sub pământ, la lumina lămpilor, în timp ce, de jur împrejur, stăteau de pază indivizi cu mitraliere. După asta, una dintre fete și-a luat inima în dinți și, într-o zi, mi-a adus o bucată de pâine în baracă, a zis Zdravko. Ce să fac cu pâinea ei, cu felul ăsta de cumsecădenie nu te poți izbăvi, cu atât mai puțin poți schimba ceva. Noi i-am reproșat că a refuzat pâinea, pentru că fata era în mare primejdie venind din subteran în baraca unde el pansa răniții; ar fi trebuit să aprecieze un asemenea gest de curaj, pe care fata ar fi putut să îl plătească scump, de îndată ce ar fi ieșit din baracă, dacă ar fi surprins-o cineva. Zdravko nu a răspuns, ci a tăcut îngândurat. Atunci, o sirenă a început să urle și am rămas pe

⁴⁴ Rachete balistice germane, folosite în al Doilea Război Mondial.

întuneric ca în fața unei mari enigme a existenței umane. Zdravko tăcea și se auzea numai zgomotul pașilor lui pe podea. În noapte a răzbătut o șuierătură care, asemenea strigătului unei mulțimi, venea din măruntaiele pământului, din fisura îngustă prin care se strecura curentul de aer acumulat în galerii și în tuneluri. Noi ne-am reîntors cu gândul la Dachau, am făcut turul barăcilor adormite, ne-am regăsit adunați cu toții în jurul doctorului Blaha, care continua să facă disecții, iar Mladen, care nu voia să se uite, a ieșit la aer. Atunci, pe întuneric, Stane a tropăit cu saboții lui de lemn și a întreat ce-o mai face Mladen la Nordhausen, care tocmai fusese bombardat. Și chiar în acea clipă, Mladen a sosit, luându-ne prin surprindere, era palid, de abia se ținea pe picioare, așa c-au trebuit să îl ajute. Ce-i cu tine, omul lui Dumnezeu, l-am întreat, el însă nu putea să stea pe scaun, așa că Stane îl ținea pe după umeri. Vouă vă e ușor, a îngăimat Mladen, aici e raiul, la Nordhausen infirmeria este în uzină, deasupra paturilor sunt niște țevi groase, kapo e un pederast care bate în dreapta și în stânga, chiar și infirmierul trebuia să se ferească. Apoi capul i-a căzut, de parcă i s-ar fi rupt gâtul. Eram cu toții atenți, șovăielnici, în timp ce el ne șoptea că e burta, e tifosul. Fugi de-aci, ce tifos, i-a zis părintește Stane, dar Mladen tăcea, așa cum a tăcut și când s-a întins în camera unde un medic polonez îi consulta pe bolnavi și unde dormisem și eu în zilele acelea. Polonezul i-a pus lui Mladen stetoscopul în regiunea inimii și a zis că nu e bine, iar Mladen, răspunzând parcă suflului din inimă, a confirmat că nu e bine. Imediat apoi, a urlat că avioanele se apropie și a început să dea din mâini. Haide, nu vezi că peretele se prăbușește, a exclamat. Dacă mai face și o pneumonie, a zis doctorul pe culoar, s-a zis cu el, așa că ne apropiam de patul lui ca niște umbre, plecam și ne întorceam. Zăcea tot timpul pe spate, din cauza cămășii albe fața lui părea și mai suptă, iar osul cam turtit al nasului era și mai vizibil. Expresia lui era reculeasă și puțin absentă, ca la Dachau. Se zicea că fusese muzician și era probabil adevărat pentru că îl asculta pe om de parcă ar mai fi auzit ceva, ceva nerostit, dar prezent,

alături, ca un acompaniament constant. Stăteam muți lângă patul lui, sperând poate că va rupe pe neașteptate tăcerea, infirmând astfel păcăleala pe care o inventase ca să scape de Nordhausen. Eram fără glas și pentru că luni întregi avuseserăm a face cu moartea, crezând mereu că pe noi o să ne ocolească. Cum face omul de obicei, când e vorba despre incendii sau catastrofe, și le exclude în mod instinctiv pe rude și pe prieteni din cercul fatal; ducându-i în gând undeva departe, la adăpost, pe o insulă imponderabilă, invizibilă, unde, în pofida a tot și a toate, sunt invulnerabili. De aceea, la moartea unui infirmier, noi, ceilalți infirmieri, eram buimăciți; nu mai priveam moartea din exterior, ea ne amenința din interior și credeam într-o răsturnare de situație miraculoasă, sperând în subconștient că aceasta ne va salva și pe noi. Cu două nopți înainte, inconștient fiind, s-a ridicat din pat și s-a târât să-și facă nevoile. Și mi-am reproșat că nu m-am trezit ca să-l acopăr cu ceva, să-l apăr de frig; însă orice infirmier recunoaște bine hârâitul din piept și știe ce vestește. Nu știam ce să facem și ne-am uitat în portofelul lui, care ieșea de sub pernă. Naivi, voiam să găsim ceva care să-l aline sau care, asemenea unui talisman, să-i readucă lumina în ochii lui stinși. În cele din urmă, am găsit fotografia unei fete blonde, care scrisese pe spate, cu un scris frumos, *Mimica ta*. Nu ne-am închipuit că deportații pot avea un portofel sau că pot avea cu ei fotografii, iar fata blondă era de-a dreptul un miracol în mijlocul paturilor ăloră prăpădite, un miracol care avea să-l salveze pe Mladen. În același timp, în fața chipului frumos al fetei, am uitat de el și am devenit o rasă barbară pentru care o fotografie era o apariție miraculoasă. Ni s-a părut că ne-am dat seama de asta și că pe fața lui Mladen se putea citi o undă de amărăciune venită de departe. Mladen, a șoptit Miran, ținându-i fotografia în față, Mladen, uite, e Mimica. Dar el tăcea, numai sub pleoapele închise a fremătat abia vizibil ca o unduire a mării, care devine tot mai calmă, tot mai nemișcată în infinitul îndepărtat. Apoi a părut că numele i-a ajuns la urechea încărcată de freamătul îndepărtat al eternității. Și în clipa aceea, când ochii lui s-au deschis, iar chipul îi era liniștit,

buzele lui au schițat un zâmbet și au șoptit abia perceptibil: Lacul Bled, știi... ea, acolo... Nu mult după asta, Stane a alergat după coramină, dar injecția n-a mai avut niciun rost, iar noi eram buimăciți, umblam în vârful picioarelor, de parcă era prima moarte la care eram martori. În mine s-a trezit din nou conștiința, pentru că mă aflam acolo pentru o examinare pur formală, în timp ce lui Mladen i se scursesese timpul atât de stupid. Încă o dată fusesem cruțat, cruțat fără motiv, în timp ce lui i se făcuse tot fără motiv o nedreptate în economia nemiloasă a existenței. Mă mai chinuia și gândul că, în timp ce stătea întins, îi oferisem o cană cu apă, iar el m-a refuzat nemulțumit, zicându-mi să nu-l chinui. Delira, desigur, și cine știe pe cine se mâniase, dar mie mi se păruse că pe mine mă zărise în vis, că văzuse cum încercam să-i ușurez soarta cu o cană de lichid. Nu era adevărat. Nu era deloc adevărat. Dar nimeni nu poate tăgădui că în adâncul ființei sale era în mod inconștient ușurat, pentru că pericolul îl amenința pe un altul, nu pe el. Între camarazi, când oferi de băut unui condamnat, pe lângă gestul generos, se ascunde și un pic de recunoștință pentru că tu ești cel ce îl servește pe el și nu el pe tine. Însă n-am reușit să ne liniștim, așa că Miran și Stane l-au rugat pe șef să-i facă lui Mladen autopsia. De parcă nu cauza morții lui ne-ar fi interesat, ci faptul că nu puteam crede cu niciun chip că murise, sperând să găsim o scânteie de viață în cotlonul cel mai ascuns al inimii lui. Așa am ajuns la dâmbul pe care băieții cu mânuși negre cărau oasele din camioane. Alunecam la fiecare pas și căutam nodurile copacilor tăiați de pe coasta nămolosă. Cei ce purtau brancarde nu alunecau, poate pentru că încărcătura pe care o purtau conferea greutate fiecărui pas. Când am ajuns în vârf, la început n-am văzut nimic din cauza fumului dens pe care vântul îl destrăma ca pe o perdea de ceață de culoarea funinginii. Numai după o vreme a apărut piramida, pe care limbi lungi de foc o lingeau la bază. Cei cu brancarda aruncau butucii în grămadă, în timp ce o siluetă cu un stingător mare de lumânări împingea în grămadă câte un membru ca să-i găsească o poziție bună. N-am rămas decât o clipă în fața fumului care lungea craniile

și se strecura din gurile deschise, pentru că am intrat într-o cabană din bârne. În fața acestei piramide, eram niște martori sensibili, dar și un comitet obișnuit cu asemenea scene, o comisie care se reunise pentru a constata ceva salutar. Eram aproape niște persoane oficiale, fiecare era calm în sinea sa, ca și cum Mladen ar fi fost unul dintre noi, în viață, printre noi, nu obiectul vizitei noastre. În prima încăpere îngustă, totul era ca într-o cabană de munte, cu excepția unor vase roșii de cărămidă, care semănau cu niște ghivece înalte de flori, doar că erau urne cu cenușa nemților arși. Păreau că nici ei nu se mai bucurau de acest privilegiu, pentru că vasele goale erau înșirate pe jos, de-a lungul peretelui. În camera de alături, Mladen era întins pe o masă de piatră și un tânăr francez își puneă niște mănuși roz; mănușii drepte îi lipsea vârful de la degetul cel mare. Flăcăul ăla era vânjos și puternic și sporovăia încontinuu de parcă ar fi vrut să distragă atenția de la ceva. Dar în loc să fim atenți la vorbăria lui meridională, ne uitam la Mladen, la ochii lui, ca să nu vedem tăietura care începea de sub bărbie. Era calm, Mladen, și părea să aștepte răbdător rezultatul operației. Arăta de parcă se lăsase în voia stăruinței îndărătnice a camarazilor lui infirmieri, rămânând în același timp singur cu gândurile lui, reținându-și pe ascuns în colțul buzelor umbra unui surâs ostenit. Și, cu toate că micul triunghi, o inimă de om, s-a deschis sub bisturiul flăcăului vorbăreț ca o casetă, misterul ei s-a furișat, așa cum s-ar fi furișat și inima, dacă, în ultima clipă, nu ar fi apucat-o mâna lui dibace. O malformație cardiacă, a zis flăcăul scotocind cu bisturiul într-o valvă. M-am uitat la inimă, apoi la tencuiala nezugrăvită de pe peretele din spatele mesei de piatră. M-aș fi putut gândi la clăia în flăcări și la fum, dar nu am făcut-o; nu vedeam decât fiecare granulă în parte din tencuiala cenușie și umedă de pe perete. În fața tencuielii, fața palidă a lui Mladen semăna cu aceea a unei fete care născuse un făt mort, ale cărei dureri fuseseră toate zadarnice. Apoi, flăcăul a lăsat fătul în pace și, când s-a apropiat de plămâni, a urmat un moment de o oarecare eliberare. Nu după mult, cu palmele lui late a început să stoarcă o cerneală neagră densă și

a zis: pneumonie. M-am uitat atunci la Mladen și mi s-a părut că e ușurat, pentru că nu-l mai durea și nu-l mai vedea pe flăcăul care, uitându-se la noi, îi întorsese spatele. Atunci a intrat medicul șef, un olandez înalt cu ochi batjocoritori, așa că flăcăul a trăncănit mai puțin, mai ales după ce a zis ceva de ficat, iar ochii olandezului au prins viață, zicându-i că e tocmai pe dos. Flăcăul a amuțit și m-am gândit din nou că nu e decât un student la Medicină, care se oferise să facă autopsii, ca să-și salveze în acest fel viața; șeful știe toate astea, dar nu-i permite ca în prezența lui să îndruge vrute și nevrute. I-a cerut apoi să-i arate inima și plămânii, fără să infirme diagnosticul. Pe urmă, studentul la Medicină a băgat foarfecele în intestin și a început să îl taie în lung, asemenea unui vânzător care, cu foarfecele pe jumătate deschise, taie o bucată de pânză. Apoi s-a oprit și s-a uitat la o pată. Nu, a zis șeful. A tăiat în continuare intestinul, s-a oprit, s-a uitat și a zis: tifos. Atunci șeful a dat din cap și a repetat: tifos. Pe urmă și-a aprins o țigară. Mie mi s-a părut o lipsă de respect să o aprindă cu o asemenea voluptate, pe de altă parte, îmi plăcea că, fiind îmbrăcat în hainele vărgate putea fi atât de înalt și de sigur de sine. Și pentru că îi făcuse lui Mladen onoarea să vină la el, deși nu mă puteam gândi la chipul lui Mladen când avea să rămână de unul singur. Era urât din partea flăcăului francez că lăsase viscerele grămadă și că nu l-a cusut la loc, așa cum făcea doctorul de la Dachau. Atunci mi-am amintit că Mladen nu voise să se uite la diseccții după cursul scurt de medicină pe care ni-l ținuse doctorul Arko. Nu vreau să văd, zisese el. N-ai avut dreptate, îl certam acum, în timp ce ieșeam din cabană, n-ai avut dreptate, Mladen, ar fi trebuit să faci un efort, poate că ți-ar fi fost mai ușor să lupti cu moartea. Era o copilărie din partea mea, îmi dădeam seama că era o copilărie, dar îi repetam că nu făcuse bine și că ar fi trebuit să știe ce ne spusese tații noștri după ce se întorseseră de pe frontul de la Soča⁴⁵. Nu trebuie să-ți fie frică de moarte, ziceau, pentru că

⁴⁵ Soča (it. Isonzo), râu aflat pe teritoriul actual al Sloveniei, pe valea căruia s-au purtat douăsprezece bătălii sângeroase în timpul Primului Război

dacă ți-e frică te împiedici și moartea te doboară. Trebuie să fii chibzuit, toate mișcările tale trebuie să fie firești. Și iar mi-am dat seama că repet niște vorbe fără rost ca pe un descântec menit să-mi tulbure gândurile și să le alunge. Totuși, când am ieșit, i-am spus lui Stane că Mladen nu suporta disecțiile la Dachau și că acum avusese parte de una. Cine știe de ce mă străduiam să stabilesc niște conexiuni între evenimente care nu aveau nicio legătură. Aș fi făcut mai bine să tac. Când am apucat-o pe dâmb în jos, mi s-a părut că suntem atât de atenți pentru că întregul deal era viu, alcătuit din organe vii și că în orice clipă am fi putut călca pe inima unui om, pe inima lui Mladen, pe ochii lui. Pentru că târgile treceau încontinuu pe lângă noi cărând combustibil acolo, sus; de pe o targă atârna o mână costelivă, care se târa pe coastă, de parcă degetele ei uscate ar fi încercat zadarnic să apuce pământul și să scape de foc.

M-am întors la scări și am început să urc încet până la terasa de sus. Terasesele acestea înguste seamănă cu terasesele abrupte ce se înalță deasupra orașului Trieste, de la țărmul mării până la marginea Podișului Carstic. Dar acolo ele se arcuiesc odată cu țărmul, ascunse printre salcâmi și murii deși; de pe aceste terase, oriunde pășești, la dreapta sau la stânga, dai de o podgorie, unde butucii bătrâni înfruntă soarele și îl forțează ca, încet-încet, să înnobileze boabele negre cu seva pământului de aramă. Dar atunci, pe terasesele lungi, întunecate, nu mi se arătasera nici măcar o dată treptele acestea minunate, mici, care leagă marea albastră de cerul siniliu, nici bolțile cu viță-de-vie. Aici, moartea pune în scenă propria recoltă, care dura pe parcursul celor patru anotimpuri, și nu depindea deloc de ele dacă seva vitală se usca în noi sau dacă se scurgea din noi. Dar când privirea mea se oprește asupra numelor gravate în coloanele mici, tăiate oblic, îmi spun că în altă parte moartea a fost mult mai impresionantă. Buchenwald. Oświęcim. Mauthausen. Mărturiile din aceste locuri au fost o revelație incomparabilă chiar și

Mondial, între Italia și Austro-Ungaria.

pentru unii deținuți din lagăr. De exemplu, imaginea scărilor din cariera de la Mauthausen. O sută optzeci și șase de trepte. Nouă etaje. Trupurile zebrațe trebuiau să se urce până în vârful scărilor de șase ori pe zi. Cu pietre grele pe umeri. Și trebuiau să fie grele, pentru că sus era o potecă îngustă, la marginea prăpastiei, unde stătea un kapo care îi împingea în prăpastie pe cei ce purtau pe umeri pietre mici. Cornișa se numea *Peretele parașutiștilor*. Dar trupurile puteau să cadă și pe scări, pentru că erau uscate, pietrele grele, iar treptele erau formate din pietre inegale, uneori dispuse pieziș. Când aveau chef, pe toți cei ce de abia ajungeau sus, gâfâind, gardienii din vârful scărilor îi împingeau, răsturnându-i peste cei ce urcau, făcând astfel să se rostogolească până jos pietrele albe și mulțimea vărgată. Desigur, forma aceasta de exterminare nu era fundamental diferită de exterminarea din cariera de aici, dar monstruoșitatea acelor trepte este atât înspăimântătoare, încât chiar și un om cu o anumită experiență a lagărului nu e în fața ei decât un mic copil. Mi-am dat seama de mult că experiența mea este extrem de modestă în comparație cu ceea ce descrieseră alții în amintirile lor. Blaha, Levi, Rousset, Bruck, Ragot, Pappalettera. Și nici nu eram suficient de cultivat. Eram prizonier în lumea mea întunecată. Aceasta era secată și cu timpul s-a populat cu umbrele nefericiților pe care ochii mei îi însoțeau. Ochii mei? Da, pentru că, de fapt, n-am lăsat imaginile să-mi atingă inima. N-am făcut-o în mod voit, probabil, la primul contact cu realitatea lagărului, întreaga mea structură morală s-a prăbușit oarecum într-o ceață imobilă care, cu timpul, a filtrat întâmplările și le-a privat de eficiența forței lor de a se exprima. Frica a paralizat întreaga încrengătură de nervi, întreaga ei rețea de terminații fine, însă tot frica m-a protejat de un rău și mai mare, care ar fi însemnat familiarizarea completă cu realitatea dată. Așadar, e de înțeles de ce nu mai eram curios și de ce nici prin gând nu-mi trecuse să mă interesez de numele șefilor, de apartenența politică a oamenilor importanți sau de politica internă a lagărului. De fapt, am descoperit toate astea numai după ce am citit mărturiile altora. Chiar ca interpret și, ulterior, ca infirmier,

am rămas un element dintr-o mulțime, o celulă înspăimântată a fricii generalizate. Aceasta s-a strecurat în mine fără veste, încă din prima dimineață, când din vagoanele pentru vite am pătruns în spălătorul spațios de la Dachau. Nu era o dovadă de moliciune, pentru că după patru ani de război și de viață cazonă omul se debarasează de obiceiurile unui Pământean civilizat, nu mai poate fi surprins nici de grămada de trupuri goale, nici de tunsul părului, nici de sperietoarele caraghioase, îmbrăcate în haine prea largi sau prea scurte. În fața caporalilor, omul înțelege bine cât de abstractă este valoarea culturii și a amabilității. Dar dacă răutatea caporalilor era generată de o îngustime a minții și de un complex de inferioritate, răcnetele din spălător veneau dintr-o feroare distructivă, pe care atunci nu am putut să o înțeleg, dar de care organismul meu s-a îmbibat pentru totdeauna. De aceea ar fi o prostie să subliniez cât de jalnic era că ne tundeau părul de la subraț și de pe pubis, cât de tare mă ardea pe urmă soluția cu care mă dezinfectau la subraț și pe pubis. Moartea era în aer. O respiram. Nu se luminase încă de ziua când trupurile noastre spălate, rase, dezinfectate stăteau goale în zăpada germană de februarie. Iar acum mi se pare o copilărie panica de atunci, conștiința organică a faptului că atentau la viața noastră. Dacă scena se repetă luni întregi, i te supui. Desigur, dacă nu mori. Nu cedezi la gândul că vei muri, ci unei certitudini că totul este în așa fel organizat încât mai mult ca sigur că vei muri. Iar puterea unei asemenea revelații este mult mai devastatoare în cazul unui trup sănătos, civilizat încă, decât în cazul unui organism astenizat, ale cărui țesuturi sunt atrofiate. Fără îndoială, omul care a întâlnit naziști știe că nu se poate aștepta la nimic bun în lagărele lor; însă primul șoc la intrarea în universul crematoriilor este determinant. Însăși economia exterminării o cere. Așa se explică mersul și alergatul trupurilor goale prin zăpadă, așteptarea în frigul din baracă, apoi din nou alergatul prin zăpadă când ai rămas fără lenjeria de lână, fără hainele de iarnă și fără jachetă. Acum nu-mi amintesc dacă privirea mea era dezorientată sau fixă. Cum nu știu nici cum mă simțeam când, în niște pantaloni

verzi de militar, care de-abia dacă-mi ajungeau sub genunchi, cu șosete scurte și cu saboți de lemn, m-am dus în fața barăcii, unde am rămas cu toții în zăpadă o eternitate. Mai mult ca sigur că-mi era frig, pentru că nu aveam pulover, și am rămas aici, pe terase, zile întregi, în zăpadă, interminabile ore, strângându-ne ciorchine, pentru ca resturile de calorii să nu se risipească. Aici și frigul era diferit. Iar mănunchiul de oameni se clătina de parcă din trupurile uscate se declanșase automat nevoia după un legănat surd, dar alinător, de o tandrețe cosmică toropită. Poate că era și foamea care în acest legănat căuta uitarea, dar trupurile adunate se unduiau încet, urmând parcă mișcările lente ale oscilației nevăzute, eterne, care buimăcea încetul cu încetul conștiința umană cu bunăvoința ei maternă. Dar ar fi să compar, așa spune că frigul de la Dachau era oarecum copilăresc, de început, cu toate că și acela îmi putea fi fatal, fiindcă nu primisem un pulover. Aveam un fel de vestă mică, dar ochiurile ei de lână îmi acopereau pieptul de jur împrejur. Prin cămașă îi simțeam ochiurile, simțeam că sunt de lână. Și asta datorită pachetelor de țigări *Morava*, pe care le adusesem de la spălător, în pofida răcnetelor, spălătorului, ochilor scrutători și a trupurilor goale. Pachetele de țigări și o batistă în care le înfășurasem. Dani mi le aduseseră la închisoare și directorul sau ce-o fi fost mi le-a dat înainte să plecăm la Dachau. Mai mult ca sigur că îl plătise bine, din moment ce fusese așa de cumsecade, iar ea nu știa că aveam să plec, cu atât mai puțin unde aveam să ajungă țigările ei. Pe drum, fumaserăm bine din ele, dar tot îmi mai rămăseseră trei, patru pachete pe care le aveam în batistă, în timp ce alergam gol prin zăpadă. Zece țigări *Morava*, poate cincisprezece, nu mai știu, pentru un pulover. Cu alte cuvinte, cu averea mea, așa fi putut obține o pereche de șosete trei sferturi și o pereche de pantaloni lungi. Dar încă nu apucaserăm să ne dorim cu toată ființa lăturile roșiaticice de la prânz (la care Paulo renunța, ca să le dea fiului său, Ljubo), când a trebuit din nou să ne dezbrăcăm în zăpadă și să așteptăm în fața barăcii, ce servea de depozit, să ne primim zeghea. Era la amiază și un aer otrăvit plutea sub cerul jos,

acoperit de nori. Digestia mea era paralizată de câteva zile. Nu mi-era foame, dar îmi mișcam trupul de parcă ar fi ajutat la ceva că vântul iernii îl spinteca dintr-o parte, că nu-l ataca din față. Tot drumul până în Alsacia nu-mi fusese foame, nici în zilele cât am rămas la Markkirch, de fapt, la Sainte Marie aux Mines. De aceea, contactul meu cu Alsacia a fost și mai jalnic, îmi era frig nu numai din cauza hainelor subțiri. Desigur, ni s-a părut că am ajuns într-un loc cunoscut când, la gară, am văzut inscripția în franceză înlocuită de una în germană. Ne aflam printre oameni care nu abandonaseră legile inimii. Când dimineața, încolonați, tropăiam cu saboții noștri pe strada pustie, iar tălpile de lemn izbeau ritmic pietrele mari de pe drum, dindărătul ferestrelor de la case femeile își duceau batistele la ochi. Asta s-a întâmplat pentru prima și ultima dată în tot timpul cât a durat pierzania noastră, iar acela dintre noi care, după câteva zile de la sosire, nu s-a mai trezit dimineața, a plecat având în țesutul amintirii lui imaginea unei legături delicate cu o comunitate umană. Au început să plece după trei săptămâni. Organismele cele mai puternice au plecat primele. De obicei, acestea rezistau cel mai greu la violența șocului de început. Mâncarea apoasă și munca de douăsprezece ore în tunel. În curent. Iar afară, zăpadă. Dar nu acesta era esențialul. Ritmul era ucigător. Plecărilor rapide. Întoarcerile rapide. Îngurgitarea rapidă a rației de pâine, întreruptă de răcnetele care mânau turma la locul de adunare, pentru control. Somnul profund și, în același timp, agitat, curmat dimineața de răcnetele care dădeau deșteptarea. Și nicio deosebire între dimineață și seară, pentru că febra amesteca începutul cu sfârșitul, întunericul cu lumina. Corpul își pierdea centrul de greutate, nu mai avea sentimentul verticalității când stătea în picioare, și nici pe cel al orizontalității când zăcea întins pe salteaua de paie. Chiar și culcat, atârna, își întindea picioarele în jos, fiind conștient că atârna, că se întinde în jos și, în același timp, că doarme. Iar inima, care era la pândă, așteptând ca răcnetele să o arunce din pat, nu-și mai amintea că s-ar fi putut odihni pe ascuns, nici nu mai știa să-și refacă ritmul. Se fofila, se volatiliza.

Mersul la veceu și la spălător era și el febril. Scândurile de la podeaua acestei fabrici abandonate fuseseră ridicate, lăsând la vedere un pârâu. Ne tărâm în jos până la apa care curgea, la un capăt al ei ne spălăm, la celălalt ne făceam nevoile, mari și mici. Dar la repezeală, că trebuia să ne spălăm gamela și să alergăm din nou în rând, pe zăpadă. Da, nu mi-era deloc foame și n-aveam niciun merit pentru că-mi dădeam rația de pâine unui compatriot. Pe atunci mai erau încă în fire, nu trebuiau să mănânce pâinea numai din ochi, iar în privirea lor se putea vedea că le părea rău pentru ce avea să mi se întâmple. Îmi și pusese rău. Mi-o pusese și singur, îndreptându-mă spre necunoscut, în momentul în care m-am întins pe podea și m-am hotărât să nu mai merg în tunel. Atunci, comandantul a dat un picior grămezii vărgate întinse pe jos, fără să o trezească din nesfârșita apatie. Și așa, un camion m-a adus aici. A adus un trup într-o cutie și pe mine deasupra cutiei. Apoi, la vizita de seară, Leif mi-a dat două tablete de aspirină și s-a răstit la mine că nu am decât treizeci și opt de grade. Avea, bineînțeles, dreptate. Eram totuși bolnav, pentru că nu mi-era foame. M-a vindecat liniștea din blocul trântorilor. Kapo ne ardea câteva bastoane pe spinare, dar asta numai când trebuia să mergem la apel, aici, pe terasă. Altminteri, eram liniștiți. Liniștiți, ore întregi, în frig, liniștiți, ore întregi, în bloc. Și permanent flămânzi. Tot mai flămânzi, tot mai liniștiți. Numai diareea ne tulbura liniștea, pentru că trebuia să ieșim de douăzeci de ori pe zi. Unii rămâneau pe veceu. Cu toate astea, chiar și diareea aducea liniștea, în cele din urmă. Foamea dispăruse, iar trupul devenea tot mai supus. Așa că rația de pâine, pe care unii o așteptau cu toți cromozomii din corp, nu era decât o bucată de lut, o bucată de pământ frământat, acru. Atunci ne doream să ne fie foame, un rău pe care să îl vezi și pe care să nu-l poți îmblânzi. Nu știu, când stăteam întins pe pământul care acum e acoperit cu pietriș, poate că nu-mi doream nici pâine, nici nimic altceva. Pentru că omul se odihnește cel mai bine pe pământ. Chiar și în universul crematoriilor. Când m-am întins a treia oară, mi s-a părut că odihna avea să fie definitivă. Dar iar mi-am

revenit, ca un câine îndărătnic. Pe urmă, m-a ajutat *Weberei* cu tăieturile alea stupide, dar domoale. Și panarițiul din palma stângă, sub degetul mic. Atunci mi-am văzut sângele. Era rozaliu ca apa în care s-au picurat câțiva stropi de zmeură. Era deja defibrat. Apoi a urmat carantina și Jean. Așa am început să scriu pentru Leif anamneze și diagnostice. Interpret și secretar al medicului-șef, prizonier și el. Nu era deloc o însărcinare oficială și chiar nu știu în ce calitate eram înregistrat la infirmerie, ca secretar, ca asistent sau ca *pfleger*⁴⁶. Situația mea era excepțională, ceea ce mi s-a întâmplat deseori în viață. Și înainte și după asta, mi s-a întâmplat să nu intru în normă. Dar atunci a fost vorba de a scăpa de haos, de a rămâne într-o pace organizată. Moartea era prezentă atât în haos, cât și în pacea organizată, însă omul scapă de anonimat dacă are posibilitatea să se adune. Întrucât conștiința depersonalizării este mai cruntă decât foamea, iar aceasta este cea mai cruntă atunci când își îndeplinește în mod radical funcția sa fatală, dezintegrarea personalității. Alături de Leif, îi ajutam pe bolnavi și sentimentul că sunt util dădea un sens mișcărilor mele și justifica izolarea mea parțială de masa îngrămadită în blocuri. Da, era o situație excepțională, care a căpătat adevărata semnificație la părăsirea lagărului. Atunci Leif a plecat cu prietenii lui, și-a luat rămas bun, zicându-mi că drumurile noastre se despart. Așa m-am întors cu infirmeria la Dachau, dar în timp ce medicii și infirmierii și-au păstrat funcțiile, la sosirea la Dachau eu am redevenit un număr ca toate celelalte. Dar, recunosc, alergiile mele față de legăturile strânse de prietenie era, în mare măsură, cauza acestei izolări. Relațiile mele cu ceilalți pot fi foarte cordiale, dar niciodată nu se dezvoltă până la încrederea totală. O anume închidere în sine își are mai mult ca sigur originea în caracteristicile carstice prezente în mine, moștenite în bună parte de la mama, dar amprenta finală și-au pus-o anii haotici de după Primul Război Mondial. Cea mai cruntă traumă a reprezentat-o alungarea învățătorilor sloveni din școlile de la

⁴⁶ Infirmier (germ.)

Trieste. Poate că distanța asta cordială, dar fățișă, a făcut să fiu foarte aproape și, în același timp, foarte departe de Leif. Desigur, bărbatul acela activ, deschis a simțit în mod instinctiv că are lângă el un caracter greu de perceput, de definit, cu care nu avea să încheie nicio înțelegere personală, pentru că un asemenea caracter nu numai că nu o pretinde, mai mult, evită în mod automat să o facă. Asta cred acum, dar atunci am fost mai întâi supărat pe Leif pentru că mă abandonase, apoi gândindu-mă la rece, mi-am zis că medicul norvegian cel blond își avea propriile relații, poate chiar atribuții speciale. Iar munca m-a copleșit. Cu toate acestea, relațiile mele cu francezii au fost mereu destinse. Cu ei am plecat la Dachau. Acolo a trebuit să ne suflecăm mânecile. În fața spălătorului. În spălător. Pe urmă, din nou în fața lui. Dragul de Tomaž, care fusese fericit să se ducă la Dachau, fiindcă așa ar fi fost mai aproape de casă, ajunsese unul dintre cei mulți care nu mai erau decât o substanță uzată, asemenea zdrențelor, bandajelor putrezite și lingurilor de lemn, aruncate cu lopata pe fereastră, afară. Uneori, când citeșc mărturiile altora și mă gândesc la ei, am impresia că în lumea aceea a cuptoarelor veșnice am fost mai ales martorul laturii ei funebre; oarecum asemenea angajaților dintr-un spital municipal, care lucrează la subsol, sau lucrătorilor dintr-un cimitir. Și-mi spun că imaginea pe care oamenii aceștia o au despre viață este fără doar și poate deformată, chiar dacă experiența lor e reală. Este, în orice caz, un adevăr; la fel de adevărat este și că, aici, zilele de muncă se desfășurau și în depozite, bucătării, fabrici și birouri. Dar toată activitatea asta s-a transformat treptat, inevitabil în cenușă. De aceea, experiența omului care nu ar cunoaște dintr-un oraș decât morga și cimitirul ar fi foarte lacunară, fiindcă orașele au un ritm vital, adulții îi învață pe copii drumul spre viitor. Orașele-crematorii au fost construite pentru a-i distruge pe fiii omului; de aceea era totuna în ce secție erai angajat. Frizerul tunde moartea, cel de la depozit o îmbrăca, infirmierul o dezbrăca, funcționarul din birou scria alături de număr o dată, după ce fiecare dintre ei avea să fi absorbit cu putere prin

coșul cel înalt. În fine, când la Dachau, la *apelplatz*⁴⁷, am luat de pe saltelele de paie rămășițele care încă mai respirau, a trebuit să mă despart de personalul infirmeriei și să mă alătur mulțimii din blocul închis, pentru carantină. Cel mai periculos în trecerea asta era un atac de confuzie mintală care nu se producea niciodată la contactul direct cu oasele distruse, pentru că ele reprezentau moartea definitivă. Panica smintită, care stătea la pândă, venea din sentimentul de a fi pierdut în masa rătăcitoare, informă, complet vulnerabilă. Valul acesta cețos mă invadea mai ales noaptea, când trebuia să ne întindem pe saltea și să ne băgăm în sacii de hârtie, pe care îi primiserăm în loc de pături. Din cauza asta aveam și mai puțin loc, pentru că hârtia e țeapănă, nu ia forma corpului ca pătura, așa că foșnitul dura foarte mult, chiar și după ce conținutul pachetelor lunguiețe își găsisese locul. Eram o marfă împachetată pe niște rafturi pline ochi, care însă se puteau goli în cel mai scurt timp. Și când îmi întindeam membrele în pachetul foșnitor, simțeam cum se apropie o negură de panică, tresăream, de parcă aș fi vrut, ca să o alung, să ies cât mai repede din scutul fâșâitor și să mă așez undeva. Dar mă stăpâneam și alungam imaginile sfâșietoare; îmi ziceam că, de fapt, trupul meu era izolat în sac și, ca urmare, era mai autonom; îmi ziceam că sacii nu mai fuseseră folosiți și, ca urmare, erau mult mai curați decât păturile. Dar, în cele din urmă, probabil că foșnetul care venea de la patul din colț mă liniștea cel mai mult. Știam că un sac galben de hârtie se freca de sacul de alături, dar părea că se atingeau două tulpini de porumb, două frunze de porumb. Și nici nu încercam să le imaginez într-un câmp cunoscut, poate că nici la Mrzlik, în patul unchiului Franc, nu simțisem sub mine frunzele de porumb, nu făceam decât să îmi repet: frunze de porumb, frunze de porumb, frunze de porumb. Ca într-un exercițiu mnemotehnic sau într-o terapie de autosugestie. Omul se ajută și el cum poate și cum știe. Și, în situația asta, mai e important și un alt adevăr: nu e întotdeauna bine dacă omul e

⁴⁷ Loc de apel (germ.)

complet treaz. În unele cazuri, e chiar mai bine dacă e într-o stare de semi-letargie. Letargie, acesta este cuvântul corect. Cu siguranță, în lagăr existau oameni, mai ales medici, care aveau un plan, alții sabotau, având chiar legături cu exteriorul, după cum povestește dr. Blaha în cartea sa, *Medicina pe căi greșite*. Dar oamenii aceia se aflau de mult în acea lume și pentru că fuseseră cruțați, pentru că rămăseseră totuși în viață, chemarea vieții începuse să-i ademenească în secret. Dar ceva letargic trebuie să fi existat și în structura lor psihologică. În rutina lor. În rutina muncii lor. În succesiunea circulară a mișcărilor lor. O trezire completă, definitivă le-ar fi declanșat forța vitală cu puterea unei bombe atomice. Dar și blocul pentru carantină s-a pus în mișcare. La început, din cauza atacurilor aeriene, chiar și celulele înfometate se camuflau în timp ce ochii urmăreau avioanele doborâte; apoi, din cauza deplasărilor la München, unde era nevoie să se degajeze dărâmăturile. Nu, eu nu m-am dus. Poate că mâna unui prieten, care avea să mă repartizeze printre infirmieri, avusese și atunci grijă de mine. Sau poate n-a fost decât o întâmplare că nu m-am dus. Plecau dis-de-dimineată, când încă nu se crăpase de ziuă, și se întorceau ruși, iar tocmai când dormeau mai profund, trebuiau să plece din nou. Uneori, reușeau să-și mai potolească foamea. De exemplu, atunci când o bombă sfârteca un pluton de intendență, iar lor le rămânea cazanul cu mâncare. Se dezbrăcau de jachetele vărgate, de înnodau mânecile, le atârnavă de încheietura mâinii și le umpleau cu ciorba deasă. În orice caz, era o muncă infernală să dezgroape bombele care nu explodaseră. Pe atunci eram la infirmerie. La blocul cincisprezece, *Scheisserei blok*. Blocul pentru pântecăraie. Blocul acesta era în mare ceea ce fusese camera mea de la Harzungen în mic. Două sute de bolnavi într-o încăpere. Și pentru că avea patru încăperi, blocul era un lazaret populat în exces cu trupuri suferind de diaree. Un lazaret cu aer pestilențial, pe care degeaba încercai să nu îl inhalezi, pătrundea în tine prin toți porii. Astfel, treptat, toate țesăturile tale se saturează și ajungi să te miști într-o atmosferă care aproape se confundă cu acest aer. Numai dacă

erai mai mult timp afară îți dădeai seama la întoarcere că erai asaltat de vaporii adunați într-o hazna. Dar eram rareori afară, fiindcă aveam mult de lucru cu oamenii ce zăceau în propriile excremente. Cine știe, poate că datorită naturii mele de plebeu nu am avut și nu am nici acum nicio dificultate la contactul cu puroiul, excrementele și sângele. De aceea, când spălam trupurile murdare, îmi doream numai să le văd cât mai repede curate, întinse în pat, ca și cum mi-aș fi imaginat că un trup curat și frumos întins în pat era bine rânduie și în interior. O manie nevinovată. Poate că e asemănătoare spălării rituale de care are instinctiv nevoie un delincvent. Probabil că și în cazul nemților, nevoia de strictă ordine exterioară face parte din tendința de a compensa, de a îndrepta deformările interioare. Însă bolnavii simțeau că îngrijirile mele nu erau îndreptate numai spre exterior. Pentru că bolnavul are simțurile exacerbate, deși deseori nu ne dăm seama de asta. M-am înțeles bine cu doctorul André, iar grija pentru cei neputincioși devenise o muncă aproape rodnică, eficientă. André era unul dintre puținii doctori care știu să îmbine în mod autentic cunoștințele profesionale cu căldura prietenească, reala abilitate a specialistului cu bunătatea omenească. Pe atunci se mai liniștise, pentru că pericolul de a fi trimis la Breslau, unde fusese solicitat în ultimele zile, înainte de plecarea noastră de aici, de pe terasele astea, se îndepărtase. Atunci a fost salvat numai de lipsa mijloacelor de transport. Iar Breslav era plin de mistere. Condamnările la moarte se pare că se executau cu securea, iar călăul era îmbrăcat ca de paradă, cu mănuși albe în mâini. Dar cele două fronturi se apropiau, iar André începuse să sperie că uitaseră de el. Se dedica total bolnavilor; eram infirmierul lui devotat. Existența noastră cordială era înveninată numai de kapo al blocului nostru. Un *volksdeutscher*⁴⁸ polonez, Josef Becker. Un ticălos care alunga din infirmerie chiar optzeci de bolnavi o dată. André se tot chinuia cu el, dar fiind medic, îl putea ține la

⁴⁸ Persoană de origine germană care locuiește într-un stat din Europa Centrală sau de Est. (germ.)

distanță. Desigur, s-ar fi putut răzbuna pe mine, dar s-a lovit de caracterul meu carstic. Ca în ziua în care a găsit un bolnav paralizat, murdar de rahat. Mă ocupam de altceva și i-am zis că vreau să termin de ce mă apucasem. Iar Becker a sărit ca ars. Înalt, uscățiv, cu o față îngustă și sumbră, părea ca o lamă ascuțită. Nu-ți place să te atingi de trupurile murdare de rahat, a șuierat și mi-a ordonat să mă apuc repede de treabă. M-am apucat. Dar foarte încet. Și temeinic, ca și cum ar fi fost trupul paralizat al bunicului meu. Și fără o vorbă, muțenia asta categorică, neclintită, o am de la mama. El ar fi vrut să audă o replică, ceva, acolo, ca să-și dea drumul. Eu însă tăceam și mă gândeam cât de jalnică e specia umană din moment ce e posibil ca omul chemat să te învețe ce înseamnă bunătatea era cel ce dădea afară din infirmerie trupurile care nu se mai puteau ține pe picioare și care-și băgau un deget în rect, ca să nu murdărească podeaua, când se târau până la veceu. E de înțeles că, cu un asemenea kapo, nu aveam cum să rămân multă vreme infirmier. De-ai fi fost doar un pic mai supus, mi-au reproșat mai apoi camarazii mei. Ziceau că, în felul ăsta, l-aș fi dovedit și că aș fi fost numit infirmierul permanent al acelei camere. Dar nu-mi pot închipui să fac ceva împotriva convingerilor mele. Cu atât mai puțin când era vorba de Becker. Și așa am fost trecut pe lista infirmierilor care au fost trimiși la Dora. Doctorul Arko ne-a ținut un curs, ca să știm mai mult decât majoritatea infirmierilor, chiar mai mult decât unii din așa-ziii medici sau chirurghi de acolo. Cu siguranță mai mult decât cel care perforase un mușchi, incizând un abces dintr-o pulpă. Tot doctorul Arko ne-a dus în sala de disecții, la doctorul Blaha, ca pe niște studenți la medicină, ca să cunoaștem cât de cât structura internă a corpului uman. Așa am pătruns în mod oficial în interiorul barăcii în fața căreia depuneam în fiecare dimineață pe cei decedați în camera mea. Drumul acesta l-am făcut când încă nu se luminase, când încet, anevoie, începea să se crape de ziuă. Căruciorul cu două roți avea un jgheab de cositor, acoperit cu un capac tot de cositor. Și așa, dis-de-dimineată, în cutia lungă de cositor, îmi căram visurile de frumusețe spre

repausul veșnic. Spaimele confuze din tinerețea mea căpătau acum un contur vizibil, palpabil. Câteodată, una dintre roți scârțâia ușor sau capacul de pe jgheab se bălăbănea, dar eu auzeam numai liniștea care înconjura trupurile de dedesubt, liniștea din mine, în timp ce împingeam căruciorul de metal de-a lungul nenumăratelor blocuri.

Ravensbrück. Oranienburg. Nu le cunosc. Belsen. Da, îl cunosc. Noi am fost însă numai în barăcile militare, nu am văzut locul unde rămășițele omenești se descompuneau încet. Se pare că fuseserăm foarte aproape. Aveam însă grijile noastre. Lumea a aflat despre Ana Frank numai după război, atunci fuseseră zeci de mii de Ane. Și Zora noastră fusese printre ele. Zora Perello, care avea chipul unei Madone de Rafael și de care eram îndrăgostiți cu toții. Dar noi, slovenii, suntem mult prea delăsători ca să adunăm scrisorile Zorei, însemnările ei redactate înainte să fie arestată de poliția germană, în perioada când fusese prizoniera poliției italiene, pentru că nu acceptase situația de sclavi a slovenilor în Regatul Italiei. Nu știm să o prezentăm lumii pe Zora. Bietul nostru suflet național încă nu se poate vindeca de durerea în care s-a ferecat. S-a însuflețit pentru luptătorii oficiali, pentru eroii căzuți pe câmpul de luptă, pentru că după atâtea secole de viață în robie, aceștia au fost ca o flacără miraculoasă care a erupt din cenușă. Dar o asemenea explozie năprasnică, cu tot eroismul ei măreț, se manifestă numai o dată, într-un timp limitat, dacă nu este însoțită de o imersiune profundă în cotloanele ascunse ale sufletului național. Poate că suntem prea mărginiți, prea egoist de mărunți și nici prin cap nu ne trece că am putea să ne identificăm cu soarta acestei fete, acestei frumoase liceene. Ca orice oameni mărunți, ne temperăm complexe aspirând la ce e uriaș, imens. După ce m-am întors la Trieste și am aflat că Dora fusese la Belsen chiar atunci când fusesem și eu, am fost cuprins din nou de acea mâhnire pe care am mai încercat-o aici, când fetele din buncăr au fost aduse în blocul din spatele crematoriului. Simțeam cu acuitate că, dacă aș fi primit spre îngrijire ființa ei

uscățivă, aș fi reușit să mențin în trupul Zorei pulsația vieții, oricât de plăpândă ar fi fost aceasta. Simțeam că, în chip misterios, aș fi avut o influență asupra ei și poate că, prin prezența mea, lumina din ochii ei nu s-ar fi stins. Desigur, erau străfulgerări ale naivității născute în tinerețea mea din încercarea de a mă opune conștiinței irefutabile a neputinței definitive în fața opresiunii. Știam și eu cât de copilăros fusesem cu siringa mea în șoldul costeliv, în formă de x al lui Ivan. Dar poate că, în pofida acestei experiențe, mâhnirea mea era cu atât mai mare cu cât era vorba de eșecul de a salva o femeie. Sentimentul de a fi ratat ceva s-a reîntors în trecut și, de acolo, a adus în prezent blestemul de a fi complet orfan. Totuși, chiar dacă aș fi știut că Zora era acolo, nu m-ar fi ajutat cu nimic. Fiindcă n-aș fi putut să o găsesc pe Zora în marea de trupuri de femei extenuate. Iar cât timp am așteptat eliberarea, auzul nostru se concentra numai la tunetele care se apropiau asemenea unui compresor lung de un kilometru, căruia pământul îi opunea rezistență bubuind sec; în cele din urmă, zguduitorile surde se stingeau și o liniște de neînțeles, fără margini, puneă stăpânire pe întreaga zare. De aceea, strigătele mulțimii vărgate erau și mai sălbatice pe măsură ce momentul eliberării se apropia. Încetaserăm de mult să mai credem în ea și strigătul inconștient care se ridica din mulțime dădea glas foamei și, în același timp, fericirii, groazei compacte, era o osana necugetată, urletul unui animal ce nu se putea exprima în cuvinte, răcnetul omului care încă se mai luptă să-și domine animalitatea. Da, tocmai atunci, în ambianța aceea de zbucium, în fața unor imagini noi, pieptul meu și-a făcut din nou simțită prezența. Era seară și mă întorceam la „spital” pe drumul acoperit cu pietriș când totul s-a declanșat și am lăsat după mine o urmă roșie, ca un animal rănit, dar care nu se predă. Tocmai așteptam să fim luați de acolo și ar fi fost un adevărat ghinion să încetez să mai respir tocmai când aveam să dau de aer liber. Nu mai știu ce mi s-a întâmplat, nu-mi mai amintesc. Poate că am început să fug sau doar să merg repede. Sau poate nu, poate că mi-am văzut liniștit de drum, ținându-mi batista la gură, ca în spălătorul de

la Harzungen. Când ne-au dus la frontiera olandeză eram atât de istovit, încât stăteam pe jumătate întins, pe jumătate sprijinit de peretele camionului englezesc. Belsen! Un nume prea mare pentru o terasă atât de mică. Sau poate că nu. Pentru că soarta unei camere dintr-o baracă face cât soarta a douăzeci sau treizeci de barăci. În acea baracă, ce se afla pe atunci aici, pe această terasă, se aflau, de pildă, convalescenții, o mulțime întinsă, ce se împingea, încerca să afle ceva, explica, traducea, dar, mai presus de toate, aștepta rația de mâncare. Înceau să umple timpul nesfârșit din zori până la polonicul de la prânz, apoi până la felia de pâine de seară. Ar fi mai corect să spun că așteptarea începea după felia de pâine mare cât palma și dura până la polonicul de a doua zi, la prânz. Totuși, în timpul nopții, pretențiile epiteliului stomacului neliniștit se mai domoleau, iar întunericul ce se instala după stingerea luminii atenua unele inflamații, pe care apoi somnul le amortește. Le amortește în conștiință, pentru că organismul, ca în comă, ca într-o stare semi-cataleptică, continua să lupte pentru substanțele pe care nu le avea. Din cauza numărului mare de oameni într-un spațiu restrâns și din cauza nemulțumirii lăsate de pătratul de pâine cu un deget de margarină deja îngurgitat, întunericul elibera capacitățile verbale și încrengăturile de gesturi. Celulele începeau să guste din plăcerile uitate ale sațietății, dar aceasta le era imediat confiscată, așa că deveneau neliniștite și dilatate, la pândă, ca un stol de păsărele cu ciocurile deschise. Mulțimea își exterioriza rătăcirea oarbă a celulelor, așa încât timpul liber dinaintea așteptatului repaus de noapte era un interval în care neliniștea tulbure și căutarea fără rost făceau front comun și se alimentau reciproc. În această ambianță hibridă se puteau naște dezbateri despre liste de bucate, se schimba un sfert, o jumătate sau chiar întreaga felie de pâine pe o țigară, se reglau conturi cu sau fără cuvinte. Întâmplător, am fost martor la așa ceva, într-o zi, în timp ce traversam camera, ca să mă urc în pat. Nu am văzut decât un grup care se îmbulzise în despărțitura de lemn dintre două paturi suprapuse. Liniștea era întreruptă de tropăitul picioarelor goale pe scândurile

podelei și de respirații gâfâite. Era un ghem de efort colectiv care se strângea și se îndesa de unul singur, în timp ce peretele de lemn nu era decât un ecran care nu permitea forțelor reunite să se risipească. Pentru că în trupuri nu era destulă putere, iar membrele uscate sporeau presiunea, se înlănțuiau într-o grămadă țepoasă, într-un tufăriș colțos, în timp ce frecarea se concentra undeva în mijloc, descompunându-se de nenumărate ori și înmulțindu-se de jur împrejur. Mai mult ca sigur că era un kapo german care bătuse în neștire la muncă, iar acum zăcea și el vlăguit și lihnit. Un proces sumar, prin care niciun om nu e mai presus de altul. O formă de exterminare colectivă, automată, ca un mănunchi compact de oameni, aici, pe terasă, dimineața, în întuneric, când frigul trecea prin corp ca printr-o sită. Dar nu e bine să fii martorul unei asemenea scene. Nu e vorba dacă omul a meritat să fie strivit ca un păduche; eu l-aș fi lăsat să-și dea singur sufletul. E drept că aici era foarte importantă salteaua pe care nemernicul ăsta zăcea, că un prizonier zdrobit nu ajungea la ea ca să mai prindă forțe sau măcar să se stingă în pace. De aceea se întâmpla ca atunci când câte un nefericit nu era primit în infirmerie din lipsă de saltele, cineva cu o seringă trimitea pe câte un nemernic bătrân pe lumea cealaltă. Iar ăștia știau că dacă aveau să ajungă în infirmerie urmau să fie trimiși pe lumea cealaltă, așa că o amânau până în ultima clipă. Procedul fusese introdus de SS-iști și de asistenții lor. O injecție cu eter sau benzină direct în inimă. Sau dacă nu aveau nimic la îndemână, o injecție cu aer în venă, ca să se provoace o embolie. Și așa, un trup care ar fi lânțezit câteva săptămâni, zăcea a doua zi pe betonul din Waschraum. Iar salteaua era la dispoziția uneia dintre victimele zbirului ce fusese condamnat. Majoritatea erau infractori germani obișnuiți, bucurându-se de cea mai mare autoritate după SS-iști. Dar mai erau, firește, și de alte naționalități. Într-o seară, în acest bloc, a fost judecat un polonez. Pentru că îi spânzura pe prizonierii condamnați. L-au interogat un belgian, niște polonezi, iar Franc traducea. Făcuse ce făcuse, ca să primească un supliment de mâncare, a zis. Apoi a mai zis

că, de fapt, nu el îi spânzura, pentru că singuri trebuiau să-și împingă butucul de sub picioare. Nu era destul timp pentru a-l asculta până la capăt, așa că i-au făcut de petrecanie cu un par, dar n-au reușit să-i rupă gâtul pentru că se apăra cu mâinile. Întâmplarea a făcut ca tocmai atunci să vină în bloc un SS-ist, care căuta pe cineva, și a întrebat ce i s-a întâmplat celui ce se chircise pe podea. Era atât de terminat, încât nu putea decât să geamă, așa că i-au explicat SS-istului că se prăbușise din patul de sus. Pericolul trecuse, iar sfârșitul celui nenorocit avea să vină în timpul nopții. S-a spânzurat, chipurile. Franc era mereu cu ei și avea ce povesti despre viața asta tulbure, în întunericul clădirii lungi de lemn. Despre italianul care, ca orice orb, avea pe mână trei puncte galbene pe fond negru, dar care, se pare, vedea foarte bine. Ședea în fața blocului și împletea șosete de lână. Despre rusul suferind de cahexie care înțepenise, iar asistentul francez a crezut că-și dăduse sufletul, dar care a înviat brusc după ce l-au așezat pe beton. Și Franc trăise o scenă asemănătoare, când a dat o mână de ajutor ca un mort să fie dus în magazia de sub cuptor. Acolo trebuia ridicat și aruncat în grămadă. Asistentul rus l-a apucat cu cleștele lung de gât, iar Franc de picioare. Atunci, din cauza greutății de deasupra, unuia dintre scheletele din grămadă i-a ieșit pe gură aerul comprimat în piept, de parcă ar fi respirat. La dracu', a zis flăcăul rus și au luat-o amândoi la goană. Într-o zi, Dumnezeu știe de ce, Franc a luat din magazia de haine un frac. Cine știe pe cine aduseseră în lumea asta pierdută îmbrăcat în așa ceva. Dar el, de parcă o luase razna, l-a îmbrăcat și s-a arătat pe cea mai de sus terasă. În fața bucătăriei. Se mișca în locul acela jalnic de parcă se îmbătuse, strâmbându-se, dând din mâini, așteptând ca din mijlocul universului să apară ceva, să explodeze și să se facă țandări. Dar, din spate, s-a apropiat doar un SS-ist, care nu se așteptase la așa ceva. I-a tras un șut și i-a făcut vânt. A avut noroc că s-a terminat numai cu un șut. SS-istul trebuie că avea o treabă urgentă, așa că s-a mulțumit cu o lovitură de cizmă. Și în timp ce povestește, Franc râde nervos pe canapeaua din salonul lui mic, aflat undeva, pe malul

Ljublanice⁴⁹. Într-un film au arătat un prizonier care se îmbracă cu un frac, zice el, iar spectatorilor li se pare că e ceva inventat. Eu, însă, chiar m-am îmbrăcat într-unul. Desigur, ambianța trăită de noi pe terasele morții era diferită de cea din film, zice el, ar fi fost cu totul altceva dacă ar fi turnat un film pe terasele noastre. Are dreptate, numai că ar fi trebuit să populeze terasele astea, pentru că acum, pietrișul alb de pe jos nu mai spune nimic. Desigur, Resnais a știut să dea glas chiar și obiectelor mute. *Nacht und Nebel*⁵⁰ al său este excelent, însă prea sterp. Ar fi trebuit să coboare mai adânc în acea viață, de fapt, în acea moarte. Ar fi trebuit să o trăiască. Să trăiască moartea. Întrebarea este dacă ar fi știut apoi să o privească, să o privească prin ochii unui regizor. Ei, omul poate orice. Odată, unii beau vin din țeasta celui învins, alții îi micșorau capul, i-l strâmtau. Europeanul din secolul XX a dorit să aibă pe birou un craniu, desigur, unul cu dinți sănătoși, puternici. Doctorul Blaha povestește că, la Dachau, pielea de om atârna ca rufele la uscat. Din ea se obținea pielea fină pentru pantalonii de călărie, pentru serviete, papuci de casă și mai era folosită la legatul cărților. De aceea, spune doctorul Blaha, nu era sănătos să ai o piele frumoasă. Cartea lui este o lungă galerie de revelații pe trei sute de pagini. E drept, consideram că mă pricep cât de cât în chestiunile referitoare la lagăre, dar în fața unor asemenea mărturii mă simt ca un începător. N-am fost decât ochi. Ochi larg deschiși. Dar n-am pătruns niciun secret din lagăr. Le ocoleam ca pe o rază nevăzută, care ar fi putut să mă distrugă. Nu știu, în comportamentul ăsta, în limitarea asta instinctivă, în fuga din fața cunoașterii ultime era cu siguranță o lipsă de virilitate. Era ca o prelungire a fricii de întuneric din copilărie. Și, în același timp, o capacitate copilărească de a mă abstrage. Asta simțise și Leif, când era binedispus și se uita la mine cu bunăvoință. Nu înțelegea reținerea mea și atunci m-a întrebat

⁴⁹ Râu care traversează Ljubljana.

⁵⁰ *Noapte și ceață* (germ.), film documentar realizat de regizorul francez Alain Resnais în 1955, despre viața prizonierilor din lagărele naziste.

despre țara mea. Era un om realist. Ca atunci, vara, când chiar pe terasa asta, i-a adunat pe toți prizonierii, ca să îi consulte și să stabilească dacă erau buni de muncă. Stătea pe o masă cazonă, din lemn nevopsit și în fața lui se întindea un rând lung de trupuri goale. Le împărțea pe categorii. În a treia și a patra intrau cei epuizați sau inapți dintr-un motiv sau altul. Așa că recrutarea celor ce aveau să plece la muncă nu era lăsată la voia întâmplării. Așa că, cei ce puteau arăta un flegmon sau un edem mai mare sau chiar semne de diaree pe înotătoarele ciolănoase ale șezutului se bucurau de un moment de tihnă în soarele de vară. Pentru ologi și schilozi a licărit o rază mică de fericire când și-au dat seama că ar fi putut să se numere printre cei respinși. Leif nu le pune stetoscopul pe piept și nici de la mine, interpretul lui, nu aștepta să-i întreb dacă îi doare ceva. Problemele au început numai când un tip bătrân din Istria a încercat să descrie în ce consta slăbiciunea lui. Discuțiile însuflețite îl enervau întotdeauna pe Leif Poulson, medicul primar din Oslo, iar acum avea un exemplu de văicăreală italiană. Încă de la început privise de sus însuflețirea cu care îi demonstrem că locuitorii croați ai Istriei fuseseră de secole abandonați și că le făcea o dublă nedreptate să îi considere o nație cu sânge roman, în cele din urmă însă a cedat. Și nu mai aștepta să mă revolt, mă întreba chiar de la început: Ce e cu asta? Unde trebuie repartizat? Desigur, apartenența națională nu influența repartizarea pe categorii, dar, uneori, chiar și în condiții normale, dispoziția psihologică a medicului este foarte importantă în evaluarea stării bolnavului. Acolo, ezitarea lui Leif de a repartiza pe cineva în a doua sau a treia categorie putea fi hotărâtoare. Era vorba numai de o clipă, desigur, dar era suficient pentru ca trupul gol din fața mesei să fie repartizat la inapți. Ce-i drept, nu constituia nicio garanție de viitor, însă Leif reușise în acest fel ca șefii de bloc să nu mâne cireada de oameni în pumni și în șuturi ca să fie triați pentru muncă. În vara lui 1944, condițiile din universul crematoriilor erau diferite. Se putea simți realitatea celui de-al doilea front. Iar Leif, în fiecare zi, înainte să începem, el să dicteze, iar eu să

scriu anamneze și diagnostice, intra în biroul pe care îl avea în infirmerie kapo, ca să se uite la liniile frontului din harta de pe perete. Pe atunci purta zeghe, era înalt, cu părul alb, cu un stetoscop în jurul gâtului, căpitanul unui vapor naufragiat, care încă nu-și pierduse încrederea în navigația pe întinsele mări ale umanității. Chiar și atunci, eram reținut, aveam mereu o îndoială în suflet sau unde și-or fi aflat sălașul neîncrederea, scepticismul, permanenta stare de veghe, pânda pe furiș. Dar m-am înșelat, nu pe terasa asta stătuse Leif îndărătul mesei cazone, ci pe cea de mai jos. Aici sunt deja în vârf, pentru că, acolo sus, se vede grinda spânzurătorii.

În după-amiaza aceea rece, privirea noastră nu ajungea până aici. Ne aflam mult mai jos. Nu mai era zăpadă, ploua întruna, așa că nu ne folosea la nimic să ne strângem unii în alții, spate în spate, pentru că țoalele noastre ude se lipeau și mai tare de piele. Era o zi ca toate zilele și în cursul dimineții nu se întâmplase nimic deosebit. Desigur, e posibil ca un SS-ist să fi spânzurat pe cineva de cârligul din spatele cuptorului, dar în barăci nu se aflase nimic. În fața Weberei, un șef de bloc țipa la un tip dezbrăcat, pentru că trupul lui uscat nu mai controla accesele de diaree. Era un jurist din Ljubljana, un lungan ca o prăjină, cu niște ochelari cu lentile groase. *Verfluchtes Dreckstück*⁵¹, i-a strigat șeful de bloc și l-a împins în șuturi în Waschraum, în mijloc, unde erau chiuvetele rotunde. *Pass mal, wie er stinkt, der Verfluchte!*⁵² Din cauza pumnilor încasați, omul părea să plutească în aer, în timp ce ochelarii i-au zburat pe ciment. În întuneric, albul ochilor lui lucea rătăcit. *Bleib da stehen*⁵³, a urlat cel ce îl chinuia, iar mâinile păcătosului se înfipseseră în marginea cenușie a chiuvetei rotunde și plate din ciment, deasupra căreia se afla un cerc perforat. Dimineața, din el țâșneau jeturi subțiri de apă, sub care trebuiau înmuiate capetele rase și umerii goi. Dar, în ziua aceea, nu era apă, așa că șeful de bloc

⁵¹ Căcat afurisit (germ.)

⁵² Uită-te cum mai pute, afurisit! (germ.)

⁵³ Ține-te pe picioare (germ.)

a luat o găleată cu apă rece ca gheața și a aruncat-o pe trupul tremurând, a cărui coloană vertebrală s-a încovoiat ca a unui animal lovit cu biciul. *So, Mensch*⁵⁴. Și iar o găleată din stânga. Șuvoiul de apă i se prelingea pe spate și pe coastele ca niște ferestre zăbrelete, acoperite de un pergament; apoi în jos, peste fluturile de lemn, iar zoaiile se scurgeau pe podeaua cenușie. *So, Mensch, so stinkst du nicht mehr*⁵⁵. Firește. Asemenea scene nu erau neobișnuite. Și oricine putea fi supus la o asemenea spălare. Ne temeam de apelul de la prânz, pentru că, în vârf, pluteau în permanență nori cenușii ca niște elefanți fără picioare, cu trupuri fumurii și funduri negre. Și nu după mult, din animalele astea mari a început să picure și apoi să toarne cu găleata. În timp ce eram aliniați și încolonați pe terase, s-a pornit un potop, de parcă ne atacau tunurile de apă ale unor pompieri. Șeful de bloc trecea de la un rând la altul, închizând un ochi, ca să vadă dacă eram în linie dreaptă, dădea în gleznele care ieșeau din rând, alerga în jurul dispozitivului, lovea spinările din primul rând, până ce apărea SS-istul care-i număra pe locuitorii blocurilor. Atunci, șeful de bloc, cât era de mare și puternic, înțepenea pe dată și răcnea: *Mützen ab!*⁵⁶ Și rânduri lungi de mâini izbeau șepcile rotunde, ude, de vipușca pantalonilor uzi. Vântul bătea în rafale printre rândurile lungi de căpățâni aliniat, deasupra palisadelor vârgate, iar SS-istul, cu o manta de ploaie maronie și cu o tăbliță în mână, le număra, în timp ce, la marginea dispozitivului, șeful de bloc, cu pieptul bombat și spatele drept, părea o gorilă cu șapca la vipușcă. Iar trupurile erau cât se poate de verticale din cauza numărului, dar, mai ales, pentru ca pânza udă să nu li se lipească de spate și apa să se poată scurge pe suprafața exterioară a scutului de iută. Conștiința se apăra cu toată puterea de distrugere și alunga imaginea cuptorului, în timp ce inima se ruga pentru o întoarcere oricât de scurtă, de efemeră, de miraculoasă în

⁵⁴ Așa, mă (germ.)

⁵⁵ Așa, mă, acum nu mai puți (germ.)

⁵⁶ Șapca jos! (germ.)

lumea oamenilor. Da, atunci mă rugam. Era o repetare ritmică a unor rugăminți, ca un șir de mătăanii, ca niște stropi de căldură în scrinul apărat de arcul ud al coastelor. Era o rugămintă sinceră, o rugămintă născută din cutremurul datorat spaimei nesfârșite. Când gorila a început din nou să răcnească, mâinile au înfundat șepcile fleșcăite pe capetele lugubre, trupurile au început să se învârtască pe loc, ca să se apere de potop, cu toate că mâinile și picioarele erau în niște țevi verticale, prin care apa de ploaie se scurgea în saboți și pe pământ. Deasupra noastră, cupola neagră de cenușă umedă se destrăma leneș, iar dealul acoperit de întuneric aducea cu el, treptat, în miezul zilei, sfârșitul lumii. Așa era pe terasa noastră de jos, așa era și pe cea de sus. Și, în pofida a tot și a toate, ochii priveau țintă în sus, așteptând ca rândurile de pe terasa de deasupra noastră să se pună în mișcare și să se ducă fiecare în blocul lui, ca pe urmă să începem să cărăm pe scări în jos ceaunele din bucătărie. Pentru fiecare bloc numai două ceaune, guliile cu apă, dar fierbinți, de ne înnebuneau capilarele după ele, iar pupilele priveau fix, cu lăcomie, la norul de abur alb de deasupra ceanului. Atunci trupurile își strâng umerii, pentru a expune ploii o suprafață cât mai mică, își îndeasă gâtul între umeri și strâng din pumni, pentru a se apăra de valurile de frig și umezeală. Simți că prăpastia golului interior va înghiți și ultima fărâamă de rațiune. Dar rândurile de deasupra noastră nu voiau să se miște, iar cupola joasă apăsa tot mai mult întunericul de pe deal. Poate că lipsea cineva și trebuia să așteptăm o vreme în ploaie în timp ce absentul era căutat și chiar și după ce avea să fie adus mai mult mort decât viu în buncher. Apoi, un SS-ist a luat-o în sus pe scări. Cizmele lui în formă de trompetă urcau în grabă treaptă cu treaptă, iar rândurile, paralele de ochi urmăreau printre picăturile de ploaie involburarea mantalei lui de ploaie cauciucate. Poate că de abia acum controlase buncărul și cuptorul, poate că după ce avea să ajungă sus, aveau să anunțe împrăștierea. Dar rândurile de pe terasa de mai sus rămân la locul lor, ca și cele de deasupra lor, cu toate că mantaua cauciucată ar fi trebuit de ceva timp să fi ajuns în

vârf. Numai un murmur stins pare să fi trecut printre rânduri, dar poate că nici nu era un murmur, ci numai un freamăt de țoale ude, care se freacă unele de altele. Potopul se liniștise și, odată cu picăturile de ploaie tot mai rare aduse acum de vânt, de sus venea un zgomot surd de ciocan de lemn care părea că izbește într-o bârnă groasă. Cupola întunecată se destrăma încet și printre crăpăturile ei se ițea un polip negru, care avea să acopere dealul cu burta lui hidropică și să frământa laolaltă pământ, pădure și resturi umane. Iar lovituri? Și gândul ăsta se învârtea înspăimântat prin căpățânile rase, ochii priveau în dreapta și în stânga, dar, în cele din urmă, au trebuit să se oprească pe spinările rândului de pe terasa de mai sus. Chiar și spinările acelea erau șovăielnice, încordate și neliniștite, pentru că, în fața lor, pe terasa de mai sus, vedeau un rând asemănător. A vorbit cineva? Ce-a zis? Trupurile tremurau în țevile ude, dar vestea neclară nu i-a făcut să tremure mai mult decât picăturile de ploaie care acum li se prelingeau pe ceafă, oboseala, însă, se accentua, iar abisul foamei o târa tot mai mult înspre centrul pământului. Serios, flăcăul ăla rus? Atunci, spinările de pe terasa de mai sus s-au îndreptat, de parcă SS-istul în manta cauciucată urma să mai treacă încă o dată ca să numere rândurile. Acum, polipul din vârf s-a umflat, iar tentaculele i-au căzut, a devenit din nou un elefant fumuriu, fără picioare, care se cațără pe genunchi și pe burtă. De parcă, în pofida membrelor amputate, trebuia să ajungă în vârf, acolo unde se aud vorbe, care, din când în când, izbucnesc și sunt negre, ca lapilii zornăitori din gura nevăzută a unui vulcan. Iar ochii priveau țintă la rândul de deasupra, pentru că spinările tresăriseră, cum tresăriseră și cele de deasupra lor și cele de mai sus. Urmărind cea mai mică mișcare a spinărilor, ochii încercau să deslușească reacțiile celor aflați pe ultima terasă, care fuseseră martori la ceea ce se petrecuse acolo. Dar erau numai spinări în poziție de drepti. Cu țestele goale, erau nemișcați, dar se părea că erau traversați de o unduire ca un spasm ușor, care străbate trupul unui spânzurat, pentru ca apoi să înțepenească într-o imobilitate rigidă. Între timp, în văzduh și-au făcut apariția

aripile negre ale unei păsări de pradă care, în vârful dealului, ciocănea în osul unui craniu gol. De aceea se tot auzeau lovituri surde. Dar rândurile au început să se miște. Mai întâi, pe ultima terasă, apoi mai jos, și mai jos, încet, ca țoalele ude să nu atingă pielea. Numai capetele erau întoarse spre dreapta, pentru că pe treapta cea mai de sus a unei piramide abandonate rămăsese de unul singur un trup tânăr, care părea să atârne de saliva ce ieșise din ciocul păsării de pradă ale cărei aripi acopereau norii boțiți. Și încet, se legăna ca un paratrăsnet ce se învârtește, în timp ce, în spatele lui, începuseră să care ceaunele din bucătărie și să coboare cu ele pe scări. Rândurile priveau trupul rămas singur, dar se îndreptau instinctiv către aburul care ieșea din ceaune și le călăuzea spre bloc. Deplasarea lor lentă a devenit tot mai rapidă, pe măsură ce se apropiau de bloc, ba chiar au intrat alergând ca să-și apuce înfrigurați gamelele roșii, să se așeze la mese și să se strângă unii în alții. Pânza udă se lipise de trup, dar când între mesele la care eram așezați polonicul se scufunda în ceaun, eram cu ochii pe el, pentru că neîntrerupt, timp de optsprezece ore, fusese punctul de sprijin al respirației noastre. În cele din urmă, am rămas cu fața deasupra gamelei, în timp ce gura înfuleca cu lăcomie gulia fierbinte. Cineva care nu primise încă de mâncare a zis că flăcăului îi alunecaseră picioarele și că a trebuit să îl coboare și să-l spânzure încă o dată. Din cauza norilor care se făcuseră din nou elefanți dolofani la ferestre, în încăpere era tot mai întuneric, iar flăcăul se legăna deasupra noastră, între masă și ceaun, îmbrățișat de aburul cald. Cel ce nu primise încă de mâncare a mai zis că rusul a surâs când i-au pus ștreangul de gât, iar pentru noi, surâsul acela îndepărtat, venit din ceața deasă, însemna că eram iertați pentru că zeama ni se părea bună, caldă, iar aburul atât plăcut, încât nici nu mai simțeam umezeala din spate, de pe picioare și de la coate, și pentru că lingura de lemn căuta plină de speranță un rest de cartof în timp ce rătăcea fundul de metal al gamelei.

Acum spânzurătoarea e în fața mea și își înfige lăcomă clonțul de lemn în cerul de vară. Dedesubt, e o cutie pătrată al

cărei capac de ridică oblic la o apăsare pe pedală. Aceasta e în spate, îndărătul stâlpului vertical. Și dacă se apasă ușor, picioarele celui spânzurat alunecă pe capacul care coboară lent, iar sus, ștreangul apucă încet grumazul. Acum înțeleg de ce așteptaserăm atâta timp în picioare. Era o nouă formă de moarte lentă, așa cum și epuizarea fără sfârșit a organismelor flămânde era o formă de moarte târăgănată. Se pare că nemții aveau nevoie de un ritm lent, de un sadism reținut, pentru că în felul acesta puteau să sufere cu mazochism pentru fărădelegile comise în vechime de seminția lor. Un rol aparte în toată nebunia asta morbidă îl avea instinctul sexual dezaxat, demonstrat de zelul cu care regimul steriliza și castra. După experimentele de răcire a trupurilor în apa înghețată, Himmler insista ca prizonierul înghețat să fie încălzit de trupul cald al unei prizoniere dezbrăcate. Și a venit personal la Dachau, ca să observe asta și ce s-a mai distrat, pentru că instinctul sexual al prizonierului, care nu-și dăduse duhul în timpul experimentului, s-a declanșat la contactul cu trupul cald al unei femei. Dar acest primitiv instrument de lemn seamănă ca două picături de apă cu cel aflat lângă Piava⁵⁷, unde au fost spânzurați niște patrioți cehi, capturați împreună cu niște militari italieni. Mă gândesc la fotografiile lui Maticič⁵⁸ din cartea *Pe câmpiile însângerate*. Rânduri întregi de spânzurători rudimentare, pe care generalul Wurm a ordonat să fie ridicate de-a lungul frontului, de la Piava până în Tirol, pentru mai mult de o sută de legionari. Și mi se pare că zăresc bocancii celor spânzurați care aproape că ating pământul și un grup de curioși așezați în semicerc, pentru că acum puteau veni cu toții să îi vadă. Un spectacol îngrozitor ca un avertisment, menit să semene spaimă. În cartea lui Maticič este și o fotografie în care un călău tocmai potrivește ștreangul în jurul gâtului unui ceh. Acesta are mâinile legate la spate și stă pe o cutie așezată sub un copac, pe care două

⁵⁷ Râu din nordul Italiei, a fost scena unei bătălii decisive în Primul Război Mondial, bătălie câștigată de italieni.

⁵⁸ Ivan Maticič (1887-1979), scriitor sloven, a luptat în Primul Război Mondial.

bucăți de lemn au fost bătute în cuie sub formă de triunghi. Trupul solid e liniștit, fața aspră e concentrată și absentă. Are pleoapele închise, pentru ca, îndărătul lor, în întuneric, cugetul lui să se poată izola. Poate că îl poartă spre casă, de unde își ia rămas bun de la dumbrăvi, de la chipul soției. Dar trăsăturile lui sunt acum departe de toate, îl ele stă adunată o tristețe virilă, tăcută, și o solitudine îndărătnică. Niciodată nu și-ar fi închipuit că iubirea lui curată de libertate avea să sfârșească îndărătul gardului unei grădini italiene, în niște mâini hrăpărețe, care se ocupau cu râvnă de gâtul lui. Fața lui e o perdea întunecată, acoperind tot ceea ce este uman. De o vreme, tot ce e în jur nu îl mai afectează, așa cum nu îl vede pe militarul care ține mâna dreaptă pe trunchiul copacului, cu ochii ațintiți asupra cutiei, pe care victima stă cu curaj, așteptând nerăbdător să dea cu piciorul în cutie. Dar flăcăul care fusese spânzurat aici, la ora rației de mâncare, a zâmbit batjocoritor autorităților adunate acolo, iar când i-au desfăcut ștreangul, pentru că n-au reușit de prima dată să îl spânzure, a fost atât de stăpân pe sine, încât și-a adunat toată saliva și a scuipat în fața reprezentanților noii ordini europene. Ana Frank spune că, în pofida a tot și a toate, nu a încetat că creadă în bunătatea funciară a omului. Bine, dar se pune întrebarea când va fi umanitatea organizată și cine o va organiza în așa fel încât să se poată manifesta bunătatea, nu perversitatea și sadismul. Acum, ghidul care se sprijină în baston a ajuns aici cu grupul lui. Explică tehnica sufocării lente, în timp ce eu mă îndepărtez, mă duc în mijlocul teraselor unde a rămas o porțiune din linia ferată îngustă, un vagonet răsturnat și o grămadă de bucăți de granit. Niște obiecte simple, răzlețe, mai grăitoare decât orice relatare lungă despre trupurile atrofiate care trebuiau să facă față granitului din carieră. Nu am fost supus acestei încercări, dar știu că, dacă ar fi trebuit să car blocuri mari de piatră, acum nu m-aș mai fi aflat printre cei care se uitau la șine și la vagonet. Trebuie să îi fiu recunoscător degetului meu celui mic. Și lui Jean. Pentru că dacă Jean nu i-ar fi vorbit lui Leif despre mine, pansamentul meu de hârtie nu mi-ar fi fost de niciun ajutor. Apropierea vi-

zitorilor mă stingherește. Am impresia că în după-amiaza asta n-am venit din lumea exterioară, că i-am așteptat aici, am impresia, ca orice prizonier, că fiecă informație este o fărâmə din viața reală. De aceea mă apropii din nou, ca să-l aud pe ghid. Vorbește despre cehul care era sportiv de meserie, campion la săritura în înălțime. Făcuse rost de undeva de o prăjină lungă și, de pe terasa cea mai de jos, a reușit să sară peste sârma ghimpată, peste firele conectate la curent electric, și să cadă printre copaci. L-au prins, desigur. Nu înțeleg ce i s-a întâmplat, pentru că turiștii murmură ceva. Una din două. Căzând, și-a scrântit un picior și n-a putut ajunge departe sau a sărit fără probleme, dar căinii lupi i-au dat de urmă. Mă apropii și mai mult de grup. Bărbatul care se sprijină în baston zice că tânărul ceh a fost adus în fața comandantului lagărului. Acesta, uimit de talentul lui, i-a zis: Dacă mai sari o dată, ești liber! Desigur, cehul se îndoia de asta, dar, împotriva propriei convingeri, a trebuit să încerce, ca să scape, poate, de infernul ăsta. Și, într-adevăr, cu prăjina lui, a mai sărit o dată deasupra gardului prin care trecea curent electric. Ar fi murit pe loc dacă l-ar fi atins cât de puțin. Dar talentul lui de șoim nu l-a salvat de ștreang. Așa s-a ținut de cuvânt comandantul german, remarcă bărbatul și cum stă sprijinit în bastonul lui pare să aibă naivitatea unui bătrân. Firește, spune asta ca să trezească revolta oamenilor, dar nu face decât să tulbure atmosfera pe care o crease evocând această imagine păstrată în amintire. În timpul ăsta, mă gândesc la academicianul ceh din cartea lui Matičić. A fost prins lângă Piave și a vorbit lângă ștreang despre libertate și despre sfârșitul mamei vitrege care era Austria, apoi a refuzat cu mândrie să îi pună cineva ștreangul de gât, a făcut-o singur. Dar ștreangul s-a rupt. Apoi, legionarul curajos a sărit în picioare și a zis că, după legea austriacă, dacă ștreangul se rupe, condamnatul la moarte este iertat. Bineînțeles, răspunsul a fost foarte scurt. *Noch einmal aufhängen.*⁵⁹ Academicianul a refuzat din nou să fie ajutat, fiindcă nu voia să-i lase să se atingă de el. Și le-a zis:

⁵⁹ Să mai fie spânzurat o dată! (germ.)

La o parte, ticăloșilor, rușine să vă fie! Între acel „la o parte” și scuipatul condamnatului în fața comandantului SS-ist se scursesese un sfert de secol, dar caracterul protagoniștilor acestor tragedii era identic. Mândria slavă, reținută și calmă, s-a confruntat de două ori cu cruzimea germană. Adevărul e că, în afara iubirii, care e fără îndoială pe primul loc, revolta nobilă împotriva realității nedrepte ne permite să salvăm demnitatea umană. Depășirea realității mizere este un bun de preț, pe care ni-l transmitem din generație în generație, care e marcat în genele noastre și pe care nicio forță nu-l poate înlătura. Ce luminoasă e imaginea sportivului de care azi am auzit prima dată. Asta înseamnă că, totuși, cineva a încercat să rupă cercul vicios al neputinței și al morții lente. Copacii de dincolo de cuptor lansaseră cuiva o chemare. Unui atlet și saltului său spre libertate. Saltul spre libertate. Ar fi fost nevoie să ne fi gândit ceva mai mult la asta. Dar tot atât de adevărat este și că omului sănătos la trup și la minte îi e ușor să spună ce e de făcut, nu și celui transformat fiziologic și mental. Sevele din țesuturile lui se usucă sau se scurg, reflexele se sting treptat, iar mintea îi alunecă tot mai mult într-o apatie încetoșată. Letargia îi este necesară ca să poată conviețui în permanență cu moartea, îl ajută să nu înnebunească. Nu, nu folosește la nimic să medităm acum asupra acestor lucruri; când omul devine umbră, mișcările lui se lungesc și se dilată la infinit. Atunci, singura soluție este revolta în masă, pentru ca licărele de energie rămase să se adune într-un val sau într-o avalanșă. Și rarele tentative de care știu, să zicem la Mauthausen, au fost de masă. Într-o noapte, un bloc întreg a năvălit afară și a aruncat saltelele din paie pe gardul de sârmă conectat la înaltă tensiune. Cu siguranță, numai câțiva au reușit să se strecoare printre mitraliere și câini, dar toți cei ce au căzut au salvat umanitatea din ei. Dar e fără rost să ne gândim acum la toate astea, fără niciun rost.

Am așteptat ca grupul să se îndepărteze și m-am apropiat de unealta înălțată. Nu știu ce mi-a împins piciorul să apese

pe pedală, probabil o pornire automată de a imita care se pare că e un soi de lege fundamentală a tot ceea ce este în viață. Poate că am vrut să verific rezistența capacului, în ce măsură se supune presiunii pedalei. Poate mă interesa dacă, după douăzeci de ani, aparatul mai funcționa. Și în timp ce talpa mi se ridica de la pământ, în forul meu interior s-a declanșat o revoltă împotriva acestui gest și din străfunduri a ieșit la suprafață un nor de ceață, care apare ori de câte ori mă aflu în fața unei fapte amenințate de pedepse nedefinite. Dar mi-am zis că trebuia să înving fetișul din lemn, mi-am zis că o să văd doar dacă pedala se supune, cât de tare trebuia să apese talpa pe ea. Dar vraja asta nu mi-a fost de niciun ajutor și, în pofida încercării rapide de a vedea dacă pedala funcționează, mi-am dat seama că nu-mi păsa prea mult de asta, iar pe mine a pus stăpânire o idee tulburătoare, anume că pătrund orbește într-o ambianță rece, profanată. Și m-am îndepărtat de stâlpul macaralei de lemn, iar talpa dreaptă se mișca automat, de parcă ar fi vrut să apese pe ceva; dar nu era nimic, numai pietrișul alb, colțuros, care acoperea terasa. Când însă am trecut pe lângă vagonet și pe lângă șine m-a cuprins întristarea din cauza gestului meu jalnic și la ideea că piciorul unui om apăsase pe capacul pe care alunecaseră tălpile unui tânăr spânzurat. Nu, nu era vorba de o scuză pentru comportamentul meu naiv, ci doar de o constatare amară că, mai devreme sau mai târziu, pe urma lăsată de piciorul unui om va păși un altul, până atunci complet nevinovat.

Acum ar trebui să mă îndrept spre ieșire, dar șovăi, așa cum am făcut-o acolo jos, când nu m-am putut hotărî să urc scările. Mă uit la panta care coboară și mi se pare că sunt deja conștient de faptul că, de îndată ce voi fi afară, pe mine va pune stăpânire un dor de casă irațional. Mă aflu într-un cimitir tăcut în care am locuit, din care am plecat în concediu și la care m-am întors acum. Sunt un locuitor al acestui spațiu și nu am nimic în comun cu oamenii care ies pe poarta cu grilaj și care, în curând, își vor depăna impresiile, vor trăi împreună ore, pe care le vor împărți în minute. Aici se află

avanpostul unei lumi pierdute care se întinde dincolo de orizont și care nu se poate întâlni cu lumea oamenilor, între ele nu există niciun punct de contact. Și sunt legat de lumea aceasta cum sunt legat de deșertul Sahara, unde omul devine o flacăra printre flăcări, a cărui pustietate infinită și nemărginire nimicitoare le străbate iar și iar; când e departe îi simte lipsa și tânjește însetat să fie din nou una cu el. Numai că focul deșertului e curat, firele de nisip nevinovate, în timp ce aici mâinile omului întrețineau focul din cuptor, pământul din această lume e amestecat cu cenușă. Dar poate că, dimpotrivă, nu pot părăsi aceste terase pentru că sunt atât de strâns legate între ele, încât le pot cuprinde dintr-o singură privire. Nu există dispersarea din alte lagăre, nicăieri nimic nu se lungeste, nu se lățește. Totul e la vedere. Totul e organizat în mod judicios, iar pentru stăpâna cea capricioasă, pe deal au fost tăiate cu grijă trepte, ca să poată coborî fără nicio greutate la jertfelnicul ei incandescent. Nu știu. Nu știu ce îmi lipsește. În orice caz, voi ieși ca și ceilalți pe poarta de lemn cu grilaj și voi lua cu mine această ambianță în risipirea cotidiană. Poate că sursa nehotărârii mele se află în nevoia de a lua cu mine și altceva în afara liniștii din acest spațiu. Ceva care nu ar alunga imaginea, dar i-ar anihila puterea aproape himerică. Dar nu am ce să iau. Și, pe lângă toate astea, nu-mi place că vizita asta care a adus o oarece noimă în zilele mele lipsite de scop începe acum să se transforme într-un act pios. Fie. Să fie măcar o ofrandă pentru manii camarazilor mei dispăruți. Dar nici urmă aici de un semn de viață pe care să îl iau cu mine. Nicio revelație. Dacă am, totuși, din nou o revelație este aceea a imposibilității existenței unei divinități benefice, care, omniprezentă fiind, ar fi putut fi martora tăcută a acestor hornuri. Și a camerelor de gazare. Nu, dacă există cumva o divinitate, atunci e legată de lucruri, de pământ, de mare și de om, o divinitate care nu știe și nu poate ști să facă diferența dintre bine și rău. Iar asta mai înseamnă și că numai omul poate orându-i lumea în care trăiește, că o poate schimba în așa fel încât în ea să se impună mai curând ideile bune decât cele rele. Atunci, o lume pe măsura omului ar fi mai acceptabilă.

Atunci, omul s-ar apropia de ideea de bunătate la care visează de când e conștient de capacitățile sale. Atunci, s-ar apropia de imaginea unei divinități benefice, pe care a zămislit-o în inima sa. Da, dar acum trebuie să ies, pentru că nu pot să iau chiar nimic cu mine, la drum, din cercul acesta magic, făcut din sârmă ghimpată.

Am ieșit și stau în fața monumentului înalt de patruzeci și cinci de metri, care se ridică deasupra rândurilor lungi și dese de cruci albe. Fiecare francez devenit țărână în lumea crematoriilor germane o are pe a sa. *Nécropole nationale du Struthof*⁶⁰. Un cimitir al întregului popor. Monumentul exprimă demnitate, este o dovadă a iubirii acestui mare popor pentru fiicele și fiii săi. Jumătatea stângă a cilindrului înalt este tăiată de o linie șerpuitoare piezișă, care coboară și care, ajunsă la bază, se răsuțește spre interior. Vidul a pus stăpânire pe jumătatea dreaptă, din ea rămânând numai un stâlp vertical, ascuțit. În interiorul acestui simbol maiestuos al vieții tăiate în două, sculptorul a reprezentat imaginea unui corp rahitic, prins fără scăpare în piatra albă, așa cum altădată fusese prins fără scăpare în cleștii orbi ai neîndurătoarei cariere de piatră. În vârful ascuțit al monumentului se află o sulică triunghiulară care se înfige în cer, statuia este întoarsă înspre Donon⁶¹, iar amfiteatrul Munților Vosgi se întinde în fața orbitelor goale. Îmi spun că a fost foarte înțeleaptă ideea unui cimitir al întregului popor alături de lagărul pe care l-au lăsat inconjurat de sârmă ghimpată, ca într-o plasă care să îl apere de slăbiciunea memoriei umane. Dar mai mult decât admirația reținută în fața maturității și mândriei pioase a acestui mare popor, simt cum crește din nou în mine revolta împotriva modului în care, până nu de mult, au fost tratați la noi cei ce s-au întors din aceste lagăre de exterminare și, mai ales, aceia care nu au avut această șansă. Părea că s-a hotărât ca umilința la care au fost supuși aici să îi însoțească întreaga

⁶⁰ Necropola națională de la Struthof (germ.)

⁶¹ Masiv situat în Munții Vosgi.

viață, să le fie înscrisă pe frunte asemenea numerelor tatuate pe antebrațul femeilor noastre, ca o amintire de la Oświęcim⁶². De ce? Pentru a preamări eroismul celor căzuți cu arma în mână sau îndărătul unei mitraliere, în timp ce pentru cei răpuși de foame doar o recunoaștere pronunțată în grabă, în rest tăcerea? De ce v-ați lepădat cu atâta lipsă de loialitate de un musafir nedorit? Oare cel aflat în spate nu a înlesnit luptătorului din prima linie să se lupte, să nu fie el la fel de erou ca opozantul cu arma în mână? Poate a fost chiar mai erou pentru că, odată prins, nu mai putea conta decât pe forța sa morală, în timp ce eroul, care este acum acoperit de glorie, avea între el și inamic o armă de foc, pe care își putea baza curajul. De ce două unități de măsură? Dacă într-adevăr unii s-au purtat urât și chiar au colaborat cu exterminatorii (ceea ce trebuie dovedit), de ce să planeze o umbră malefică asupra tuturor celor ce au murit și asupra grupului celor ce au supraviețuit? Dar și noi suntem vinovați, noi, cei ce ne-am întors, pentru că nu ne-am revoltat. Dezamăgiți de lumea de după război, ne-am închis în noi și ne-am retras în vârful picioarelor spre niște ținuturi îndepărtate, unde din pământul rănit au răsărit buruieni. Ar fi trebuit să vorbim rășpicat, nu numai în numele camarazilor transformați în cenușă, al onoarei lor, ci mai ales pentru a readuce în conștiința oamenilor valoarea sacrificiului lor discret care, mai mult decât sacrificiul în luptă, face parte din patrimoniul umanității.

Parcurg pe jos bucata de drum care se înalță deasupra lagărului. Duce la cariera de piatră, dar nu vreau să ajung la ea. La stânga e pădurea, la dreapta sunt hățșuri și povârnișuri. De după câte o curbă apare din timp în timp o mașină și ochii celor dinăuntru se opresc asupra pietonului pe care, în orice clipă, întunericul îl va face una cu pacea din munți. Desigur, și în altă parte călătorii s-ar mira văzând noaptea un om pierdut pe panglica de asfalt, pentru că după

⁶² Auschwitz (pol.)

felul cum merge se înțelege că nu se îndreaptă nicăieri și că îi e totuna încotro îl poartă pașii. Și pe drumul din Dutovlje⁶³ lumea se uită la fel după mine, doar că acolo mă abat în parcul din jurul școlii. Dar acum probabil că le par umbra unui mort care merge din greșeală pe o șosea foarte circulată, în loc să hoinărească pe câmpurile nesfârșite din jur. Și, pentru o clipă, șoferul nu știe dacă să-și ia piciorul de pe pedala de accelerație sau să apese puternic pe ea. Poate că o asemenea plimbare e de prisos, dar n-am ce face, pentru că sunt ferm convins că mai devreme sau mai târziu oamenii se vor liniști, se vor plictisi să construiască febril orașe gigantice și să alerge cu înfrigurare prin labirinturile lor cu ochi verzi și roșii, larg deschiși peste tot. Mi se pare că va veni o perioadă lungă, când umanitatea se va răspândi pentru a căuta din nou verdeața, pădurile și râurile; și atunci, în liniște și pace, se va face bilanțul tuturor rătăcirilor din trecut. Desigur, nu mă gândesc nicio clipă să resping gradul de civilizație la care va fi ajuns; dar umanitatea va înțelege în cele din urmă că aglomerările urbane nu oferă nicio soluție pentru destinul nostru, se va liniști și va începe din nou să-și cunoască pământul patriei. Desigur, dacă în mijlocul rătăcirilor ei nevrotice nu va fi dezintegrată de atom. Da, aceasta este o necunoscută. Iar omul este destul de nesăbuit și curios ca să încerce și asta, ca să facă din planeta pe care trăiește un foc de artificii. Ar trebui să-i ajungă imaginile pe care le avem în minte după Hiroshima. Când am fost aici acum doi ani, nu m-am gândit la chestiunile astea, dar plimbarea pe șoseaua retrasă mi-a declanșat această angoasă neașteptată. Atunci, ca și acum, am urcat pe treptele vechi, m-am oprit pe fiecare terasă, dar era vorba despre o simplă deplasare printre obiecte cunoscute, despre o mișcare într-o ambianță familiară. Dar când m-am trezit în fața pădurii întunecoase, un șoc electric ușor, dar precis, a trecut prin mine. De parcă m-aș fi trezit brusc în mijlocul naturii. De parcă în pofida lunilor

⁶³ Localitate situată în sud-vestul Sloveniei, în apropierea litoralului Mării Adriatice.

îndelungate pe care le-am petrecut aici și a anilor încărcăți de amintirile care rătăceau prin aceste locuri, aș fi descoperit dintr-odată ce imagini întunecate poartă muntele ăsta în el. A fost o revelație interioară, fulgerând o clipă, asemenea luminii dintr-o cameră obscură. Mi-am dat seama în ce măsură era însemnat versantul pe care tocmai îl lăsasem în urmă și mi se părea că dealul profanat era împovărat de o beznă de plumb care, după un cutremur imperceptibil, avea să iasă la suprafață și, în orice clipă, frigul venit din văgăuni fără fund avea să pună stăpânire pe munte. În același timp, părea că pământul e sfâșiat și că din el se trezesc embrioni întunecați asemenea unor membrane de avortoni, care se împotriviseră blocării forțate a dezvoltării lor. Nu, nu voi reuși să vorbesc nici măcar pe departe de experiența înspăimântătoare din acest spațiu. Pentru că era ca și cum toți morții erau prezenți aici, pe șoseaua ocrotită de peretele întunecat al copacilor înalți, și nu acolo jos, pe terase; prezența lor însuflețită nu se asemena cu prezența duhurilor care se mișcau în umbra deasă a trunchiurilor tăcute, ci era mai curând atacul unei mulțimi compacte care își apără teritoriul de curiozitatea unui corp îmbrăcat elegant, care se plimba încălțat cu pantofi de vară. Acum, toate astea nu s-au mai repetat. Desigur, și acum mă gândesc la lungile coloane care se duceau la cariera de piatră și apoi se întorceau, și îmi amintesc că acum doi ani am avut impresia că aveam să întâlnesc o coloană vărgată care se târa, care avea să-mi apară la o cotitură și această impresie a dat naștere aceluia fulger înfricoșător. M-a cuprins spaima că am să-i întâlnesc, mi-era frică de ei, deși erau mereu cu mine, iar eu cu ei? Nu, aș zice mai curând că în mijlocul liniștii acelei nopți am avut pentru o clipă clarviziunea pe care o încercă din când în când artistul și ascetul; era o deșteptare din apatia în care ne adâncise moartea. De aceea, ar fi mai potrivită comparația cu embrionii care, pentru mine, s-au trezit în întuneric din veșnica lor nemișcare; șocul prezenței lor dușmănoase aici, în afara spațiului înconjurat de sârmă ghimpată, s-a făcut resimțit din conștiința că distrugerea lor în masă s-a unit cu singurătatea fără de sfârșit a naturii, a

universului, devenind o antiteză monstruoasă a existenței mele. Pentru că era un contact direct cu goliciunea cosmică, o experiență a vidului absolut, un contact cu neantul, cu esența neantului, pe care nici ochiul omenesc nu l-a îndemnat să învie, nici sensibilitatea umană nu l-a desăvârșit.

Struthof. Din lagăr, cinci sute de metri pe șosea în jos, spre Schirmeck. Și încă o bucată de drum care se desprinde din șoseaua asfaltată. O mică pantă care se lărgeste în fața unui hotel mare, de munte. O rudă oarecum îndepărtată cu *Vulturul munților* din Trenta. Sunt aici din cauza construcției joase, din partea stângă. A fost ridicată ca un buncăr de sine stătător pe o pantă lină; fiindcă ușa e larg deschisă și pentru că pe pereți se pot vedea plăci albe de faianță, aduce cu o baie comunală. Dar chiar dacă omul nu ar ști nimic despre această celulă albă, de cum s-ar găsi în fața ei și-ar da seama că acela care a construit-o aici n-a făcut-o din bunăvoință față de semenii. Și chiar dacă nu ar observa lipsa unui duș, ar tresări în fața senzației de vid care se degajă din acest spațiu și care cuprinde întreaga clădire, ce pare decupată din peisajul montan. Amintirea unei adevărate băi e legată de fericirea resimțită la atingerea apei calde, la urmele lăsate de tălpile ude, și o resimți chiar dacă a fost abandonată sau dacă a fost descoperită la mai multe secole după ce fusese acoperită de cenușa Vezuviului. Despre cea de aici, pe atunci, nu știusese nimic precis, credeam că se afla undeva, în interiorul lagărului. Era înfășurată într-un mister care nu mă preocupa, aparținea acelor imagini de care mă apăram în mod instinctiv. Acum, datorită literaturii de după război, știu că profesorului Hirt i-au încredințat optzeci de trupuri de femei și de bărbați, pe care Kramer, comandantul acestui lagăr, le-a primit de la Oświęcim, și că i-a asfixiat cu gaz între plăcuțele astea de faianță albă. Profesorul Hirt le-a conservat și le-a păstrat la institutul de anatomie din Strasbourg, pentru a aprofunda caracteristicile somatologice ale omului inferior. Cel mai mult îl interesau comisarii bolșevici evrei. Când Aliații s-au apropiat de Belfort, nemții au dezmembrat toate aceste

trupuri conservate în alcool de 55° și le-au dat foc, iar profesorul Hirt n-a apucat să facă mulaje ale homuncuilor, nici n-a putut să elimine părțile moi ale trupurilor, ca să-i rămână măcar scheletele. Berlinul bănuia că Aliații vor continua să avanseze. La proces, Joseph Kramer a povestit cum femeile trebuiau să intre aici complet goale, cum introducea sarea lui Hirt pe țevă în interior și cum le observa printr-o ferestruică. Acum, relatarea lui este agățată la intrare, pe peretele din stânga. Asta s-a întâmplat în anul 1943. În anul următor, când mă aflam aici, camera de gazare au folosit-o, din câte am văzut, mai ales pentru țigani. I-am văzut în blocul 5, când am lucrat cu Leif ca interpret la infirmerie. Înainte, camera de gazare pătrunsese numai ca o bănuială în lumea mea imaginară, eram preocupat de agitația și tratamentul unui mare număr de organisme înfometate, iar ea rămăsese într-un fundal, undeva, dincolo de horn și de fumul ce ieșea prin el. Da, răul invizibil ne-a atins îndeaproape în după-amiaza aceea, când s-au întors bărbații originari din Istria. Dacă bătrânii aceia mici de statură n-ar fi revenit printre noi și dacă nu ne-ar fi spus povestea lor, n-am fi bănuit nimic despre ei. Nu mai știu de unde i-a luat SS-istul, dacă a venit după ei la bloc sau dacă i-a ales chiar de pe terasa din fața blocului. I-a așezat în rând, în fața biroului, iar ei, ca niște vietăți la apropierea unei furtuni sau a unui cutremur, au resimțit o neliniște diferită de cea declanșată de burțile goale, diferită de tremurul ușor pe care îl resimțeau când erai ales să mergi la muncă. Mai mult decât pe ceilalți sloveni, istoria i-a înzestrat cu capacitatea de a sesiza diferitele nuanțe ale bogatei gamei de sentimente. Și au început să se răsească și să tropăie ca niște cai cărora le ajunge la nas mirosul unui incendiu; SS-istul era însă un geambaș bătrân, care urlă întruna, înjură și lovește animalul cu biciul peste cap, între ochi, îi dă cu piciorul în burtă. A răcnit ceva împotriva blestemaților de țigani, iar ei au protestat ca niște țărani înțelepți în fața unui agronom lipsit de experiență. Noi nu suntem țigani, au zis, și au arătat spre majuscula „I” înscrisă cu creion chimic în centrul unui triunghi roșu. *Italiener und*

*Zigeuner – gleich!*⁶⁴ A răcnit geambașul și a dat cu piciorul în bărbații mici de stat, care ieșiseră din rând ca să îi arate majusculele de pe piept. Erau strâmbe, pentru că le mângălise o mână nedeprinsă cu scrisul, dar foarte vizibile și, ca urmare, potențial salvatoare. Dar în momentul în care geambașul i-a așezat din nou în rând și se pregătea să îi ia cu el, un resort ascuns a vibrat într-unul din acești oameni istoviți și, ca o pasăre care presimte desprinderea unor straturi în măruntăiele pământului, a strigat: *Wir sind Österreicher!*⁶⁵ Atunci, geambașul s-a oprit brusc, ca la ordinul unui superior. *Was?*⁶⁶, a întreat el rar, dar gata să sară la creaturile vărgate. Acestea s-au repezit să îl convingă, explicându-i propoziția asta năucitoare. Vorbeau însă o germană cam stricată, pentru că nu o mai folosiseră după Primul Război Mondial, iar tipul în cizme era atât de încurcat, încât a recurs la singurul mijloc cunoscut de sufletul german ca să scape de vechile complexe. A urlat, dar, în cele din urmă, s-a dus la birou să caute un interpret. Desigur, nici flăcăului din Ljubljana care s-a apropiat de ei nu i-a fost ușor să îi înțeleagă, și el, în buna tradiție a școlii germane, a ridicat glasul când aceștia susțineau sus și tare că sunt austrieci, în cele din urmă, însă, s-au înțeles. Atunci, SS-istul le-a făcut vânt cu piciorul și s-au întors în bloc. Din cauza acestei experiențe s-au simțit și mai rătăciți, iar privirile lor treceau de la o față la alta, de parcă ar fi căutat la noi o explicație pentru ceea ce le trecuse peste frunți, asemenea unui suflu rece stârnit de aripile unei păsări de noapte. Dar numai când l-am văzut pe primul țigan pe pardoseala de ciment din Waschraum-ul din blocul 5 și am observat spuma albăstruie care îi ieșea sin gură am înțeles de ce soartă scăpaseră bătrânii aștia din Istria. Nu m-am întreat niciodată unde era camera de gazare, mă preocupau țiganii cărora profesorul le dăduse o mică doză dintr-un gaz nou, pentru a-i testa eficacitatea. Chiar și acum îl văd pe cel ce

⁶⁴ Italieni, țigani, totuna! (germ.)

⁶⁵ Suntem austrieci! (germ.)

⁶⁶ Ce? (germ.)

încerca să tragă încontinuu aer în piept ca un bătrân astmatic. Când treceam pe lângă patul lui, fața lui frumoasă, prelungă, arsă de soare, se întorcea după mine. Părea că știe că nu pot să-l ajut, dar poate că își dorea ca soarta lui să fie legată de a mea, să înțeleg că nu avea scăpare și să îl însoțesc pe drumul lui pustiu. Cine știe dacă ochii mei exprimau o acceptare tăcută a secretului său îngrozitor sau dacă din mișcările mele reieșea numai graba, grija născută din realitatea muncii mele, care, în același timp, mă ajuta să scap de o situație chinuitoare, dezarmantă.

În sfârșit, campingul. Am rezistat din nou tentației să înnoptez într-o casă din zid, să dorm într-un pat adevărat, în acest Schirmeck ce s-a ghemuit chibzuit la poalele muntelui nostru. Nu știu ce dorință trăsniță de contradicție, de contrapunct, m-a făcut ca la prima vizită să mă văd într-o gospodărie de țară frumos aranjată și întreținută cu grijă. Mi-am imaginat chiar și cum ar fi fost dacă mi-aș fi petrecut noaptea în hanul frumos, nu departe de camera de gazare. M-am văzut cum, înainte de a mă fi culcat, mă alătur umbrelor celor morți, care aveau să se apropie de versantul abrupt. Dar monstruoșitatea unei asemenea încercări mi-a apărut în clipa următoare; n-ar fi avut niciun sens ca, pentru o noapte, să vreau să devin un turist obișnuit dispus să facă schimb de impresii. Am evitat capcana sentimentalității. Acum doi ani, aici, la Schirmeck, mi-a fost de ajutor și imaginea cicliștilor care traversau orașelul. Nu știu dacă era vorba despre *Tour de France* sau dacă era o competiție ciclistă locală; oamenii se îngămădiseră de-a lungul trotuarelor și îi așteptau pe cicliști ca și când urma să sosească Mântuitorul, pe drum însă nu a trecut decât o mașină mică, plină de praf, al cărei șofer observa atent când se va desprinde fatalul drum de munte de șoseaua principală. Desigur, nu aveam nimic împotriva oamenilor care se dedau la lucruri superficiale la poalele uneia dintre Golgotele secolului XX, dimpotrivă, am fost întotdeauna apologetul unei vieți fericite și senine; dar amintirea aceea a făcut ca azi să mă opresc printre corturi, așa

cum făcusem și acum doi ani. M-am oprit la oarecare distanță de corturi și de mașini. Loc e destul, așa că sunt singur, la marginea unei pajiști. Sandalele mi s-au acoperit de roua din iarba deasă, când am dat la o parte scaunul din dreapta și am umflat salteaua Pirelli, ca să-mi pregătesc un pat. Vara trecută, repetasem gesturile astea de nenumărate ori, ridicam spătarul din spate, așezam în mijloc un scaun pliant pe care îl acopeream cu o saltea moale, umflată, întindeam așternuturile și le fixam dedesubt, apoi și pătura de lână. Repetam gesturile astea în fiecare seară, din Munții Alpi până la Amsterdam și de la Amiens până la Tübingen, dar numai aici îndeletnicirea asta de turist a devenit un ritual conștient. În lumina palidă ce venea de sub oglinda retrovizoare, mi-am făcut patul în spațiul acesta îngust cu un sentiment acut de neașteptată invidie față de libertatea dobândită. Mărturisesc că am gustat de multe ori din această plăcere, dar acum, aici, la poalele dealului cu terase, fiecare fibră a ființei mele s-a deșteptat. În clipa asta, îmi dau seama că nomadismul acesta este o moștenire a lumii din lagăr și, în același timp, știu că nu fug de colectivitate cu nomadismul meu, ci, datorită lui, nu încetez să afirm că omul are dreptul la un spațiu privat, în care colectivitatea nu are dreptul să-și bage nici nasul curios, nici unghiile otrăvite. Am transmis celor vii așa cum am putut mesajul celor care au devenit în fața ochilor mei oseminte umilite, să mi se permită acum să devin un simplu călător. Pentru că, în cele din urmă, independența mea din timpul vacanței sporește odată cu legătura secretă pe care o am cu toți oamenii blajini care, treptat, încearcă să se transforme din obiect în subiect al istoriei.

Mă așez lângă patul pe care l-am pregătit. Am fiert niște lapte și am uns un pesmet cu unt. Încerc să regăsesc gustul degetului de margarină din lagăr, dar aroma laptelui din Vosgi care se răspândește din crăticioară alungă amintirile din trecut. Și am lăsat-o să le alunge. În timp ce beam laptele, am revăzut platoul de la poalele Krnului⁶⁷, unde sorbiserăm lapte

⁶⁷ Munte situat în nord-vestul Sloveniei.

călduț, proaspăt muls, din regiunea Primorje. Poate ne înșelam, dar ni se părea că mirosea a sângele-voinicului și am simțit că limfa munților noștri ne întărește în lupta împotriva terorii negre. Nici pe departe nu puteam bănui cu ce fel de munte aveam să schimbăm crestele de deasupra Tolminului⁶⁸. Da, de aceea sunt din nou aici. Mă gândesc la André. La chioșcul din fața lagărului, i-am cumpărat cartea. Și am fost nespus de surprins să am în mână mărturia unui camarad drag, încât întoarcerea în vale n-a mai fost deloc grea. Sub fotografia lui André, care îl reprezintă în zeghe, la eliberarea de la Dachau, am observat o cruce și anul 1954. Te-ai dus, André, tu care ai scăpat de atâtea ori de pasul tăcut al urmăritoarei nevăzute. Nouă ani. Timpul a fost zgârcit cu tine, în răstimpul ăsta nu ai putut să te pătrunzi de splendoarea câmpurilor de acasă, nu ai putut să-și satisfaci lăcomia ochilor când au regăsit împărăția culorilor și a plantelor. De ce nu ți-am răspuns la biletul prin care mă invitai la Sens! Mi-ai scris la sanatoriul din Villiers⁶⁹, era o bucată îngustă de hârtie pe care doctorii scriau rețetele. Ca un om practic, mi-ai răspuns direct pe hârtia pe care o aveai în față, o hârtie cu antet, pentru a-ți sublinia victoria în fața anonimatului nopții și al ceții. Așa ți-ai intitulat și cartea. *N.N. Nacht und Nebel*. Cele două litere pe care le aveai înscrise pe spate, cu vopsea de ulei. Ca norvegienii și olandezii, la început, ca francezii și belgienii, pe urmă. Doi N cu majusculă între umeri ceea ce însemna că nu aveai voie să munciți în afara lagărului și că trebuia să sfârșiți în incinta înconjurată de sârmă ghimpată. Se pare, zici tu, că aceste cuvinte simbolice sunt luate dintr-o operă de Wagner. *Nacht und Nebel gleich!*⁷⁰ Și în locul unde era silueta unui om, apare o coloană de fum. Nu știu, ar fi trebuit să verific. Oricum, știu din experiență cât de

⁶⁸ Oraș situat în nord-vestul Sloveniei, la poalele Muntelui Krn.

⁶⁹ Villiers-sur-Marne, localitate situată în apropiere de Paris, unde Pahor a petrecut un an și jumătate după eliberarea din lagărul de la Bergen Belsen, pentru a se vindeca de tuberculoză.

⁷⁰ În original *Nacht und Nebel niemand gleich* (Noapte și ceață, niciun suflet, germ.)

mult le place nemților să pună laolaltă monstruosul și muzica. Muzica de la Dora. Orchestra pe terasele noastre lipsite de viață. Notele au asupra lor efectul unui drog. Ca hașișul care dă naștere unor viziuni onirice, apoi excită organismul care devine sălbatic, nebun. E drept, ar fi trebuit să se caute sursa acestei dezumanizări, pentru că numai explicațiile economice, sociologice nu sunt suficiente; nici teoria rasială a lui Chamberlain. André, tu, de exemplu, în primele pagini ale cărții tale, citezi ca motto o frază de Nietzsche, care spune că nu poate fi mare cel ce nu are voința de a pricinui o mare suferință. Doar orice femeie, orice sclav știe să sufere, dar prima condiție a măreției este, spune el, să nu cedezi atacurilor suferinței tale interioare și incertitudinilor angoasante când provoci o mare suferință și auzi țipete. Artiștii sunt duri și trebuie să realizeze fericirea în duritate, dacă vor să își lase amprenta asupra mileniilor. În orice caz, în aceste fraze se găsesc germenii oricărei lumi de crematorii, chiar dacă e posibil ca Nietzsche cu elita lui, cu aristocraticul lui artist-tiran, să nu se fi gândit la acei eroi pe care i-a zămislit nazismul. Dar filozoful Russell spune că Nietzsche nu și-a dat seama că supra-omul său poate fi și un produs al fricii, pentru că acela care nu se teme de vecini nu simte nicio nevoie de a-i distruge. Și poate că aici se află germenii unei explicații corecte pentru extazul dement al poporului german. Frica primară. În cazul elitei, frica de a rata momentul istoric când și-ar putea afirma aptitudinile. În cazul mulțimii, frica de elită, frica transformată treptat în adularea puterii, a ordinii ireproșabile și a disciplinei mașinale. Tot frica poate fi explicația iraționalității și a lui Rosenberg⁷¹. Pentru că nu e nicio îndoială în privința rolului esențial jucat de capitalul occidental în lupta pentru sferele de influență, pentru posesiunile coloniale. De aceea, André, nu ai dreptate să îl întrebi pe cititor în prefață dacă nu s-ar impune să fie distrus poporul care i-a dat pe Hitler și Himmler și pe milioanele de executanți ai ideilor și ordinilor lor. Nu ai dreptate, pentru că,

⁷¹ Alfred Rosenberg (1893-1946), filozof și ideolog al Partidului Nazist.

fără să îți dai seama, ți-ai însuși răul care te-a contaminat. În mânia ta sfântă, nu mai ești deloc medic. E adevărat, chirurgul extirpă țesutul necrozat, pentru a împiedica apariția metastazei, și încearcă să îndepărteze întreg țesutul bolnav. Dar când este vorba despre societate, trebuie să fim atenți cu comparațiile și analogiile. Lumea trebuie să se schimbe, nu să se extermine asasinii care au pervertit-o. De aceea, după război, oamenii nu au fost dezamăgiți de cei ce nu distrus poporul german, ci de aceia care, cu planurile lor strategice, au permis continuarea vechilor aberații, de aceia care se folosesc de oamenii contaminați pentru a construi noua societate europeană, de aceia care permit să fie puse în scenă procese de operetă, care reprezintă o bațjocură publică, încadrată juridic, la adresa zecilor de milioane de europeni transformați în cenușă. Pentru că, așa cum constată Dr. Mitscherlich⁷², niciunul dintre cei judecați nu a rostit în timpul apărării o propoziție simplă: Îmi pare rău. Desigur, André, experiența acestei monstruoase nenorociri, pe care ai fi vrut să o stârpești din rădăcină, te-a cutremurat în asemenea măsură, încât a adunat în tine duhoarea descompunerii, putoarea de puroi și dizenterie, în care am muncit și am dormit și, cu toată ființa ta, respingi mila față de poporul care a otrăvit și a contaminat în acest fel Europa și lumea. Te înțeleg, dar, în același timp, știu că nu e înțelept și îmi pare rău că nu mai ești, fiindcă mâine aș fi putut să vin la cabinetul tău, pentru că a apărut a patra ediție a cărții tale. Da, pentru mine ești și André Ragot, medic la Sens, dar, mai presus de toate, ești bărbatul tânăr cu saboți de lemn, în zeghe, cu alură de adolescent datorită cămășii deschise la piept, medicul gata de sacrificiu, căruia nu îi e frică de tifos, dar și tânărul francez pasionat, crezând în țara sa și în spiritul liber. Îmi ești mai aproape decât ai mei, care nu au trecut prin ceea ce am trecut noi.

⁷² Alexander Mitscherlich (1908-1982), psihanalist german, renumit, între altele, pentru lucrările dedicate cauzelor Holocaustului și modului în care societatea germană contemporană și-a asumat trecutul.

Am stins de ceva timp lumina de sub oglinda retrovizoare și a venit vremea să mă întind, dar îmi place să mai observ o clipă corturile. Întunericul a înghițit aproape totul, dar dintr-unul se strecoară un fascicul lat de lumină. Îmi amintește de coada stufoasă a vulpii pe care s-a oprit farul din stânga al mașinii, la intersecția de la Štanjel⁷³. E foarte târziu, nimeni nu se mai joacă între corturi ca ieri noapte, la Tübingen. Cortul cel mai apropiat e la stânga, cinci sau șase persoane stau pe scaune pliante în jurul unei măsuțe joase. Vorbesc în șoaptă, așa că nu-mi dau seama ce nație sunt, în definitiv, n-are nicio importanță dacă sunt norvegieni sau olandezi. Poate că aici, în partea asta a Europei, i-a adus nevoia de a se bucura de natură, iar acum, în tăcere, ascultă mesajele ei secrete. Poate că știu și despre majusculele N.N., au vizitat terasele de sus, iar la noapte visele lor vor fi populate de imagini neverosimile. Acum, legătura lor cu natura s-a rupt, dar o vor restabili când vor regăsi fiordurile, lalelele sau evantaiile morilor de vânt. Acum, pe întuneric, sunt tăcuți în semn de respect față de secretele pământului și ale versantului care ocrotesc discret adăpostul nomazilor din secolul XX.

Probabil n-am visat, mai curând, înainte să apuc să adorm, în stare de veghe, impresiile vizitei de ieri s-au suprapus peste umbrele aduse de noaptea de la Markirsh⁷⁴. Și nici nu am impresia că n-aș fi dormit bine, că m-aș fi trezit, ca în campingul din Tübingen unde, pentru că dormisem agitat, m-am tot învârtit în patul îngust. Poate că m-am gândit la toate astea în timp ce eram încă adormit, acum, însă, noaptea a trecut și văd imaginile ca prin voalul des al unei amintiri redeșteptate. Mi se pare că azi-noapte m-am ascuns în baracă și am așteptat ca paznicul să încuie poarta țarcului părăsit. E greu de imaginat că ar dori cineva să-și petreacă noaptea

⁷³ Sat medieval fortificat, situat în regiunea carstică din Slovenia.

⁷⁴ Denumire germană a localității Sainte-Marie-aux-Mines, situată în nord-estul Franței, în Alsacia.

într-o rezervație tăcută; doar nu e paznic la Luvru, unde trebuie să vegheze asupra unor pânze celebre. Aici nu există picturi care să atragă pe cineva. Da, era ca și cum, în plină noapte, aș fi ieșit din baracă și m-aș fi oprit pe terasă. La dreapta, întunericul s-a agățat de ciocul spânzurătorii și s-a îndesit, iar dedesubt, pe terasele înguste, până la baza dealului, siluetele vârgate se îngheșuie unele în altele. Pentru că nu mai sunt barăci, e doar pustietate și, ca de obicei, rândurile se strâng, ca să se încălzească. Dar nu se clatină de o parte și de alta. Sunt nemișcate, umbre îmbrăcate în pânză de sac, pânză care nu le atinge. Atârnă pe umerii lor ca dinții de la o greblă de lemn, ca niște umerase înfipte într-o țesătură subțire. Și nu e nimeni care să inspecteze rândurile de pe terase. Sunt numai eu. Și, cu toate că nu sunt cu ei, știut că nu sunt vizitatorul din cauza căruia trebuie să stea aici, împotriva voinței lor. Dar, în același timp, un sentiment tulbure de vinovăție pune stăpânire pe mine. Și înainte să apuc să îl analizez, să îi găsesc resorturile ascunse, mi se arată Leif, la o masă lungă, vedeam trupurile înșiruite, așteptând goale în soare vizita medicală, de parcă ar fi vorba de o selecție hotărâtoare. Însă eu, ca interpret, nu hotărâsc nimic. Nu fac rău nimănui. Chiar și deciziile clinice luate de Leif depindeau, în cele din urmă, de evaluări vizuale rapide; numărul nu îngăduie alte metode. Atunci ce e cu frigul mut ce a pus stăpânire peste siluetele aliniate? Doar nu s-au adunat din cauza mea, îmi zic. După ce vizitatorii cei vii părăsesc terasele, se adună așa, în fiecare noapte. Apariția lor redă valoare pământului pe care s-au plimbat încălțările de vară. Și stau muți, ca niște sfinți bizantini părăsiți și privesc îndărătnici drept în față. Dar cineva și-ar putea întoarce capul și să arate în felul ăsta că m-a văzut, chiar dacă ar fi o privirea sticloasă de condamnare. Orice ar fi de preferat răcelii cu care mă ignoră. Cu ce am greșit? De ce mă lăsați să trec pe lângă voi ca un străin și să merg pe scări în jos? Chiar și voi, cei veniți din blocul nostru? Doar am stat sau am zăcut împreună în praf din fața blocului. Nu-i așa? Ne presam membrele de pământ, sperând să găsim în el unda delicată a unei radiații vinde-

cătoare venite de la o mină de departe, o undă secretă care ar nimici blocurile mari de piatră și pământul sterp din lagăr și ar iradia până în țesuturile noastre atrofiate. N-am zăcut noi împreună? Nu, faptul că am zăcut era, poate, înainte de toate, expresia unei supuneri definitive, a unei dorințe automate de a ne odihni, în care înfrățirea cu pământul înseamnă, în cele din urmă, o simplă alinare față de toate antagonismele și o îndepărtare de toate vocile. Imobilitatea noastră semăna cu poziția unor bătrâni zăcând, ale căror vene s-au uscat și ai căror mușchi s-au veștejit. Nu, nu, aceștia nu sunt pătrunși de sentimentul neantului, în cazul lor, acceptarea apropiatei odihne nu este conștientă, în timp ce trupul întins în praf cunoaște bine deplasarea și îndeletnicirile mulțimii aflate pe aleea îngustă din fața barăcii. Nu era așa? Nu eram cu toții treji în interior? Până la un anumit punct, foamea nu obosește și nu amorțește, ci împinge trupul într-o agitație fără rost, într-o derută neliniștită. Aviditatea celulelor digestive se transmite văzului și auzului care, excitate, stau la pândă pentru a sesiza cel mai mic gest, cel mai mic freamăt de încurajare. Desigur, fiecare știe bine în forul său interior că nu poate fi vorba de nicio schimbare, de nicio surpriză, dar se pare că pândă nu face decât să satisfacă o nevoie a unui organism nesatisfăcut. Să zicem, când ochii urmăresc târguiala care se poartă pentru a da rația de pâine pe țigări. Rația de pâine face cât un fel de mâncare, adică are suprafața unei ilustrate obișnuite și e groasă de două degete. Seamănă cu un sfert dintr-o cărămidă veche, doar că e uscată și crăpată, iar pe margini e ferfenițită, pentru că stăpânul ei a păstrat-o sub cămașă, la sân, ca să nu i-o șterpească cineva în timpul nopții. Dar e bucată de pâine adevărată. Iar ochii aflați la pândă nu-l pot înțelege pe fumătorul împătimit și urmăresc neliniștiți mișcările nervoase ale degetelor lui, în timp ce mărul lui Adam proeminent i se ridică, pentru că saliva i s-a scurs automat pe gât. Desigur, tensiunea colectivă duce la condamnarea celui care o să-și joace singura șansă de a supraviețui, însă ochii îl urmăresc pe noul stăpân, care strânge la piept bucata de cărămidă zbârcită și se strecoară prin

mulțime pentru ca să deguste încet, fără martori, fiecare îmbucătură. Nu am căzut noi cu toții pradă strigătelor înăbușite ale materiei din noi? Nu am fost cu toții la fel de vulnerabili? Eram pe scări, la nivelul blocului nostru, și mi se părea că întrebările mele erau ca niște litere luminate cu neon în mijlocul nopții din munți, în timp ce rândurile aliniate le aveau în față, dar rămâneau în continuare mute. De ce nu se mișcă, de ce nu strigă ceva? Nu, mai bine nu. Mișcarea mulțimii necugetate nu mă mai neliniștește. Dar știu, știu, am șoptit deodată, de ce sunteți îndepărtați și reci, din cauza rației de pâine pe care am dat-o pe țigări. Să-mi recunosc vina și în fața voastră? A fost doar o dată. O singură dată. Da, știu ce gândiți. Că pe urmă n-am mai avut acces la țigări. Și nu aveam nicio garanție că foamea nu avea să mă răpună din nou. Fapta săvârșită o singură dată nu diminuează cu nimic fărădelegea comisă, ajunge însă ca să lase o urmă de neșters chiar și pe un suflet mai puțin nobil. Mă gândeam că dacă nu aș fi luat-o eu, bucată pătrată de pâine ar fi ajuns la altcineva. Și am ezitat între mărinimie, să ofer tutunul și să satisfac patima unui fumător, și meschinărie, limba și cerul gurii simțeau deja gustul rației de pâine. O vor înmuia cu salivă numai în timpul nopții, dacă nu se vor hotărî altminteri, atunci, pe loc. Și era de abia dimineată. Trupul meu tocmai scăpase de dizenterie, pe mucoasele mele nu mai aluneca nimic. Rația de pâine începuse să îmi placă din nou, cât fusesem bolnav mirosea a clisă și o dădusem celorlalți. Nu, nu caut circumstanțe atenuante. Conștiința meschinăriei mele s-a făcut simțită chiar în momentul în care ar fi trebuit să mă bucur de gustul pâinii. Da, conștiința meschinăriei și a mediocrității mele. Din cauza rației de pâine nu mă băgați în seamă? Din cauza asta priviți drept înainte? Cineva, totuși, ar fi putut să se uite la mine. Cel puțin voi, cei ce căutați la gunoi resturi de coji de cartof. Cei care, la prânz, vă zbăteți să puteți râcăi cazanul gol. Ascultați-mă, mai târziu, când am fost interpret, am... De ce mă obligați să mă umilesc și acum cu povestea asta? E adevărat că atunci nu mai eram flămând și că acela care oferă când nu mai e urmărit de foame nu are

niciun merit. Așa e. Dar nu poți fi de folos celorlalți decât dacă ești în putere. Altfel, nu se poate. Știu prea bine. Vreți să spuneți că toți cei ce ne ocupam de bolnavi sau lucram la infirmerie trăiam de pe urma pâinii rămase de la morți. Ei erau cărați cu targa pe scări în jos, până la depozit, în timp ce rația lor de pâine rămânea pe masă. O mâncam, ne hrăneam cu ea. Da, o mâncam. O mâncam. Bănuiesc ce gândiți. Răul nu consta în aceea că o mâncam, ci în faptul că ne puneam nădejdea în bucata aia de pâine. Și știam exact rația cui avea să ne rămână. Nu mai eram flămânzi încontinuu, chinuitor, iar munca ne absorbea în asemenea măsură, încât la ora mesei nu prea mai simțeam nimic. Nu primeam pâinea voastră cum o fac credincioșii, la împărțășanie. Nu ne reculegeam în fața moștenirii rămase de pe urma voastră. Ne purtam ca atunci când, după ce tot așteptaserăm dezbrăcați în întunericul rece al nopții, ne abandonam cu aviditate jeturilor fierbinți ale dușurilor. Nu ne-am întrebat despre combustibilul care încălzea apa, ne doream numai ca acea căldură să dureze și să uităm pentru o vreme că, în curând, aerul de munte avea să învăluie trupurile noastre goale. Ca plăcuțele din mozaicul de pe podea eram fixați în acea ordine și mâncam pur și simplu pâinea voastră, la fel cum groparul își vede de prânzul lui, după o zi de muncă. Aveți, însă, dreptate. Ne obișnuiserăm. Omul se obișnuiește cu toate. Deveniserăm apatici. De aceea, e, totuși, firesc, să nu mă iertați din cauza rației de pâine pe care am primit-o în schimbul țigărilor. Pe atunci nu apăruseră încă mișcările automate din care se naște obișnuința. Pe atunci, foamea mușca din stomac cu dinți de vulpe și am știut exact când am depășit limita și m-am rătăcit în hățișul instinctelor primare. Condamnați-mă mai curând pentru rația de pâine. Pentru că, în cele din urmă, trupul unui fumător a cedat și din cauza bucății de pâine pe care eu am mâncat-o. Dacă i-aș fi oferit tutunul, n-ar fi slăbit atât din cauza feliei de pâine de care se lipsea. Dar el știa că pentru ființa umană totul e pierdut, chiar dacă avea să scape de aceste terase, îi râdea morții în față, își oferea ceea ce îi plăcea cel mai mult și, în felul acesta, poate că devenea măreț, în timp ce noi ceilalți,

care nu ne putuserăm lua ochii de la pâinea uscată, crăpată, rămăseserăm mediocri. Da, am șoptit, aveți dreptate să tăceți. Și am rămas singur cu conștiința mea în mijlocul teraselor, fără să găsesc o soluție ca să alung liniștea încremenită, așa că am luat-o din loc și, încet, cu grijă, am început să cobor pe scări. Mersul ăsta fără zgomot, ca de hoț, a fost posibil pentru că nu mai eram încălțat cu saboți de lemn, purtam sandale. Și am conștientizat atunci existența acestor încălțări, la care țin demult; mi-am dat seama că numai datorită lor pașii mei sunt ușori și elastici. Atunci am avut ca o revelație, am înțeles că rândurile de pe terase nu m-au ignorat în mod deliberat, că ochii lor goi nu aveau cum să vadă o imagine vie. Și, în același timp, mi-am zis că poate și ei ar fi trebuit să fie invizibili pentru mine, poate chiar erau, doar că amintirea lor îmi apăruse în visul care îi aliniase pe terase. Știam că visez, eram în afara visului, liniștit pentru că nu mai aveam conștiința expusă mulțimii tăcute, alcătuite din mii de capete. La fel ca în lagăr, dormeam și știam că dorm. Dar în următoarea clipă, ușa spălătorului s-a deschis și o turmă de trupuri rase și spălate a țâșnit în noapte. Alergau pe scări, repezindu-se spre culme. Țineau în mâini cămașa și pantalonii, umbrele nopții se prelingeau pe fețele lor colțuroase, tropăiala ascuțită, zgomotoasă a saboților răsună pe scările abrupte. Unii nu fugeau, își târau încet, treaptă de treaptă, picioarele umflate. Nimănui nu-i păsa de mine, așa că și eu mă uitam în altă parte. M-am gândit că vârful coșului va lua foc și că o să se arate un mac mare, roșu. Dar coșul era negru, stins, părea că se mișcă ușor. Așa era, pentru că jos niște copii se agățaseră cu mâinile lor mici de cablurile de oțel care ancorau coșul și trăgeau de ele de parcă ar fi vrut să îl dărâme. Atunci, ușa spălătorului s-a deschis din nou și-au făcut apariția niște trupuri ale căror șolduri aveau forma unui 8 culcat, iar în pubis aveau înfipte trei nuci mici, seci. O fetiță și-a pus mâna la ochi, în timp ce ochii celorlalți au privit fix o vreme, ca și când ar fi avut în față imaginile multiplicat ale unui Pinocchio deformat, apoi ochii copiilor s-au deschis larg, larg.

Întrebarea lui André, anume dacă nu s-ar impune să fie distrus poporul care a pângărit atât de mult pământul, a născut din nou în mine o îndoială în legătură cu responsabilitatea colectivă. Până la un punct, trebuie acceptată afirmația conform căreia poporul are guvernul pe care îl merită, conducătorii fiind ieșiți din pânțele femelelor lui; dar e tot atât de adevărat că oamenii, în majoritatea lor, nu își dau seama că sunt, de fapt, jucării ale legilor sociale și ale liniilor de forță din societatea în care trăiesc. Ordinea stabilită atenuează cunoașterea realității de către oameni, marea majoritate nu se detașează deloc de iluziile create de raporturile prestabilite și de obiceiurile cotidiene. Cine vrea ca o asemenea masă de oameni, închisă în propria cochilie, să nu se trezească din somn, în mod deliberat mai lasă să cadă asupra ei câteva picături de anestezic. Și asta se realizează foarte ușor, pentru că dispune de toate mijloacele. Desigur, aceste adevăruri nu aduc nimic nou. Dar sunt esențiale pentru stabilirea vinovației colective. De aceea, atât individul, cât și mulțimea sunt vinovați de răul comis, dar, mai întâi, trebuie să dea socoteală societatea care l-a educat. În plus, André nu e consecvent. Când se mai domolește, își amintește că l-a salvat pe Franz, neamțul care era kapo peste buncăr și crematoriu. Periodic, SS-iști lichidau asemenea martori și, pentru că Franz se dovedise a fi uman cu prizonierii, André l-a ascuns în infirmerie înainte să părăsim lagărul. De cum bolnavii au început să plece, un SS-ist l-a observat și a trebuit să rămână, în timp ce toți ceilalți părăsiseră baraca. Dar André nu s-a lăsat, l-a repartizat într-un alt grup care pleca și, când SS-iștii și-au amintit de el, au venit să-l caute, însă nici urmă de el. Era greu de găsit apoi, în marea de zeghe. Asta înseamnă că André l-a scăpat pe Franz de gâtlejul cuptorului, pentru că era uman. Simțul dreptății și al solidarității fuseseră atunci mai puternice pentru André decât nevoia de a blestema și de a excomunica. E tot atât de adevărat că era o excepție ca un neamț să dea dovadă de ceva ce ne-am obișnuit să numim cultura inimii. În paisprezece luni, mie nu mi s-a întâmplat decât o singură dată. S-a întâmplat atunci când trenul se afla

într-o stație necunoscută, alături de un tren militar, încărcat cu mortiere și baterii antiaeriene. Tocmai îngropaserăm o sută cincizeci de schelete ce se aflaseră în două vagoane, era după ce murise Janoš. Cele două vagoane din spatele locomotivei erau din nou pline, dar numărul trupurilor scheletice se redusese mult. Totuși, la treizeci de vagoane, nu era mult, ici și colo, câte unii se puteau ține cât de cât pe picioare sub cerul rece de aprilie. Și cum nu mai erau așa de înghesuiți, câte unul ar fi putut să cadă din picioare și își dea duhul ghemuit, înconjurat de gardul dungilor cenușii și albastru-liliachii; așa că aceia ai căror ochi deveneau ficși trebuiau să rămână în picioare susținuți de mulțimea compactă. Numai în grupurile sălbătice se întâmplase uneori ca un mort aflat în picioare să fie împins în jos și apoi să stea pe el, pe vreascurile lui uscate. Pentru că ușile erau deschise, cei cu flegmoane și cu abcese se înghesuiau spre margine, în timp ce noi, infirmierii, nu ne vedeam capul de treabă. Nu pentru că scheletele și-ar fi dorit un bandaj nou; numai la vederea soluției dezinfectante și a grăsimii gălbui uitau de foamea care dura de șase zile și care se adăugase lunilor întregi de post de mai-nainte. Solicitudinea infirmierilor îi scăpa de starea amorfă pe care o presupunea moartea colectivă, poate chiar simțeau nevoia prezenței infirmierilor, de atingerea mâinilor lor, ca și cum o încredere imaginară îi îndemna în mod irezistibil să ia parte la o ceremonie cu fâșii de hârtie albă. Alături se afla un tren militar. Gara nu se vedea, pentru că trenul nostru trăsese în afara gării. Era o zi cu soare, dar razele erau blânde, smerite, vlăguite, purtând un fel de suferință anemică în lumina lor. Aceasta se învigoră numai pe țevile mitralierelor îndreptate spre cer. Nu știu dacă era înainte sau după ce am așteptat de pomană la Hamburg între două trenuri cu prizonieri în zeghe. Dar cum se întâmpla atunci când ne opream, noi, infirmierii, ne-am împrăștiat de-a lungul vagoanelor. Și am simțit din nou că avuseserăm dreptate când, în haosul plecării din Harzungen, ne-am instalat într-un vagon închis, pe care l-am transformat în infirmerie, luând cu noi, în pofida debandadei, tot ceea ce avuseserăm. Feșe, rivanol, plasturi, grăsime

galbenă, vaselină. Ba chiar și tăvițe și foarfece, bisturie și mănuși de cauciuc. Și o sticlă cu alcool din infirmeria SS-iștilor. Amestecat cu apă, alcoolul a ținut loc de mâncare pentru unii, ținându-le aprinsă scânteia credinței în salvare. Ușile vagoanelor erau deschise și, pe margine, ședeau siluete colțuroase cu pantalonii suflecați. Picioarele erau niște bețe galbene, scorțoase, ici și colo se mai vedea atârând câte o talpă, având forma unei măciuci din carne. Acolo unde mă opriseam nu era decât un singur om la ușă, așa că am pus în vagon tăvița cu rivanol și feșele din hârtie, nu pe jos, în spațiul îngust dintre șine. Era un francez, nu mai era tânăr, dar mai avea încă o umezeală în ochi, chiar dacă lipsită de strălucire. Se întâmplă rar, dar există trupuri care, în pofida suferinței, sunt extrem de rezistente, capabile să-și ducă cu sine speranța instinctivă până dincolo de moarte. Avea un abces la gamba piciorului stâng, iar pielea lui aspră și gălbuie devenise în locul ăla albicioasă și netedă, ca pielea de pe o chelie. Focarul de infecție era undeva, în profunzime, dacă are vreun sens să vorbesc de profunzime într-un asemenea caz de atrofie a țesuturilor. Doare? l-am întrebat și l-am palpat cu degetul. *Oui*⁷⁵, a zis el dând din cap. Își susținea genunchiul cu ambele mâini. E bine dacă te doare, mi-am zis și am luat bisturiul, apoi l-am dezinfectat. Priveam descumpănit într-o parte, era vorba, în fond, de o intervenție pe un corp omenesc și mi-am dat seama că, din vagonul oprit pe cealaltă linie, mă fixează ochii unui tip blond, care-și curăța mitraliera. În privirea lui nu se citea numai curiozitatea. Părea că ochii tânărului înalt și chipeș nu observă numai picioarele ce atârnav, ci se miră că asemenea ființe mai sunt încă în viață. În același timp, în ochii lui se putea citi uimirea tăcută, smerită, a unui animal frumos, a unui cal frumos, în fața unui stârv. Și un oarece respect, o admirație față de infirmierul în zeghe, care atingea un cadavru și îl trata cu calm și naturalețe, de parcă ar fi învățat meseria asta atât de imposibilă într-o viață îndepărtată, preistorică. Prima mea reacție a fost declanșată de nevoia

⁷⁵ Da (fr.)

instinctivă de a acoperi piciorul ce atârna, de a ascunde nenorocirea din acel vagon, din șirul nesfârșit de vagoane, ca și cum aș fi vrut să camuflez realitatea aceasta înjosoare de ochii zeului neamț cu păr blond. Dar tocmai atunci, un schelet gălbui a alunecat din vagon, pe lângă pacientul meu. Cu siguranță, un rând întreg de schelete se ridicaseră, se băgaseră sub vagoane și, mai mult decât treaba pe care o făceau, șoca felul în care le arăta fluierul piciorului dezgolit sau pantalonii vărğați în vine ale celor care nu se mai puteau ghemui și stăteau cocârjați sub vagon, lustruindu-l pe dedesubt cu craniile lor dezgolite. Dar acela aluneca încet și era mai vizibil. Părea un actor greu de imaginat, care iese de pe scena ambulantă a unei trupe ireale. Și după ce s-a chinuit atât să ajungă cu picioarele pe pământ, pantalonii i-au căzut în vine, acoperindu-i saboții de lemn, lăsând să se vadă un imens fluture galben, ciolănos. Atunci am apăsat bisturiul pe pielea întărită, făcând o incizie profundă, de sus în jos. Deasupra mea, cele două mâini încordate susțineau genunchiul, iar eu mi-am zis că n-are decât să se tot uite tânărul ăla, ca să vadă ce relații prietenești întrețineam cu moartea. Pe urmă, nu m-am mai gândit la el. Am curățat rana, din care au ieșit câteva picături galbene, vâscoase, am apăsat-o cu un tifon îmbibat în rivanol și am pansat-o cu o fașă de hârtie. Apoi mi-am strâns lucrurile, ceilalți terminaseră de pansat, eu rămăsesem ultimul. M-am cățarat în colțul meu, pentru că îmi era frig, tușeam întruna, am preferat să mă cuibăresc sub pătură, la adăpost, puțin îmi păsa că soldații de la mitraliere se opriseră din lucru, pentru că li aduseseră gamelele cu orez. Întreg convoiul se uită acum la ei cum mănâncă, mi-am zis, în timp ce sub vagoane, degete uscate hârșăie lemnul asemenea ghearelor unui animal antediluvian. De aceea, nu mi-am dat seama ce spunea René din fața ușii: Zice că e pentru ăla care a tăiat abcesul. Păi, cam toți am tăiat abcese! În cele din urmă, acolo, afară, René a înțeles despre cine era vorba și m-a strigat, așa că m-am ridicat și m-am dus la ușă. Subofițerul blond, care stătea pe afetul unui tun și-și mânca rația din gamelă, a arătat cu lingura spre mine. Am dat cu greu din cap, obosit, și m-am întors în colțul meu cu un vas mic din carton. Era pe jumătate

plin cu orez, vasul ăsta mic, alb, și mie mi s-a părut ridicol ca tânărul Siegfried să creadă că se poate mântui cu un vas mic de orez care, în același timp, mi se părea că nu era decât o apariție înșelătoare. Stăteam în colțul meu și strângeam în mâini cartonul cald, care se înmuia încet. Nu mi-era foame, de când începusem să tușesc, îmi dispăruse foamea, iar mirosul de orez îmi făcea greață. Ar trebui să-l dau cuiva, mi-am zis, îmi părea rău că-l promisem. Am avut impresia că tipul blond mi-l dăduse în semn de respect pentru treaba pe care o făcusem, dar că în respectul ăsta al lui nu era loc pentru oamenii nimiciți. Am strâns în mâini cartonul rotund și cald și am încercat să privesc cu ochii tipului blond șirul lung de cariatide ghemuite sub vagoane, ca să își facă nevoile, purtând lumea în ruine pe craniile lor, mumii vărgate, cu bandajele desfăcute, care, în orice clipă, aveau să cadă și să se facă ferfeniță. M-am străduit să-i citesc gândurile și, cu toate că încercarea mea era zadarnică, aveam impresia că țin în mâini o ființă vie, un iepure mic și alb, iar căldura care mi se ridica din palme spre brațe îmi părea cunoscută, am închis ochii și, cu puterile care îmi mai rămăseseră, mi-am silit memoria să îmi vină în ajutor.

Parbrizul mașinii lucește în soare, parcă m-aș afla într-o sferă de sticlă, pe care sclipește roua dantelată a dimineții. M-am trezit de ceva vreme, dar nu mă grăbesc, nu e nevoie să mă scol și să conduc prin frig. Nu depind de nimic, știu însă că, probabil, o să mă duc să o caut pe Mad⁷⁶, îmi dau bine seama că ar fi zadarnic să aștept din partea ei să retrăiesc clipele fericite de odinioară. Mad s-a schimbat și, fiindcă sunt departe de ea, am în minte mai ales imaginea ei din primele luni de după război, când m-a salvat. La fel de bine știu că mâine o să mă contopesc cu viața din Cartierul Latin, o să mă pierd în valoarea creației umane. Dar acum n-am chef să mă mișc.

⁷⁶ Madeleine Chatain, infirmieră în sanatoriul din Villiers-sur-Marne. Povestea ei de dragoste cu Boris Pahor face obiectul romanului *Spopad s pomladjo* (*O primăvară dificilă*).

Probabil că după ce o să mă scol o să mai duc o dată acolo sus, dar nu pe terase, o să mă duc numai până la intrare și o să mai cuprind încă o dată cu privirea cetățuia asta moartă. Am sentimentul că privirea asta panoramică e necesară, mi se pare că în străfulgerarea unui moment de concentrare mi se va revela adevărul. Resping, fără discuție, nevoia copilărească de ceremonie magică, cu toate că gândul la copii mă stârnește și mă tulbură peste măsură. Când adineauri m-a trezit o rază de soare, care s-a aprins pe geam, lângă perna mea, mi-am amintit de veverița din cartea de citire. În timp ce dormea, alunga tot timpul cu lăbuța un fir de fân obraznic, care o gădila pe pleoape și n-o lăsa să doarmă; în cele din urmă, paiul gălbior a devenit atât de nesuferit, încât veverița l-a lovit furioasă cu gheruțele și s-a trezit. Pentru că, de fapt, paiul lucitor care o necăjea era o rază de soare; mă uitam la elevii din bănci, erau bine dispuși, râdeau din toată inima de veveriță și de confuzia ei. Era la clasa a cincea, copiii erau firavi, numai ochii de ei, se însuflețeau la auzul unor asemenea povești. Acum, prin parbrizul aburit, am din nou în față copii, par fără de număr, aureolați de curcubeie. Se tot întârtesc în fața corturilor și, în curând, cei ce nu vor pleca, vor începe să bată mingea sau să lovească cu racheta un dop înaripat de lemn și să-l trimită sus, spre cer. Și în clipa asta nu știu dacă vara, în timpul călătoriilor mele de nomad, există ceva care să se compare cu pulsația campingului dimineața sau la căderea serii, când băieții și fetele se mișcă în ritmul unei iubiri abia întrezărite. Stau întins și nu mă duc nicăieri, pentru că nu știu cum să-i adun laolaltă pe reprezentanții barăcilor întunecoase în fața ființelor tinere, rod al unei umanități nemuritoare. Nu știu cum să le prezint osemintele umilite, cenușa umilită. Sunt lipsit de puteri și nu pot să-mi închipui cum vor putea fantomele mele să găsească cuvintele potrivite pentru a se spovedi în fața grupului de copii care zburdă acum printre corturi, în fața fetiței care ieri se învârtea în jurul cablului, de parcă ar fi fost purtată de un carusel nevăzut.

Trieste, 1966

Casa Cărții de Știință

Director: Mircea Trifu

Fondator: dr. T.A. Codreanu

Redactor carte: Teodora Cucuiet

Tehnoredactare computerizată: Teodora Cucuiet

Tiparul executat la Casa Cărții de Știință

400129 Cluj-Napoca; B-dul Eroilor nr. 6-8

Tel./fax: 0264-431920

www.casacartii.ro; e-mail: editura@casacartii.ro